यल (ललितपुर) क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) स विराजमान

अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता

ASTĀSAHASRIKĀ PRAJÑAPĀRAMITĀ

म्हसीकेगु लिधंसा

चर्याया मूल श्रोत "चरति प्रज्ञापारमितायाम्"

न्ह्यब्वःम्ह : सत्यमोहन जोशी
सहायक : विजयरत्न वज्राचार्य

यल (ललितपुर)

क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) स विराजमान

अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता

ASTASĀHASRIKĀ PRAJ̃NAPĀRAMITĀ

म्हसीकेगु लिधंसा हलंज्वलं

न्ह्यब्वःम्ह : सत्यमोहन जोशी

सहायक : विजयरत्न वज्राचार्य

लोक साहित्य परिषद्

ने.सं. ११२५ (वि.सं. २०६२)

यल (ललितपुर) ।

पिकाक :-
लोक साहित्य परिषद्
११/४८ बखुंबाहा:, यल (ललितपुर)

न्हापांगु संस्करण :-
मू :- १२५/-
ISBN :- 99933-808-2-2

थाकू :- [illegible]
शाक्य अफसेट प्रेस (प्रा.) लि.
ओमवहा:, ये ।
फोन नं. ४२६०६०८, ४२६०१८५
email: shakya@mangal.wlink.com.np

मूर्तिमान सिरपाः

स्व. मूर्तिमान शाक्य

मांभाषा साहित्य व संस्कृतिया अनुरागी, नेपाली हस्तकला उद्योगया निकासी प्रवर्द्धनया अग्रणी, कला पारखी एवं समाजसेवी, ललितपुर नागबाहाल (लिपा पूच्वः) निवासी दिवंगत जुयाबिज्यायेधूंकूम्ह कल्याणमित्र मूर्तिमान शाक्यया लुमन्तिइ

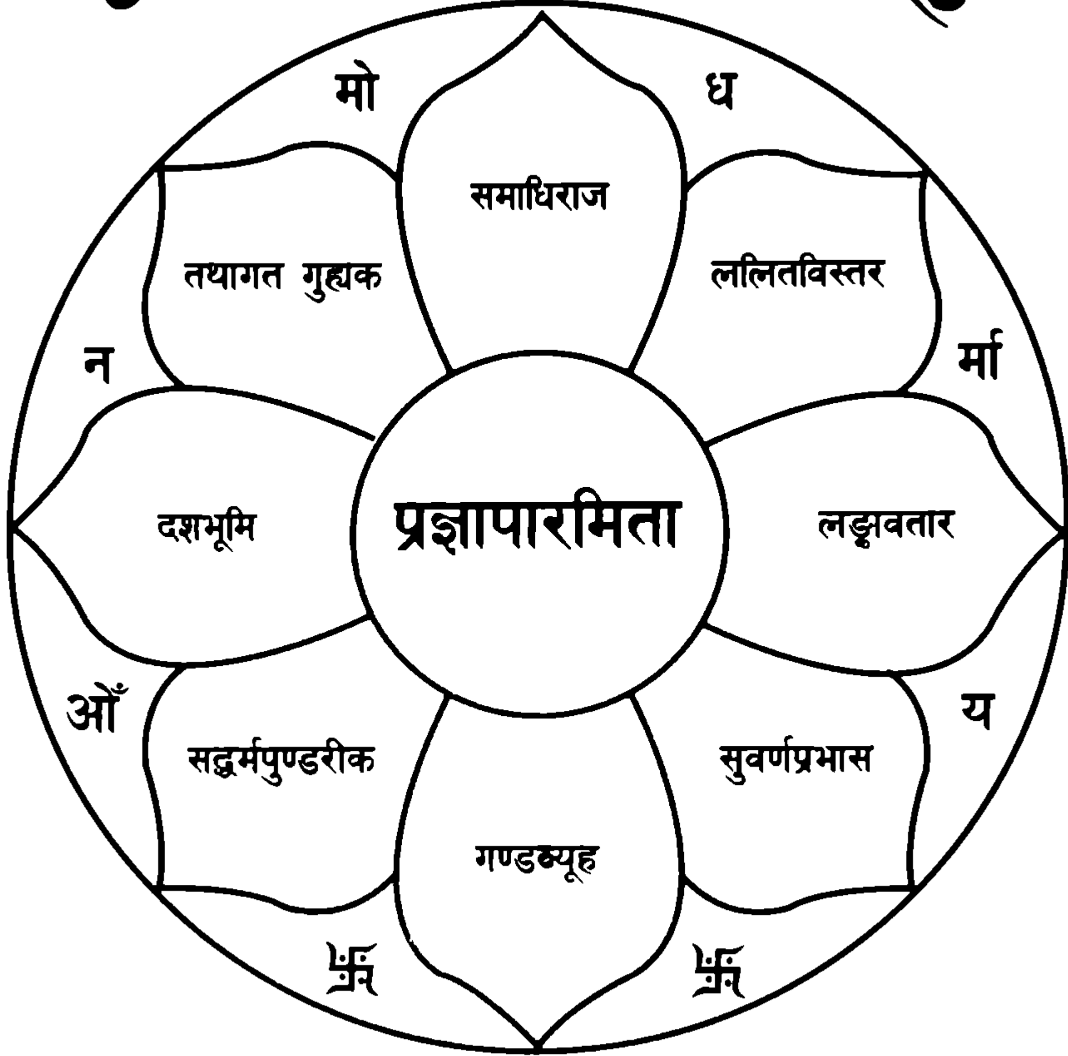
वसपोलया छैंया जः (श्रीमती सानुमाया, काय्म्ह्याय्पिं (रत्नमान, कमला, अशोकमान, पूर्णमान व राहुलमान) पिन्सं नीस्वनातःगु मूर्तिमान सिरपाः कोषपाखें

हिरण्यवर्ण महाविहारया "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" म्हसीकेगु लिधंसा हलंज्वलं मुंकाः थुगु ग्रन्थ रत्न लोक साहित्य परिषद्पाखें पिथंगु जुल । थुकिया पुण्य प्रभावं वसपोल दिवंगत मूर्तिमान शाक्य तथा वसपोलया दिवंगत तिरि सानुमाया शाक्यपिन्त सुखावती भुवनस सदां शान्ति सुख दयाच्वनेमाल ।

ध्वयां न्हापा मूर्तिमान सिरपाः कायेधुंकूपिनिगु नां धलः थथे खः (१) इनाप वाः पौ (२) नेपाल लिपि गुथि (३) कार्तिक नाच प्रबन्ध समिति (४) तारेमां संघ (५) कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ (६) "नेवारहरूको महान् चाड म्हपूजा, किन र कसरी" पुस्तक प्रकाशनार्थ (७) सन्ध्या टाइम्स न्हिपौ ।

मूर्तिमान सिरपाःया राशि न्ययद्वः (५०,०००।-) तका खः ।

नवसूत्र संग्रह

प्रज्ञापारमितां नमामि सततं गण्डादि व्यूहं दश ।
भूमीराज समाधिराजसहितं लङ्कावताराभिधम् ।।
सद्धर्मस्य च पुण्डरीक सदृशं ताथागतं गुह्यकं ।
लालित्यस्य च विस्तरं हि मनसा सौवर्णभासाभिधम् ।।

त्रिशरण बोधिचित्त

भावना*

रत्नत्रयं मे शरणं सर्वप्रतिविशाम्यघं,
अनुमोदे जगत्पुण्यं, बुद्ध बोधौ दधे मनः
आबोधौ शरणंयामि, बुद्धधर्म गणोत्तमं,
बोधौचित्तं करोम्येष, स्वपरार्थ प्रसिद्धये ।

उत्पादयामि वरबोधि चित्तं,
निमन्त्रयामि इह सर्वसत्त्वान्,
इष्टाञ्चरिष्ये वरबोधिचारान्,
बुद्धोभवेयं जगतोहिताय ।

मूलँ -

त्रिरत्न (बुद्ध, धर्म व संघ)या शरणय् जि वयाच्वना । जिं सीकं अथवा मसीकं, चायेकं अथवा मचायेकं गुलिनं मभिंगु ज्याखँ, पापकर्म यायेलात व फुक पाप थौं बुद्ध धर्म संघया न्ह्योने मनस पस्ता चायेकाः कनाच्वना ।

थ्व जगत् संसारस गुलिनं सत्व प्राणीपिन्त हितसुख कल्याण जुइगु भिंगु कर्म नं यानाच्वंगु दु जुइ, थुजोगु ज्याखँयात तिबः बिइफयेमा धकाः जिं मनंतुनाच्वना, गुलिनं भिंगु ज्याखँ जुयाच्वन उकियात जिं दुनुगलंनिसें अनुमोदन यानाच्वना ।

'बोधिज्ञान' छता लाभयानाः कायेमफुतले बुद्ध धर्म संघया शरणय् जि वयाहेच्वने । थःगु जक मखु, कतःयागु हितसुख व कल्याणया निम्तिं नं जिं बोधिचित्त उत्पन्न यायेगुली मनतयाच्वने ।

अतिकं उत्तम जुयाच्वंगु बोधिचित्त उत्पन्न यानाः थन च्वंपिं सकल प्राणीसत्वपिन्त जि निमन्त्रणा यानाच्वना । जगत् संसारयाहे हितयाये भावं 'बुद्ध' थें बोधिज्ञान लानाकाये फयेकेत जि नं थुगुकथं मनंतुनाच्वनागु उत्तमगु बोधिचर्या पालना यायेत्यना ।

---

* 'गुरुमण्डलार्चन' पाखें । धर्मदेशना जुइवले सकलें मुनाः छसःयाना ब्वनेगु सूत्र ।

धलः पौ

किपाः धलः

पिकाःपाखें

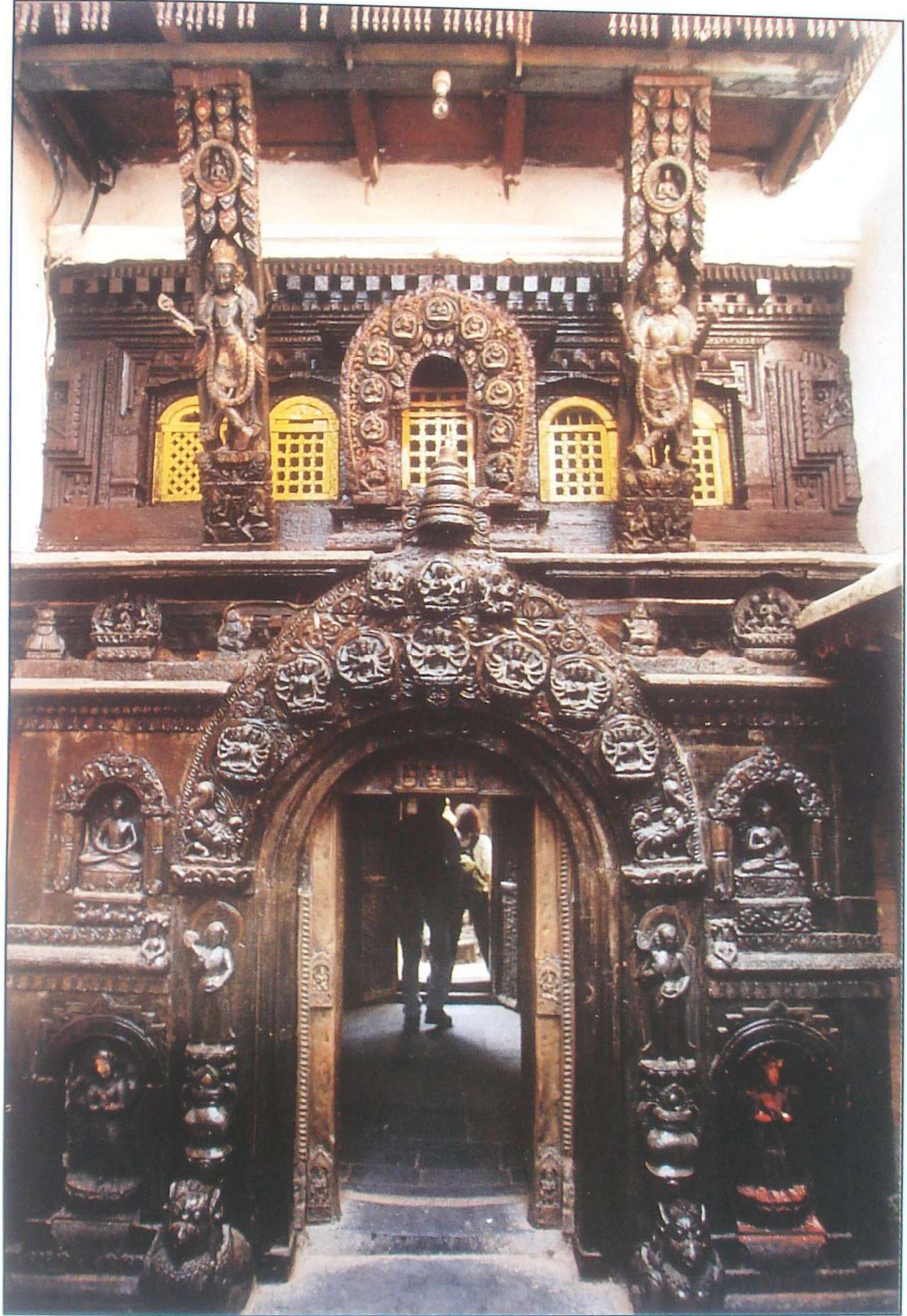
यलया क्वाःबाहाः (ललितपुर हिरण्यवर्ण महाविहार) स ताकालंनिसें परम्परागत रुपं सुरक्षित, प्रदर्शित तथा पूजित जुयावयाच्वंगु श्री अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ विषयक लिधंसा हलंज्वलं (Background Materials) मुंकाः, च्वयाः ब्याख्या यानातःगु थुगु अमूल्यगु सफू लोकसाहित्य परिषद्‌पाखें पिथनेगु सौभाग्य प्राप्त जुल । थुकिया लागी मूर्तिमान सिरपाः कोशया हनेबहःपिं दातापिन्त आपलं आपलं सुभाय् दु । छाय्‌धाःसानि थुगु सफू मूर्तिमान सिरपाः कोशं प्राप्त जूगु रकमं हे पिथनेफुगु जुल ।

सफूयात थुगु रुप बीगुली लोकसाहित्य परिषद्‌या मूसंस्थापक भाजु सत्यमोहन जोशीजुं आपलं कुतः यानाः, मालेज्या न्ह्यब्वयादीगु खः । थुकी परिषद्‌या मेम्ह संस्थापक भाजु विजयरत्न वज्राचार्यजुपाखें नं क्वाःबाहास सम्पन्न जुइगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ पूजा विधि, प्रज्ञापारमिता गुथि विषयक च्वछायेबहःगु च्वसु व प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया किपा न्ह्यब्वयाबिज्याःगु जुल । प्रज्ञापारमिताया हे छम्ह अनन्य उपासिका तथा यल, बखुंबहाया प्रज्ञापारमिता चर्या गुथिया दुजः मय्‌जु राधादेवी जोशीं नं थःपाखें न्हापाहे पिदने धुंकूगु प्रज्ञापारमिता विषयक हलंज्वलं थुगु ग्रन्थय् दुथ्याकेत स्वीकृति बियाधूगु जुल । सकल सम्बन्धित बन्धुजन व संस्थाप्रति लोकसाहित्य परिषद् आभारी जूगु दु ।

अन्त्यय् थुगु सफुतिइ गनं द्वंबद्वं जुयाच्वंगु दुसा शुभचिन्तक कल्याणमित्रपिन्के क्षमा फ्वने तथा मेगु संस्करण पिकायेबलय् भिंके ।

लोकसाहित्यया ज्याकुथि
बखुंबाहाः, यल (ललितपुर)
ने.सं. ११२५ अँलागाः ३ गातिला

दिलीप जोशी
छ्याञ्जे
लोकसाहित्य परिषद्

श्री हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः) या
ल्वहंयागु कलात्मक मूलुखा (प्रवेशद्वार)

श्री हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः)
छपुलु

श्री हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः) या मूदेगःया
कूटागारस पलिस्था जुयाविज्याःम्ह श्री शाक्यमुनि बुद्ध ।

श्री हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः) या दुने
श्री "स्वयम्भू" पलिस्था जुयाच्वंगु देगः न्ह्यःनेया लू ।

हिरण्यवर्ण महाविहार परिसरस पलिस्था यानातःगु
श्री प्रज्ञापारमिताया प्रस्तर मूर्ति

श्री सद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थया कं
थुकी बुद्ध, धर्म, संघया प्रतीक कथं भगवान श्री शाक्यमुनि
बुद्धया स्वंगू मूर्ति (धर्मचक्र व भूमिस्पर्श मुद्राय्)
क्वसं
कपनय् अष्टमण्डलया स्वंगू मन्दः

श्रीसद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थया दुने पौलिइ च्वयातःगु
भगवान बुद्धपिनिगु थीथी मुद्राया किपाः (१)

च्वभ्वःपौ : (क) श्रीबुद्ध (सिद्धार्थ) जन्मजुया पलिस्वाँ द्योने पलाः न्ह्याकाच्वंगु । नापं मां श्रीमायादेवी व श्री ब्रम्हा (ख) पलिस्वाँ द्योने श्रीप्रज्ञापारमिता अभय मुद्राय् विराजमान जुयाच्वंगु (ग) श्री सिद्धार्थ राजकुमारयात श्री असित ऋषिया न्ह्योने दर्शन याके यंकूगु दृश्य ।

क्वभ्वःपौ : (क) श्री सिद्धार्थ राजकुमार बोधिज्ञान प्राप्त यायेगु मनंतुनाः गृहत्याग यानाः तपोभूमि बिज्याःगु दृश्य (ख) श्री रत्नसम्भव बुद्ध बरदमुद्राय् विराजमान जुयाच्वंगु (ग) श्री सिद्धार्थ राजकुमार बोधिज्ञान प्राप्त यायेगु निम्तिं छन्दकया न्ह्योने थःगु तरवारं प्रवज्या यानाबिज्याःगु ।

पृष्ठभूमिस : नीलपत्रय् रञ्जना लिपिस प्रज्ञापारमिता सूत्र

श्रीसद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थया दुने पौलिइ च्वयातःगु
भगवान बुद्धपिनिगु थीथी मुद्राया किपाः (२)

च्वभ्चःपौ : (क) श्री शाक्यमुनि बुद्ध बोधिज्ञान प्राप्त ज्वीधुंकाः इन्द्रया छत्रं कुइकाः स्वर्गावतरित महाप्रस्थान यानाबिज्याःगु (ख) श्री वैरोचन बुद्ध बोधाङ्ग मुद्राय् विराजमान जुयाबिज्यानाच्वंगु (ग) श्री शाक्यमुनि बुद्ध उपदेश मुद्राय् नापं श्री शारिपुत्र व श्री मोदगल्यान उपदेश न्यनाच्वनाबिज्याःगु ।

क्वभ्चःपौ : (क) श्री शाक्यमुनि बुद्ध ध्यान मुद्राय् विराजमान जुयाबिज्याःगु । ध्यान भंग यायेत मार नृत्य क्यनाच्वंगु । (ख) श्री अक्ष्योभ्य (वचूम्ह) बुद्ध भूमिस्पर्श मुद्राय् विराजमान जुयाच्वंगु (ग) श्री रत्नसम्भव (म्हासुम्ह) बुद्ध भूमिस्पर्श मुद्राय् विराजमान जुयाच्वंगु ।

पृष्ठभूमिस : नीलपत्रय् रञ्जना लिपिस प्रज्ञापारमिता सूत्र

श्रीसद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थया दुने पौलिइ च्वयातःगु
भगवान बुद्धपिनिगु थीथी मुद्राया किपाः (३)

च्वभ्वःपौ : (क) श्री शाक्यमुनि बुद्ध बोधाङ्ग मुद्राय् (ख) श्री अक्ष्योम्य बुद्ध अभय मुद्राय् (ग) श्री शाक्यमुनि बुद्ध महापरिनिर्वाण मुद्राय् ।

क्वभ्वःपौ : (क) श्री शाक्यमुनि बुद्ध चिन्तामणि वरद मुद्राय् (ख) श्री अपरमिता ध्यान मुद्राय् विराजमान जुया च्वंगु (ग) श्री शाक्यमुनि बुद्ध पारीलेय हस्तिउद्धार उपदेशमुद्राय्, च्वसं भ्याले काय् राहुल व कलाः यशोधरां उपदेश न्यनाबिज्याःगु ।

पृष्ठभूमिस : नीलपत्रय् रञ्जना लिपिस प्रज्ञापारमिता सूत्र

श्री सद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थ
पूजापाठ यानाच्वंपिं वज्राचार्यगुरुजुपिं

श्री सद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थ पाठयाये सिधेवं पुजाया मूलम्ह गुरूजु
श्री आशारत्न वज्राचार्य (श्रीकुलापाद आजुया वंशज) जुं
जजमान परिवारजनपिन्त किगःतिंका पुजा समापनपाखे न्ह्याकाबिज्यानाच्वंगु ।

श्री हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः) स श्री सद्धर्म "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थ सफूया नीलपत्रस लुँमसिं च्वयातःगु तर सीमदयाः म्हुनावंःगु आखःयात पुनर्लेखन यानाच्वंपिं ल्यायम्हपिं लिपिकलाकार भाजुपिं, नापं लिउने भ्वलय् ग्रन्थ सफूया चिंक्ष्याः (संरक्षकपिं) गुथियार भाजुपिं रेखदेखया लागी न्ह्योने च्वनाबिज्यानाच्वंगु ।

थुगु ग्रन्थ सफू ने.सं. ११२४ दिल्लागाः औंसी (वि.सं. २०६१ श्रावण २ गते) शनिवारखुन्हु श्री प्रज्ञापारमिताया जीवन्यास लिकयाः च्वज्या न्ह्याकूगु जुल ।

श्री हिरण्यवर्ण महाविहारया
सद्धर्म अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताग्रन्थ
पूजा विधि

श्री सद्धर्म अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ गुलि पुलां धका: अध्ययन यायेगु बखते थुगु सध्दर्म ग्रन्थ नेपाल सम्वत ३४५ अर्थात् ईस्वी सन् १२१५ स जुजु अभय मल्लया शासनया इलय् कापितनगर निवासी भिक्षु आनन्दं च्वयावंगु धैगु विश्वास दु । ३०० पौ दुगु थुगु ग्रन्थ नीलपत्रस लुँया आखलं रञ्जनालिपि छ्यला संस्कृत भाषं च्वयात:गु ख: । अले थ्व ग्रन्थ श्री हिरण्यवर्ण महाविहारस गबले गथेजुया ला:वल धैगु विषययात न्यनेकने यायेगु बखते छगू निगू लोककथनत थथे खनेदु ।

यल चुक:बाहा: निवासी भाजु रत्नराज वज्राचार्यजुं च्वयाबिज्या:गु "सुवर्णाक्षर प्रज्ञापारमिता सहित यशोधर महाविहार (बुबहा:) व चक्रवर्ण-महाविहार चुक:बाहा:या वर्णन" नांया सफुलिइ वर्णन जुयाच्वंगु कथन थथे खनेदु -

कापितनगर धैगु थासय् छम्ह ब्राम्हणया भौमयुजुं (भलि मयुजु) चान्हे हथासं मसिया यज्ञशालाय् पिथा (मल, मूत्रत्याग) च्वनेवं कन्हेखुन्हु उगु यज्ञशालाय् लुँजुया च्वंगु जुल । थुजोगु खँ ज:लाख:लां सिया: व्यापक जुजुंवना: प्रत्येक ब्राम्हणया यज्ञशालाय् भौमयुजुपिन्त पिथा च्वंका: लुँयाना: धनी जुयाच्वंगु जुयाच्वन । छन्हु श्री प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ न्हिथसं पुजापाठ यानावया च्वंम्ह विद्याधर ब्राम्हणया छेँ नं थुजोगु खँ वया: धनी जुइगु खँ पिज्वसेंलि आ: थुगु नगरय् च्वना: धर्म थीर ज्वीमखुत धैगु निश्चय यात । अले थ: जहान ब्राम्हणी यशोधरीयात सुवर्णचैत्य ज्वंका:, थ:म्हं श्री प्रज्ञापारमिता सफू ज्वना:, काय् यशोधरयात थ:के दुगु सम्पत्ति दक्व ज्वंका: नेपालनगर ववं थ:इष्ट देवता विष्णुदेवी वर्खुत ध्यंका: विश्रामयाना: लिफ: छक स्व:बले थ: बासयानावयाच्वनागु कापितनगर छगुलिं मिं ब्वानाब्वाना च्याना: आपलं धनजन वस्तु नष्ट ज्वीधुंकूगु खंकल । अले धन्य श्री सुवर्ण चैत्य व श्री प्रज्ञापारमिताया सत्य धर्मं जक उगु नगर रक्षा जुयाच्वंगु ख: धका: धर्मया महानता थ्वीका: थ: जहान व काय्यात ककं नेपाल नगरय् ध्यंका: छगू थासय् बासच्वना थ:म्हं चुयावयागु तुतां बँय्दिका: आरामयात । कन्हेखुन्हु उगु तुतां लिकाय्त स्व:बले तुतां लिकाय् मफुसेंलि उगुथासे नित्यकर्मयाना: अग्निमठ स्थापना या:गुजुल । अनं लिपा उम्ह ब्राम्हणया म्हयाय्मचा छम्ह नं नेपाल नगरय् ब्याहा (बिहा) यानाबियातये धुंकुगुलिं थ: मांबौ नेपाल नगरे वया: अग्निमठशालाय् च्वनाच्वंगु खँ सिइका: इमित थ:गु बासस्थानय् ब्वनायंका त:गु जुल । छन्हु विद्याधर ब्राम्हणं थ: बृद्ध जूगु चाय्का: संसार अनित्य धैगु मनय्त्वीका: थ:म्हं ज्वनावयागु सुवर्णचैत्ययात गर्भे तया: चैत्य दयेका: व विहारय्

श्री शाक्यमुनि भगवान्यात स्थापनायाना "विद्याधर संस्कार बुद्ध विहार" धका: नामकरण या:गुजुल । अनं छु दँ लिपा विद्याधर ब्राम्हण निर्वाण जुयावन । अनं लिपा थ: बौनं दयेकाथकूगु विहारयात तन मन धनं जीर्णोद्धार या:गुलिं "विद्याधर संस्कारित बुध्द यशोधर महाविहार" धका नामं प्रख्यात जूवन । उखे ब्राम्हणी यशोधरीं प्रज्ञापारमिता सफू थ: म्हायाय्‌यात बिया: पुजा याका त:गु जुल । छन्हु यशोधरी ब्राम्हणी वृद्धा जुया: निर्वाण जुसेलि म्हायाय्‌या छेँस वया: कुशल वार्ता याइम्ह छम्ह शाक्यभिक्षु "सुवर्णाक्षर अष्टसाहस्रिका ग्रन्थ" या महत्व सिइका: यशोधरीया म्हयाय्‌यात खुशीयाना: उगु ग्रन्थ थ:गु छेँ इलंन्हय् (नागबहा:) हया: आगमे तया: न्हिंन्हिं पुजा पाठयाना त:गु जुल । छन्हु शाक्यभिक्षु दिवंगत जुसेलि वया काय्‌पिं स्वम्हसिया राजिखुशीं छेँ, बुँ सम्पतिया अंशबन्द जुया: बाँकी दुगु थुगु सद्धर्म प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ छगू अंश छुटेयाय् मछिंगुलिं स्वम्ह दाजुकिजाया सहलह दयेका: कार्तिक शुक्ल मुखाष्टमीखुन्हु न्हय्‌म्ह गुरूजुपिं (वज्राचार्यपिं) तया: श्री हिरण्यवर्ण महाविहारस श्री शाक्यमुनि भगवानयात छाया: दुतक्यूगु जुल ।

अथेहे मेम्ह यल, भ्रतापोल, ताजाफ: निवासी विद्वान् भाजु धर्म रत्न शाक्यजुं च्वयाविज्या:गु "हिरण्यवर्ण महाविहारया संक्षिप्त परिचय" सफुलिइ च्वंगु कथन थथे स्वनेदु:-

कपितनगरया गामय् छम्ह ब्राम्हण भगवान् बुध्दया परमभक्तजुया: प्रज्ञापारमिता पाठमयासे गबलें मनैम्ह जुयाच्वन । छन्हु थ: परलोक ज्वी न्ह्यो थ:म्ह कला:यात थुगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ तसकं अमूल्यगु ध्वीका: थुकीयात न्ह्यागु जतंनं आदरपूर्वक रक्षायानाति धका: धयाथकूगु कारणं उम्ह ब्राम्हणीनं थ:म्हं पाठ याये मससां उकियात छगू सुरक्षित थासय् तया: रक्षायाना: पुजायानात:गु जुल । लिपा ब्राम्हणीया छय्‌म्हसें थ्व ग्रन्थया बारे छुं मस्यूगु व खालि पुजाजक याना त:गुलिं भरुभ्रट चायाच्वनीगु व लिपा अन म्लेच्छ (विधर्मी) तय्‌गु दवाव बढेजुया: उगु ब्राम्हण वस्ति हे म्लेच्छ जुयावसेलि अवले 'प्रज्ञापारमिता' हे छम्ह बुढीयागु रूप कयावया: व ब्राम्हणीयात थथे धाल- "ए मैं छं जित: म्हसीमखु, जि छं निनि ख:. छ मचावलय् हे जिं छन्त त्व:तावनागु जुया: छं म्हमसीफु उकिं यौं छ लुमना: नापलावयागु" । थुजोगु खं न्यना: ब्राम्हणीनं उम्ह बुढीयात थ:गु कोथाय् यंका नकेत्वंके यायां थ: छय्‌मचा म्लेच्छतय्‌गु प्रभावेलाना: थ:म्हं पुजायानातयागु प्रज्ञापारमिता सफूया बारे कचकच याना ह:गु खँ कन । थुजोगु खँन्यना: व बुढीं ब्राम्हणीयात उगु प्रज्ञापारमितायागु महानता व महत्व कना: थन तयातयां सुरक्षा मज्वीगु खँ ध्वीका: नेपाल देयागु वर्णनयाना: अन धर्म सुरक्षित ज्वीगु खँ कना: थ:नं नेपालय् वनेगु प्रेरणा बिल । उकियात बिचा: याना: ब्राम्हणीनं कन्हेखुन्हु हे सुथन्हापां बुढीनाप प्रज्ञापारमिता ग्रन्थयात भ्वायगु कापते प्व:चिना: कुबिया व बुढीं हे ब्यूगु तुताम चुया: छेँ त्वता: नेपाल पाखे ववं लैंय् बुढीं ध्व थाय् पाप व्याप्त जुया: च्वने धुकल, नेपाले स्वयम्भू ज्योतिरूप विराजमान जुयाच्वंगु दु, अन सम्राट् अशोकं बुद्धधर्म प्रचार यायेत थूर (स्तूप) दयेका:

स्थापना यानातःगु दु, चारूमती विहार नं दयेकातःगु धकाः स्व कर्क पहाडया च्वकास ध्यंकवन । अबले व बुढीं ब्राम्हणीयात आः छं थःगु बस्ति छक लिफःस्व धकाः धासेलि ब्राम्हणीनं लिफः स्वेबलय् बस्ति छगूलिं हे मिनया आपलं नाश जुयाच्वंगु खन । थ्व खनाः आश्चर्य जुयाः बुढीयात स्वोबलय् बुढी अन्तर्ध्यान जुयावसेलि धर्मचित्तया महत्व थ्वीका ब्राम्हणी नेपाल देश ध्यंकवल । दकलेन्हापां अग्निमठय् च्वन, अनं यशोघर महाविहारे (बूबाहाः) च्वंवन । तर थुगु महाविहारे नियम निष्ठा पालना मजुया च्वंगु सिइकाः अनया म्ह्याय्मचां थुगु ग्रन्थ श्री हिरण्यवर्ण महाविहार तसकं नियम निष्ठापूर्ण व शेषनाग, वासुकीनागं बास यानाच्वंगु अनेक रक्षापाल, क्षेत्रपाल व द्वारपालपिसं रक्षायाना तःगु स्वयम्भू शाक्यमुनि, योगाम्वर, वज्रसत्व आदि देबतापिं दयाः आपलं पवित्र विहार जुयाच्वंगुलिं थः पुरोहित यल, न्याखाचुकया कुलापादया सन्ततिपिं नाप सल्हायानाः थुगु विहारय् छाये हःगु जुल ।

पुजा विधि

सद्धर्म प्रज्ञापारपिता ग्रन्थ पुजापाठ यायेगु परंपरा विशेषतः श्री हिरण्यवर्ण महाविहार संघ दुनेया वज्राचार्यपिनिके जक निहित जुया च्वंगु दु । अले व पुजापाठ याइपिं वज्राचार्यपिं थीथी पुचः दयाच्वनि । प्रत्येक पुचलं पाःपाःयाना श्रध्दालु आस्थाजनपिनिगु पुजापाठ ज्याभ्वः न्ह्याकाच्वनी । आस्थाजन दातां (पुजापाठ याकीम्ह जजमान) गुम्ह पुचःया वज्राचार्य गुरूजुनापं स्वापु तल वहे गुरूजु मूलाचार्य जुयाः मेपिं पाठयाइपिं फिम्ह वज्राचार्यपिन्त पाठयाके बिइगु थिति दु । थुगु पुजापाठ ज्याभ्वः न्ह्याकेत माःगु व्यवस्था यायेया नितिं मूल पुजारीया पाखें ज्याय् अनुभव दुम्ह गुभानी मय्जु (वज्राचार्य) जजमानया छेँस वनाः नीचीयाना पुजाया ज्वलंत फुक ज्वनाः श्री हिरण्यवर्ण महाविहारय् वइ । अवले जजमानया पाखें पुजापाठ याकेगु थासय् सुथन्हापां वयाः बँथिला तये धुंकिइ । वहे बँथिलातःगु थासेच्वनां गुभानी मय्जुं थथे पुजाभ्वः तयाविइ ।

श्री सध्दर्म प्रज्ञापारमितायात क्वतः पुजाभः	:– १ पाः
श्री सुर्यार्घ (सुकुन्दा) पुजायात पुजाभः	:– १ पाः
श्री योगाम्वर पुजायात कलः	:– १ गः
श्री प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ पाठयाइपिं वज्राचार्यपिन्त पुजाभः	:– १० पाः

थुगु पुजायात माःगु पुजाज्वलं थथे खः

स्वाँ, सिन्हः (ह्याउँगु, म्हासुगु), जाकि, ताय्, जजंका, धुँ, धुपाँय्, इता, गोजा, नैवद्य, पञ्चामृत, फलफूल, घ्योदेवा, पोताय्चूं, अबिर, ह्याउँकोस्वा, पञ्चसूत्रका, स्वांमाः, जाकि सिन्हः, बौकोना, शंख, मय्, धौपति, सुकुन्दा, काय्भः थापंकी जाकि (आसंकी जाकि) आदि । अले समेज्वलंयात बजि,

स्याबजि, हाकुमुस्या, पालु, स्वँ, सन्यौं, ओ, स्वाय्, ध्वँ, अयला तयगु चलन दु । थुकिया नापं मूल गुरूजुं पुजाया भ्वलले प्रयोग याइगु गं, वज्र, जपमाः नं माः । तर थुगु वस्तु मूलगुरूजु यःम्हं हे व्यपस्थायाना ज्वनावइ ।

ई ज्वीवं श्री शाक्यमुनि भगवान् बुध्द (क्वाःबाहाःआजु) विराजमान जुयाच्वंगु कूटागार (घोक्रेथां) विशेषतवरं सुसजित यानातःगु ओहयागु सिंहासनसहित प्रज्ञापारमिता सध्दर्म ग्रन्थ दुने च्वनिपिं बाफाचापिंसं पितबिइ । अले चिंक्या (प्रज्ञापारमिता रेखेदेख गुथीया दुजःत) तयसं ल्होनाहयाः थिक जूमजू स्वयेगु ज्यायाइ । अनंलिपा प्रज्ञापारमिता ग्रन्थयात दैवी शक्तिया प्रतीकक्यं भाःपिया भागियायेगु व सर्वसाधारण देकेवोपिं भक्तजनपिन्सं स्वां, जाकि, ध्येवा, मरी फलफूल छायाः भागियानाः वनीगु क्रम न्ह्याइ ।

श्री प्रज्ञापारमिताया पुजा पाठ प्रायः सुथसिया ९-१० बजे निसें शुरू यायेगु चलन दु । सुथन्हापां पुजा शुरू याये थाकु । छाय्धाःसां सुथन्हापां विहारे घोकेवैपिं आपा हुल दयाच्वनिइ । मेसे प्रज्ञापारमिता पुजापाठ याकेबलय् थाय् नं भच्चा चकंके माः ।

श्री हिरण्यवर्ण महाविहारया उत्तर पश्चिम दिशाया लबिइ तयाः श्री प्रज्ञापारमिताया पुजा पाठ याइगु चलन दु । थुकिया लागी मूल गुरूजुं पोतायचूं व अवीरं थीथी गुरूमण्डल च्वइ । मण्डल च्वयेगु ज्या क्वचाय्वं थये थापंयानाः पुजा ज्याभ्वः न्हयाकायंकी ।

थापं

थापंया भ्वलय् श्री सध्दर्म प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया सिंहासनय् च्वंपिं न्याम्ह पञ्चबुद्धयात नैवद्य व पंचामृत तयाः न्यागू भाग ब्वइ, नापं न्यागः किसली नं ब्वइ । थुगु किसलीलय् जाकि, ग्वय् छगः व दक्षिणा दयाच्वनि । सिंहासनया क्वसंच्वंगु मण्डलय् थापंकीजाकी (आसंकी जाकी) ब्वइ । अले उकी घोने गणेश, धौपति व महांकालयात स्थापना याइ, धौपतिया क्वसं बलि ब्वइ । थ्व बलि सलिचा छगलय् गोजा व हाकुमुस्या तया रूप दयेका तइ । अनं क्वय् जःपाखे सुकुन्दा, दथ्वी बौक्रेणा स्थापना याना तइ । अथेस्तुं श्री प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ सिंहासनय् थीथी स्वाँ, स्वाँमाः, हयाउँ क्रेखा क्रपः छायाः छाय्पायायेगु नापं क्वय् थीथी मरी, फलफूल, ब्वताय् तयाः छायेगु याइ । थ्वया नापं हयाउँ जाकि सिन्हः नं ब्वइ । अले बौक्रेणाया क्वसं गुरूमण्डल दयेकाः मूलपुजारी गुरूजुं आसन ग्रहणयानाः जवपाखे पुजाक्वतः तयाः नापसं जजमानयात फेतुकी । थनंनिसें श्री सध्दर्म अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताया पुजा ज्या न्हयाइ ।

१) **सूर्यार्घ पुजा** : दक्वसिवे न्हापां मूलपुजारी गुरूजु सुर्यार्घ पुजा धका: श्री सूर्य देवताया प्रतीकक्वथ सुकुन्दायात शंखलखं शोधनयानाः सिन्हः, स्वाँ छायाः, जजंका कोखायक्वः, धुँ क्यनाः मतवियाः, ताय् ह्वलाः, थीथी बाक्य ब्वनाः जाकिलः मतया न्ह्योने हायेकाः पुजा याइ ।

२) **गुरु पादार्घ** : गुरूं जजमानया ल्हाति जाकि लः थःगु ल्हातिइ कयाः बाक्य ब्वनाः पुजा याइ ।

३) **पुजाभः संकल्प** : जजमानयात क्वतः पुजाभः व लःथल (शंखमय्) थिइकाः मूलगुरूजुं खवः ल्हातं (प्रज्ञाया प्रतीक) व जवल्हातं वज्र (शून्यताया प्रतीक) ज्वनाः वाक्य ब्वनि । वाक्य ब्वने क्वचायेवं गुरू बुध्द, गुरू धर्म, गुरू संघया स्तोत्र ब्वनाः जजमानया ल्हातिं पुजाभः व लःथल (शंखमय्) लःल्हानाकाइ ।

४) **लःथल (शंखमय्) पुजा** : मूलगुरूजुं लःथलयात सिन्हः, स्वाँछायाः स्तोत्र ब्वनाः लखं शोधन याइ ।

५) **स्वभाव पुजा** : थुकी मूलगुरूजुं घोपिन्त स्नान याकाः, अभिषेक काइ, नापं सिन्हायस्वाँ हः छहले "ॐ" च्वया घोपिन्त न्हस्कंक्यनाः घोथियाः, धूंक्यनाः जप (बुध्द, धर्म, संघयागु) यानाः, पादार्घयानाः स्वाँ सिन्हः, जजंका क्वखायेकाः नैवद्य ,मरी, फलफूलछायाः, इताच्याकाः मतबियाः, जाकितिनाः, ताय् ह्वलाः थीथी स्तोत्र ब्वनाः पुजायाइ ।

६) **गुरुमण्डल पुजा व अकालमुख बली पुजा** : थुकी गुरूजुं मण्डलय् लखंहायकाः न्हस्कंक्यनाः, निसलाकयाः लःथल, पुजाभः नापंतयाः थियाः, स्वांयात जवं, खवं तिनाः, छ्यनेतयाः, हाकनं कायभले च्वंगु सिन्हःकयाः मण्डले थिकः न्हुकाः, स्वाँ, जाकि, लः मण्डले हायेकाः, जाकि न्यापुच : तयाः, स्वाँ २१ कू तिनाः, सिन्हः, जजंका क्वखायेकाः, स्वाँ, नैवद्यः, खाय् थ्वँ अयला छायाः, मतवियाः, ताय् ह्वलाः, थीथी स्तोत्र ब्वनाः बिन्ति यानाः पुजा याइ ।

७) **कायभःपुजा** : थुकीनं गुरूजु कायभःयात धुं क्यनाः, न्यास जपयानाः, स्वभाव शुध्दकार्ययानाः पादार्घ तयाः, सिन्हः, स्वां, जजंका, नैवद्य, खाय्, थ्वँ, अयला छायाः, मतबियाः, ताय् ह्वलाः, थीथी स्तोत्र ब्वनाःपुजायाइ । थ्वया नापं थुगु कायभःयात जजमानया ल्हातिइ बियाः घोयात भिंनिकः तक सिन्हः थिकः न्हुकाः छायेके बिइ ।

८) **श्री सद्धर्म प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ संकल्प** : मूल गुरूजुं जजमानयात "नमःबुध्दाय, नमःधर्माय, नमःसंघाय" वाचन याकुसें ल्हातिइ जाकिलः, कुश, हामो, तछो, दक्षिणा तयाः सफूलिइ हायेके बियाः थथे स्तोत्र ब्वनाः संकल्प याकी :-

"अद्य श्रीमत् श्रीश्रीश्री शाक्यसिंह तथागत पर्याय भद्रकल्पै .....
पुण्यभूमौ श्रीमद्आर्यावलोकितेश्वर विजयराज्यय्

'अद्य ____ दानपति यजमानस्य नेपाल मण्डलान्तर्गत ललितपत्तना विद्यमहानगरे निवासित____ गोत्रपत्र हिरण्यवर्ण महाविहार यथानामधेयेस्य पुत्रपुत्रादौसपरिवारकस्य शरीरायुरारोग्य अष्टैश्वर्य फलसं प्राप्तिकामनार्थे आस्थितदिने भगवन् श्रीमत् श्रीश्रीश्री बुध्दधर्मसंघ प्रज्ञापारमिता अग्रेपूर्व संकल्प पाठपुजा क्रियाकर्मणे यजमानस्य इदं अन्न, जल, तिल, कुश, संकल्पं सिध्दिरस्तु ।'

थथे संकल्प लःह्रायेके क्वचायेवं जजमानं मूलगुरूजुयात थुगु ग्रन्थ सफू लःल्हाना बिइ । अले मूलगुरूजुं मेपिं भिम्ह वज्राचार्यपिन्त म्हतिं ३०-३० पौ लःल्हानाः पाठ याकेबिइ । थ्वहे इलय् पाठ याइपिं वज्राचार्यपिन्सं गुभानीमयृजुं तयातःगु पुजाभः कयाः दकसिवे न्हापां गुरूमण्डल दनांलि जक पाठ यायेगु ज्यान्ह्याकी ।

९) **रहस्य मण्डल बने :** थुकी मूलगुरूजुं धाल मण्डल थिलाः, पोतासं च्वयाः, जाकि न्यापुचः, स्वां २१ कू ब्वयाः, सिन्हः, जजंका, स्वां छायाः, जाकिलखं हायेकाः जाकिज्वनाः बिन्तियानाः, जाकिस्वां स्वकतक आकाशेतिनाः थीथी वाक्य ब्वना पुजा याइ ।

१०) **समाधि बने व बापंपुजा :** थुकी मूलगुरूजुं धुंच्याकाः घोयात क्यनाः, न्यासजपयाइ । थुगु जप श्रीवसुन्धरा, श्री जोगाम्वर, श्री चक्रसम्वर, श्री गणेश, श्री महांकाल, श्री सुकुन्दा मतयात स्वभावशुध्द, पाद्यार्घतयाः स्वां, सिन्हः, जजंका, नैवद्य, स्वाय्, ध्वँ, अय्ला छायाः, इताः च्याकाः, ताय् ह्वलाः थीथी वाक्य ब्वनाः, पुजायाइ ।

११) **द्यो पुजा :** थुकी मूलगुरूजुं धुंः धुपाँय् च्याकाः श्री प्रज्ञापारमितायात आव्हानयासें "गतेगते पारगते पारसंगते वोधिस्वाहाः" धैगु मन्त्र ब्वनाः न्यासयानाः जपयानाः पुजायाइ । थ्वया नापं श्री जोगाम्वर, श्री स्वयम्भू, श्री शाक्यमुनि, श्री वज्रसत्व देवतापिन्त स्वभाव शुध्दयानाः पाद्यार्घतयाः स्वां, सिन्हः, जजंका, नैवद्य स्वाय् ध्वँ, अय्ला छायाः, मतबियाः, ताय्ह्वला थीथी स्तोत्र ब्वनाः पुजायाइ ।

थुलि पुजा सिधयेवं भिम्ह वज्राचार्यपिन्सं नं थःथःगु भागय् लाःगु पाठयायेगु ज्या क्वचायेके माःगु जुइ । अले पाठयायेगु ज्या क्वचायवं मूलगुरूजुं जजमानयात श्रीहिरण्यवर्ण महाविहारया दुने स्थापना जुयाच्वंपिं सकल देवतापिन्त चाकःपुजा याके छ्वइ ।

१२) **बिगबलि बिइ :** थुकी मूलगुरूजु धु च्याकाः बलियात आव्हान यानाः पाद्यार्घ तयाः स्वां, सिन्हः, जजंका, नैवद्य, स्वाय्, ध्वँ, अयूला छायाः इतामत च्याकाः ताय् ह्वलाः, स्तोत्र ब्वनाः, जाकि लः कयाः हायूका त्वतिइ । अनंलिपा मन्त्रपात्र भोपुइकी । थुलि सिधयूवं जजमानयात कीमण्डल दंकेविइ । कीमण्डलया लागी पोतास च्वइ,जाकि न्यापुचः स्वां २१ कू ब्वइ, स्वां सिन्हः जजंका, कपुमत बियाः जाकिलः कयाः हायेकाः मण्डलय् तोतके बिइ ।

१३) **किगःतिने :** पुजापाठयायेगु फुकज्या क्वचायूवं मूलगुरूजुं जजमान, वया जहानपिं, श्रध्दालु इष्टमित्रपिं, पाठयानाच्वंपिं बज्राचार्यपिं सकसितं किगःतिनेत सूचं बिइ । अनंलि मूलगुरूजुं स्वल्हातं गं थानाः, जवल्हातं वज्रज्वनाः थीथी स्तोत्र ब्वनाः श्रीगुरूमण्डल, श्री स्वयम्भू, श्री शाक्यमुनि, श्री बज्रसत्व, श्री वैरोचन, श्री प्रज्ञापारमिता, श्री समन्तभद्र बज्रपाणी, श्री योगाम्वर, श्री बसुन्धरा, श्री चक्रसम्वर, श्री वज्रवाराही, श्री गणेश, श्री महांकाल, श्री सूर्य, बलि, दशक्रोधयात किगःतिनाः बिन्तियायेत आव्हान याइ । सकसिनं बिन्तियाइ । हाकनं मूलगुरूजुं थथे वाक्य ब्वनाः "दानपति यजमानस्य नेपाल मण्डलान्तर्गत ललितपट्टना महानगरे निवासित गौतमगोत्रापत्र यथानामध्येस्य पुत्रपुत्रादौ सपरिवारकस्य शरीरायु आरोग्यअष्टैश्चर्य फलस्यं प्रप्तिकामनार्थे अस्मिनदिने भगवन् श्रीमत् श्रीश्रीश्री हिरण्यवर्णमहाविहार श्री शाक्यमुनि, श्री स्वयम्भू धर्मधातुवागीश्वर देवता अग्रेपूर्व संकल्प श्री आर्याअष्टसाहास्रिका प्रज्ञापारमिता पाठपूजा स्वाध्याय क्रिया कर्मणे यजमानस्य अष्ट, गन्ध, पुष्प, धूप, नैवेद्यादि ततसर्व विधि परिपूर्णमस्तु ।" किगतिने क्वचायेकी । अले सकसिनं श्री सध्दर्मप्रज्ञापारमितायात भागियानाः चिलावनि ।

१४) **कीमण्डल विसर्जन :** किगःतिने ज्या सिधयेवं मूलगुरूजुं जजमानयात मण्डल विसर्जन याकेबिइ । अनंलिपा जजमानं गुरूपुजा याइ । दकले न्हापां मूलगुरूजुयात सिन्हःतिकाः, स्वां जजंका बियाः पुजायाइ । वयां लिउ पाठयाना बिज्यापिं १० म्ह वज्राचार्यपिन्त नं थथे पुजायाना यंकी । अले द्योपिन्त किभु (जाकि व दक्षिणा पात्रे तयाः छायेगु), निसला (वजि, केरा, चि, पालु व फलफूल), दक्षिणा छायाः मूलगुरूजुया नापं १० म्ह वज्राचार्यपिन्त नं अथेहे दान याइ । थुगु दान १८ गू भाग तयूमाः । दानया ज्या सिधयेवं मूलगुरूजु धौपति, ह्याउँ कोस्वाकापः, पञ्चसूत्रकाः क्वकयाः धौपति तिनाः मेपिं भिम्ह पाठयाना बिज्यापिं वज्राचार्यपिन्त नं कोस्वा लःल्हायेगु ज्याजुइ । अनंलिपा जजमानयात श्री सध्दर्म प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ भागियाकाः सिन्हः तिकाः, स्वां कोस्वा बिइगु ज्या न्ह्यानावनि । वयालिउ सकसितं सिन्हः, स्वां, कोस्वा बिइगु ज्याजुइ ।

विहारया खुल्ला थासय् जुइगु पुजा पाठ सिधयेवं, वहे विहारया न्हचोने च्वंगु वतले (मार्ततल्ला) स्थापना जुयाच्वंगु गुह्य कूटागारस आभ्यन्तर पुजायाकेगु थिति दु । थुगु थाय्या मूलदेवता योगाम्वर (पुरूष देवता) खः । देखा (दीक्षा) मदुपिन्सं स्वयेमज्यूगु थ्व थासय् श्री हिरण्यवर्ण महाविहार संघया चक्रेश्वर आजुं जक पुजा यायेगु ज्या जुइ । थुगु पुजा सिधयेवं सकल घोपिन्त, गुरूपिन्त पन्चाकू बिइमाः । थ्वया नापं जजमानया इच्छाकथं भ्वय् नं नकेज्यू, तर भ्वय्या न्यवस्था यानामच्वन धाःसा दक्षिणां पार यायेज्यू ।

प्रज्ञापारमिताया आभ्यन्तर पुजाया भ्वलय् प्रज्ञोपायया खँ न्हचथनेगु थन युक्तिसंगत जूवै । वास्तवय् 'प्रज्ञोपाय' धैगु हे 'प्रज्ञा' (शून्यता) व 'उपाय' (महाकरूणा) खः । 'प्रज्ञोपाय' धैगुलिं प्रज्ञापारमितायात योगाम्वरया शक्ति (स्त्री) या रूपय् कयातै । वज्रयानया अनुयायीतय्सं थ्व 'प्रज्ञोपाय' यात गुगुनं धर्मया ज्यास्वँ याइवले आपलं महत्व बियावयाच्वंगु जुल, अर्थात् इमिसं शून्यता व महाकरूणायात छगूयां मेगूयात मदयेकं मगाःगु (पूरक) या रूपे मानेयाना वयाच्वंगु दु । थ्व सम्वन्धी छगू उपमा न्हचब्वयेगु खःसा 'सुका' व 'मुलु' थें जूवै । अले थ्व 'प्रज्ञोपाय' या प्रतीकया रूपय् प्रज्ञापारमितायात विधिपूर्वक पुजापाठ याइवले वज्रयानीपिन्सं कपाले हयाउं सिन्हः (प्रज्ञाया प्रतीक) या नापं हाकुगु सिन्हः (उपायया प्रतीक) तिइ । थुगु हाकु सिन्हः पुजाया इले माकःदलुचाय् मोहनी फयाः दयेकी । थुजोगु आभ्यन्तर विधिया पुजाय् गुह्यचर्याया उपासक, उपासिकापिन्सं आपलं आस्था तइ अले प्रज्ञा व उपायया ज्वः (मिलन) नं अर्थात् छगूलिं वोधिचित्त पिज्वेकीसा मेगूलिं शून्यता व महाकरूणापाखें अभिन्नचित्त जुयाः बोधिचित्त जुइगु ज्या याइ । थुजोगु ज्यां शास्त्रीय पध्दतिया चर्चा (चर्यागीत) व चचाप्याखं (मुद्राप्रधान चर्यानृत्य) पाखें नं तधंगु भूमिका दयेकाच्वनि ।

श्री हिरण्यवर्णमहाविहारया प्रज्ञापारमिता गुथि

नेपाल संवत् ३४५ स नीलपत्रे लुँआखलं रंजना लिपि छयलाः संस्कृत भाष च्वयातःगु "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थ सफू संरक्षण व संचालन यायेत हिरण्यवर्णमहाविहारस "प्रज्ञापारमिता गुथि" छगू स्थापना जुयाच्वंगु जुल । थुगु गुथि गबले स्थापना जुल धैगु तिथिमिति सिइमदुसां हिरण्यवर्णमहाविहारया श्री शाक्यमुनि (क्वाभाःआजु) यात प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ सफू छायेहःगु इलंनिसें थ्व गुथि न्ह्यानावयाच्वंगु सिद्ध जू । तर थुगु सद्धर्मग्रन्थ सफू कार्तिक शुक्ल मुखाष्टमीकुन्हु छाये हःगु प्रमाणकथं थ्व दिने "प्रज्ञापारमिता गुथि" न्यायेकेमाःगु थिति अद्यापि न्ह्यानाच्वंगु दनि । नापं थ्व दिने हिरण्यवर्णमहाविहारया श्री शाक्यमुनि व श्री स्वयम्भू स्थापना जुयाच्वंगु स्थानया लबिसच्वंगु तगोगु वज्रया क्वसं दयेकातःगु यज्ञशालाय् जोग्य यायेगु चलन दु । अबले थुगु जोग्य हिरण्यवर्णमहाविहार संघया चक्रेश्वर आजु पुजायानाः बेताजु माःगु ग्वाहालियानाः ७ म्ह वज्राचार्य गुरूजुपिन्त जक पाठ याके विइमाःगु नियम दु । थुगु सद्धर्मग्रन्थ पाठ यायेगु लागी स्वंगू थासं थथे प्रतिनिधित्व याना पाठयाःवइ ।

क) न्याखाचुक पाखें – ४ म्ह
ख) चुकःबाहाः पाखें – २ म्ह
ग) क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्णमहाविहार) पाखें – १ म्ह

प्रज्ञापारमिता गुथी जम्मां ११ म्ह गुथियारपिं दुथ्यानाच्वंगु जुल । थ्व गुथीया मूज्या प्रज्ञापारमिता ग्रन्थयात संरक्षण व सम्वर्धन यायेगु खः । थुकी चिंक्षाइम्ह (भौछाप स्यंकीम्ह) व चिंदिइम्ह (भौछाप तैम्ह) जुयाः निब्व दलाच्वंगु दु । दकले न्हापां श्री शाक्यमुनि विराजमान जुयाच्वंगु कूटागारं श्री प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ सफू पितबिइवं चिंक्षाइम्ह दुजनं भौछाप स्यंकाबिइगु याइसा पुजा पाठ याकेगु ज्या क्वचायेवं हाकनं श्री शाक्यमुनिया कूटागारस दुतिनेत ग्रन्थयात चिंदिइम्ह दुजनं भौछाप तयाः दुतिनेगु ज्या याइ ।

थ्व प्रज्ञापारमिता गुथि दच्छिया प्यकः तक न्यायेकेमाःगु थिति दु ।

क) कार्तिक शुक्लपक्ष मुखाष्टमीकुन्हु : थुगु दिनस श्री सद्धर्म प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ श्री शाक्यमुनि (क्वाभाःआजु) या थाय् छायेहःगु दिं लुमंकाः न्यायेकावयाच्वंगु जुल । थुबले ७ म्ह वज्राचार्यपिन्सं जक पाठ यायेमाःगु थिति दु ।

ख) श्रावण शुक्लपक्ष गुंला एकादशीकुन्हु : गुंलाजोछि श्री हिरण्यवर्णमहाविहार दुने थीथी बैद्योपि ब्वयेगु थिति दु । थुबले श्री वज्रसत्व घोयाय् दुने प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ ब्वयेगु व गुथि

न्यायेकेगु चलन दु । अले कृष्णपक्ष चौथी कुन्हु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थयात क्वकया: श्री शाक्यमुनियाथाय् दुतिनेगु जुइ । थुगु अवधिया दुने ७ म्ह वज्राचार्य गुरूजुपिन्सं हे जक पुजा पाठ यायेमा:गु नियम दु । पिने सुं श्रद्धालुजनं पुजापाठ याके चाहेजुल धा:सा याके बिइमखु । थ्व ई:या दुने प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ बैद्योपालातयेगु हे जिम्माय् ब्वयेगु जुइ ।

ग) गुंला सापारूकुन्हु : थ्व दिने गुथिया मूभु (महाकर्म) धका: न्यायेकेगु जुइ ।

घ) गुंला कृष्णपक्ष चौथी कुन्हु : थ्व दिने समापन गुथि धका: न्यायेकेगु चलन दु । प्रज्ञापारमिता गुथिया २ गू कव: दु । अ) जाभू कव:, आ) बजिभू कव:

अ) जाभूकव: :- थुगु कवले जम्मां ६ म्ह दुज:पिं दयाच्वंगु जुल । थ्व कवनं प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ श्री शाक्यमुनिया कूटागारस दुतिनेगु दिने न्यायेकेगु जुइ । गुथियार सकसितं व ७ म्ह वज्राचार्य गुरूजुपिन्त जा भोजन याकेमा: । उकीं थ्व कव:या नां हे जाभू कव: जुयाच्वंगु जुल ।

आ) वजिभू कव: :- थ्व कवले मुकं ५ म्ह दुज:पिं दयाच्वंगु जुल । थुगु कवनं बहिद्यो ब्वयेगु दिनस गुथि न्याय्का: सकल गुथियार दुज:त व ७ म्ह वज्राचार्य गुरूजुपिन्त भ्वय् नकेमा: ।

चिंक्षा पा: हिलेगु तरिका

न्हापा न्हापा गुथि गुथियारतयेत दच्छि जक पा: हिलेगु नियम दयेका तःगु स्वःसा थौंकन्हे लच्छीछक पा:हिला श्री प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थयात संरक्षण व संचालन याना: च्वनेमा:गु नियम दयेकातःगु दु । थुगु नियम अन्तर्गत जाभू कव: व बजिभू कव:या छम्ह छम्ह दुज:पिं च्वनां क्रमवद्ध रूपं सफू पिकायेगु, दुकायेगुया नापं चिंक्षायेगु , चिंदियेगु ज्या यानाच्वनि । चिंक्षा पा:लामध्ये थकालिम्ह दुजनं चिंदियेगु (भौछाप तयेगु) व क्वकालिम्ह दुजनं चिंक्षायेगु (भौछाप स्यंकेगु) थिति दु । अले श्री प्रज्ञापारमिता सद्धर्म सफू पिकया: श्री शाक्यमुनिया थाय् दुतिनेगु ज्या सिमध:तले चिंक्षा व चिंदी पालापिन्सं सफू विचा:यानाच्वनेमा:गु नियम दु ।

गुथिया आयस्ता

थ्व गुथिया आयस्ता: ब:ला मजुसां थन चिंक्षा दुज:-पिनिगु निस्वार्थ सद्धर्म ज्या बांलाक न्हयानावयाच्वंगु जुल । छायधा:सां श्री प्रज्ञापारमिता सफू पुजा पाठ याइगु इले सफूयात छाइगु दक्षिणा व भ्वय् खर्च नं पा:लापिन्सं थ:त: मकासे गुथियात हे दुतिनेगु नियम दयेकावयाच्वंगु जुल । अभ्र नगन्य रूपं वैगु छुं भचा बालि दुसां गुथि न्ह्याकेत पर्याप्त मजूगु व सफू जीर्णोद्धार यायेमालिगु अवस्थाय् (ग्रन्थया पौलिइ लुं आख: म्हुनावनकि हाक्नं लुं मसि दयेका: च्वयेमा:गु अवस्था) श्रद्धालुजनपिंसं बिइगु चन्दा अपर्याप्त जुल धा:सा गुथिया दुज:पिन्सं हे नं चन्दा बिया: ज्या सम्पन्न यायेगु यानावयाच्वंगु खँ गुथिया हे छम्ह दुज: भाजु अष्टमान शाक्यजु कनाबिज्यागु दु ।

श्रीहिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः)स प्रज्ञापारमिता चर्या *

"हिरण्यवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय" नां जुयाच्वंगु थुगु सफू स्वयेदत, ब्वनेदत, थ्वीकेदत, थ्व छगू बःचाधंगु कृति हे जूसां थुकिं नेपाःयागु बौद्धधर्म दर्शनयागु ऐतिहासिक तथ्य, लोकपरम्परा व मान्यता, आध्यात्मिक व सांस्कृतिक पक्षत उलाक्यनातःगु जि** स्वंका, अले थुजोगु हे गुण व विशेषता दुगुलिं हे यानाः नेपालय् बौद्धधर्म म्वानाच्वंगु खनी धइगु नं जिं थ्वीकाकया । थुजोगु सर्वोपयोगी सफू न्हापाहे पिकायेमाःगु, न्हापा न्हापायापिं आचार्यपिन्सं, सःस्यूपिं कल्याणमित्रजनपिन्सं छाय् पिमकाःगु जुइ धइगु नं मतिइ लुयावल । तर थौं दूरदर्शीपि व उदार नीतिदुपिं आचार्यपिन्सं, कल्याणमित्रजनपिन्सं, धर्मपासापिन्सं थुगु सफू प्रकाशय् हयाबिज्यात थ्व सापहे तःधंगु ज्या सत्य सावित जूगु दु, छाय् धाःसा नि बौद्धजगतय् थुगु सफू बःचाधंगुहे जूसां बौद्धधर्मया नुगःचु थें प्रतीत जूगु जुल ।

आः थुगु सफू ब्वनाबलय् जिगु मतिइ लुयावोगु छता निता खँ न्ह्यब्वये । खतु थौं "हिरण्यवर्ण महाविहार" धइगु नां राष्ट्रिय व अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रय् अतिकं प्रसिद्ध जुइधुंकल । विश्वया कुंकुलामं वइपिं पर्यटकतय्सं तथा थीथी बौद्ध देशं वइपिं तीर्थयात्रीपिन्संला "हिरण्यवर्ण महाविहार" यात "The Golden Temple" नं धाइगु जुयाच्वन । थयेहे श्री ५ या सरकार, पर्यटन विभागं प्रकाशय् हःगु पर्यटन निर्देशिका सफुतिइ नं थ्वयात "हिरण्यवर्ण महाविहार, The Golden Temple" हे धयावोगु जुयाच्वन । थये हिरण्यवर्ण महाविहारं नेपाःदेयागु गौरव व प्रतिष्ठायात न्ह्यब्वयावोगु सापहे लय्ताया खँ खः, अले बांलाक बिचाः यानाः धायेगु जूसा प्रकृतिया अद्वितीय संरचनाकथं नेपाःया "सगरमाथा" (Mt. Everest) व नेपाःया बौद्ध धर्मदर्शन व संस्कृतिया अतीव उज्ज्वलगु प्रकाशपुञ्जकथं हिरण्यवर्ण महाविहार (The Golden Temple) थ्व निगुलिं विश्वय् ज्वोमदुगु वस्तुत जुइधुंकल धाःसां छुं पाइमखुयें च्वनेधुंकल । अके यलदेशय् (ललितपुरस) दृश्यावलोकन याःवैपिं प्रत्येक पर्यटकतय्गु ल्हाहातिइ च्वंगु गाइड बूकय् थये च्वयातःगु नं जुयाच्वन -

"Next to it is the marvelous 'Golden Temple', otherwise known as the Kwa Bahal or Hiranya Varna Mahavihar. This Buddhist monastery is a large, rectangular building with three roofs and a facade richly embossed with gilded copper. The entrance is guarded by a pair of temple lions. Within the shrine are many images, including some early bronzes of Gautama Buddha and Avalokiteshwar. The metalwork, especially that of the toranas, shows great detail and craftmanship.

---

* "हिरण्यवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय" स्वये धुंकाया लिच्वः

** थुगु ग्रन्थ न्ह्यब्वोम्ह सत्यमोहन जोशी

You must take off your shoes to step into the lower courtyard. In its center is a small shrine, lavishly embellished with silver doors and images many of them with a strong Hindu influence. The gajur which crowns the shrine is overly ornate, but a masterpiece nevertheless. A gilded frieze depicting the life of the Buddha is situated immediately in front of the main shrine.

This is an ancient sanctuary. Legend connects its origin with a 12th century queen named Pingala of Marwar, although the earliest available records date from 1409. It is still actively patronized by Buddhist communities. Various groups stay at the monastery for a month at a time, observing very strict rules as they look after its maintenance.

A staircase leads to a lamaist gompa on the first floor. If you ask one of the novice monks to guide you, he will be happy to point out the interesting frescoes and other images of the Buddha within."

(Adopted from Insight Guides, Nepal)

(भावार्थ - ससुननिया लिकसं तस्सकं अजूचाइपुकथं बांलानाच्वंगु छगः लुँयागु देगः दु । थ्वयात क्वाःबाहाः धाइ, हिरण्यवर्ण महाविहार नं धाइ । स्वत पौ दुगु लुंसियातःगु सिजःपौलय् सापहे बांलागु थ्वज्या बुट्टां जायाच्वंगु मोहडा दुगु थुगु आयाताकारगु तःस्वागु भवनया रूपय् दनाच्वंगु थ्व छगू बौद्ध गुम्बा खः । थन द्रहाँ वनेबलय् मूलुखाय छज्वः देगःसिंहतयसं पाःच्वनाच्वंगु खनेदइ । बाहालय् दुने यक्को मूर्ति दु । गौतम बुद्ध, अवलोकितेश्वरपिनिगु साप पुलां पुलांगु ढलौटया मूर्ति नं दु । थन खनेदुगु धातुया ज्याय् कलाकारतय्गु सापहे मिहिनगु च्वन्ह्यानाच्वंगु ल्हाहाःया सीप व कला खने दु ।

थनया चुकया लाय्ब्वय् क्वहाँ वनेत छलपोलपिन्सं लाकां न्ह्यानावनेमज्यू । थन दथूइलाक बःचाधंगु घःछैं दु । भव्यरूपं छाय्पाः यानातःगु वोह्या लुखा व मूर्ति दुगु थनया आपलं कलाकृतिस हिन्दू प्रभावनं लानाच्ंगु खनेदु । घःछेंया मुखःथें जुयाच्वंगु गजूयात नं भचा अप्पोहेकथं छाय्पाः यानातःगु दु, अथेनं व छाय्पाःयानातःगुयात सापहे च्वन्ह्याःगु ज्या धायेमाः । अले हानं अन थ्वयालिउ मूलगु घःछेंया न्ह्यःने मोलम्मा यानातःगु बुद्धयागु जीवनी किपाःब्वयातःगु छाय्पाः नं ध्वोदुइ ।

थ्व हिरण्यवर्ण महाविहार धइगु सापहे पुलांगु धर्मस्थल खः । थ्व थाय्या उत्पत्तिया खापू वंशावलीकथं ईसाया भिन्निगूगु शताब्दीस मारवारया पिंगला नां जुयाच्वम्ह लानिमय्जुनाप दुगु जुल, अथेला प्राप्त जूगु पुलांगु अभिलेखकथं ईसवी १४०९ नं खने दयाच्वनी । थ्व महाविहारयात बौद्ध समुदायपिनिपाखें थौतकनं क्वातुक संरक्षण प्रदान यानातःगु दु । थन महाविहारय् लय्लय्

पाः कयाः थनयागु संरक्षणया ल्यूल्यू अतिकं तच्चोगु थितिरीति नियम व विनय पालना यानाः थीथी पुचःया घःपालात च्वनाच्वनी ।

थन छस्ले मात तलाय् लामातय्गु गुम्बाय् वनेगु स्वाने न दु । अन च्वंपिं ताकतुक स्वँ कनीपिं सुं छम्ह भिक्षुयात अनयागु छगू निगू स्वँ कनाबिज्याहुँ धकाः छलपोलपिन्सं इनाप याना बिज्यात धाःसा, व ताकतुक स्वँ कनीम्ह भिक्षुं अन दुने ब्वयातःगु बांबालाःगु अंगःकिपाः व बुद्धया थीथी मूर्तिया बारे स्वँ कनेत खूब लयेतायेका च्वनी ।"

साभार - "इन्साइट गाइडस, पौं १९२" नेपाल

आः थ्व "हिरण्यवर्ण महाविहार" गुलि पुलांगु विहारथें धकाः मालावंवनेबलय् लिच्छविजुजुपिनिगु पाः क्वचायेकाः जुजु जूपिं थकू जुजुपिनिगु पुचलय् खनेदुम्ह जुजु भास्करदेवया पर्याय न्ह्यःने च्वंवइ । थौंतक नं थुगु हिरण्यवर्ण महाविहारय् धार्मिक ज्यास्वँ याइबलय् अन संकल्प ब्वनिबलय् "भास्करवर्मा संस्कारित हिरण्यवर्ण महाविहार" धयावयाच्वंगु दु । इतिहासकारतय्सं थ्व जुजु भास्करदेवया पर्यायस पद्मचक्रमहाविहारय् च्वंम्ह शाक्यभिक्षु कुमारचन्द्रं च्वयाथकूगु "चतुष्पीठनिबन्ध" नांगु सफुसच्वंगु नेपाल संवत् १६५ या लिधंसाय् थ्व जुजुयात ईसाया झिन्छगूगु शताब्दीयाम्ह जुजु धकाः नालाकयातःगु जुल । तर थुगु विहार थ्व ने.सं. १६५ स्वयानं अप्पो पुलांगु धइगु सीदु । छाय्धाःसानि जुजु "भास्करवर्मा संस्कारित" धाःगुया अर्थ थ्व जुजुया पर्यायस थ्व विहार सापहे पुलां जुया उखेथुखे स्यनाच्वंगु जीर्णोद्धार यानाः बांलाक छाय्पा यानाः भिंकूगु धइगु अर्थ खने दु । अकेंहे थ्वयात विधिपूर्वक उत्सव यानाः "संस्कारित" याःगु जुइमाः । अनंलि थ्वयात "भास्करदेव संस्कारित" धयेगु यानाहल तर "निर्मित" मखु ।

अले थ्व विहारयात "हिरण्यवर्ण" धइगु नां छाय् तःगुजुइ धइगु न्ह्यसलय् हिरण्यक (लुंयागुथें रूप दुम्ह) नाम छुं भौचित (भतियात) लिनायंकूगु थासय् लोककथनया लिधंसाय् दयेकातःगु विहार जूगुलिं विहारया नां हे हिरण्यवर्ण धकाः छुनाबिल जुइफु । अकेंहे थौंतक नं थुगु विहारय् च्वंम्ह शाक्यमुनि भगवान् बुद्धया जःखः, न्ह्यःने लिउने, च्वय्, क्वय् दकभनं छुंचातय्सं अभय वरदान प्राप्त यानाः वये वने यानाच्वंगु, नयेनी यानाज्वीगु, नयेगु वस्तुत ल्ह्ययाज्वीगु खने दु । थौंतक नं थन च्वंपिं छुंचातय्त सम्मानित रूपं संरक्षण प्रदान यानावयाच्वंगु जुल ।

तर थ्व "हिरण्यवर्ण महाविहार" यात यलदेया जनतां (ललितपुर निवासीपिन्सं) थौंतक नं "क्वाःबाहाः" धयावयाच्वंगु दु, अले थन विराजमान याकातःम्ह शाक्यमुनि भगवान् बुद्धयात नं "क्वाःबाहाः आःजु" । थुकिं नं थ्व विहार साप पुलांगु जुइफु धइगु तर्क यायेगु लँ दु ।

आः थ्व "क्वाःबाहाः" धइगु खँग्वःयात छकः दुवालस्वये । नेवाःभाषाय् (नेपाल भाषाय्) संस्कृत भाषाया आपलं शब्दत नं संज्ञा (नाम) या रूपय् छचलातःगु खनेदु, बरू गुलिं गुलिं संस्कृत शब्दयात छचछचं यंकीबलय् उच्चारण पाकाः थःगुहे भाय्या खँग्वःथें नं याइगु जुयाच्वन गथेकि भाषायात भाय्, कास्ययात कँय्, कीटयात की, काकयात क्वः, कलत्रयात कलाः, ग्रामयात गां, ज्ञानयात ज्ञां, देवयात द्यः इत्यादि । अले हानं नेवाः भाषाय् निगः आखःया खँग्वःयात छगःथें याना छ्यलायंकीगु स्वभाव नं दुगु जुयाच्वन गथेकि ख्वालयात ख्वाः, नासयात नाः इत्यादि ।

आः थ्वहे लिधंसाय "क्वाः" यागु ब्युत्पत्ति मालावं वनेबलय् संस्कृत भाषायागु (१) कोष्ठ (२) कुट (३) कुट शब्दत ध्वोदुवइ, अथेहे बाहाःयागु ब्युत्पत्ति मालावं वनेबलय् "विहार" शब्द । अले थुकी मुख्यगु आखःग्वः हे "क्वाः" जुयाच्वन, थुकिंहे क्वाःबाहाः नाप स्वापू दुगु थीथी खँग्वःत थथे प्रचलनय् वयाच्वंगु जुल, गथेकि -

(१) क्वाथ, क्वाथभट्ट विहार, क्वाःच, क्वाःचपाल भट्टारक, क्वाःचपाल देव ।

(२) क्वाःबाहाः (क्वाःबहाः), क्वाःबाहाःद्यः, क्वाःबाहाःआःजु, क्वाःबाःजु ।

(३) क्वाःपाःद्यः, क्वाःपाःजु, क्वापाःआजु, क्वाःपतय्, क्वाःपतय्पाः, क्वाःपतय् वनेगु इत्यादि ।

संस्कृत भाषास "कोष्ठ" या अर्थ खः (१) अन्न आदि स्वयनेगु कू, भण्डार (२) दुनेयागु थाय्बाय्, आभ्यन्तर कक्ष । थ्वहे कोष्ठ खँग्वःयात छचछचं यंकूबलय् क्वाथ जुल जुइफु । अले थ्वहे क्वाथ खँग्वःया "ल" लोप जुयाः क्वाः जुल जुइ । अनंलि क्वाःबाहाः, क्वाःबाहाःआःजु धायेगु यानाहल जुइ । तर भगवान् बुद्धया जीवनी व धर्मोपदेशनाप थ्व कोष्ठ (क्वाथ.भण्डार) शब्दया अर्थनाप उलि लक्षणपूर्णगु स्वापू खने मदुथें च्वं । बरू आभ्यन्तर कक्षयात कयाः क्वाःयागु अर्थ छचायेबलय् दुने स्थापना यानातःम्ह (आभ्यन्तर कक्षय्) भगवान् बुद्ध धइगु अर्थ तर्कयुक्त जूवइ ।

संस्कृत भाषास "कुट" या अर्थ खः - (१) किल्ला, गढ, दुर्ग (२) छें, पवर्तत । अले नेवाः भाषाय् थ्वहे "कुट" खँग्वः छचलाहःबलय् क्वाथ जूवोगु खनेदु । अके नेवाःभाषाय् क्वाथया अर्थ खः - पुलांगु लाय्कू दुगु थाय्, किल्ला, गढ, च्वय्लाःगु तजाःगु छें, कोत , सैनिक निशान च्वनीगु थाय् । थ्वहे क्वाथया क्वाः जुयाः क्वाःबाहाः जुल जुइ धइगु तर्क नं न्ह्यःने च्वंवइ । अले थन क्वाःबाहाः लिकसं क्वालखु धइगु त्वाः नं दु, हानं किराती जुजुपिनिगु अवशेषया रूपय् क्वाथ जुयाच्वंगु पतुको द्वं नं दनी । अले हानं नेवाभाषाय् थथे क्वाथ (किल्ला, गढ) दुगु थाय्या जःखः च्वंगु थाय्बाय्यात क्वाःक्व (क्वाथया क्वसंच्वंगु त्वाः) थथहे क्वाछें (क्वाथ दुगु थाय्लिकसंच्वंगु छें गथेकि क्वाछें बालकुमारी) धायेगु चलन नं दनी । थथे दुवाला यंकेबलय् किरात जुजुपिनिगु

पालय् बाफाचा शाक्यमुनि बुद्धयात खेचायेकूबलय् बसपोल भगवान् बुद्धनाप खँल्हाबल्हा यानावंगु घटनाया सत्यता नं न्ह्यःने च्वंवइ । अले थथे बिचाः यानाः यंकेबलय् "कुट" खँग्वलं क्वाथ. हानं क्वाथ खँग्वलं क्वाः जुयाः क्वाःबाहाः जूगु नं खनेदु. अले थ्वहे सन्दर्भय् यलदे (ललितपुर) या आदिनिवासीपिन्सं शाक्यमुनि भगवान् बुद्धयात "क्वाःबाहाःआःजु" धकाः हनावोगु खनेदु । थथे धायेबलय् थन स्वनिगलय् लिच्छवित दुहाँवये न्ह्यःहे किरात जुपिनिगु पर्यायसहे थन क्वाःबाहालय् "स्वयम्भू रत्नचैत्य" दु धइगु खँ खनेदयेकवइ । थथे खँ न्ह्यथनेबलय् क्वाःबाहाःयागु ऐतिहासिक लिधंसा ईसापूर्वयागु इलय् थ्यनाच्वनीगु जुल । तर थन नं कुट (क्वाय) नाप शाक्यमुनि भगवान् बुद्धयागु जीवनी व धर्मोपदेशया उलि बःलाःगु स्वापू खनेमदु. गुलि बःलाःगु स्वापू "कुट" खँग्वःनाप खनेदयाच्वनी ।

संस्कृत भाषास "कुट" या थीथी अर्थ दु. थन भगवान् बुद्ध व वसपोलं यानाबिज्याःगु धर्मोपदेशनाप स्वापू दुगु अर्थ थथे खः - (१) पर्वत, पर्वतया शिखर (२) आवास, भवन । अले जुजु भास्करदेव वर्मा स्वयाः न्हापाहे, लिच्छबिजुजुपिनिगु भ्वलय् ईसाया न्हय्गूगु शताब्दीस जुजु अंशुवर्मा थःगु न्हूगु लाय्कूया नांहे "कैलाशकूटभवन" धकाः तःगुजुल । उगु इलय् जुजुं जाहेर याइगु फुक सनदपत्र थ्वहे कैलाशकूट भवनं याइगु जुयाच्वन । जुजुयागु भव्य लाय्कूयात "कुट" खँग्वः दुथ्याकातःगुलिं. थ्व "कूट" या स्वापू थाय्बाय् भवन आवासनाप क्वातुक्क खनेदयाच्वन । थ्वहे जुजुं "राजविहार" नांगु छगू सापहे भव्यगु बौद्धविहार दयेकावंगु जुल धकाः गोपालवंशावलीस न्ह्यथनातःगु नं जुल । तर थौं अंशुवर्माया पर्याययागु कैलाशकूट भवन व राजविहारनिगुलिं मदया वनेधुंकल, चाया तःलय् गन ल्हानाच्वन खः आःतक लुइकेफूगु मखुनी । अथेला अंशुवर्मा स्वयानं न्हापायाम्ह न्यागूगु शताब्दीयाम्ह लिच्छविजुजु मानदेवं दयेकावंगु "श्री मानविहार" नं चायातःलय् ल्हानाच्वनेधुंकल । यलया यंगुबाहालय् च्वंगु जुजु नरेन्द्रदेवया शिलाभिलेखय् थुगु बौद्धविहार सापहे च्वन्ह्यानाच्वंगु बांलागु विहार धइगु उल्लेख दु । तर दुःखया खँ थ्वहे जुल, थौं स्वनिगलय् च्वंगु उलिमछि लिच्छविकालीन बौद्धविहार (गुँविहार, खर्जूरिका विहार, मध्यमविहार आदि) लोप जुयावनेधुंकल । तर जुजु जयदेव द्वितीयया पालेयागु शिलाभिलेखय् जुजु मानदेवया तापाबाज्या जुजु वृषदेवयात "श्रीमान् वभूव वृषदेव इति प्रतीतो राजोत्तम सुगत शासन पक्षपाती" (भावार्थ - शाक्यमुनि भगवान् बुद्धं प्रतिपादित यानाबिज्याःगु बौद्धधर्म शासनयात थःलाना काःम्ह, लोकं ह्वाःम्ह जुजु वृषदेव) धयातःगुलिं. स्वनिगलय् स्वंगू शताब्दीपाखे बौद्धधर्म "राजधर्म" जुयाच्वंगु खने दु । अले नेपालय् शासनयाःपिं लिच्छविजुजुत भारतया वैशालीं थन स्वनिगलय् वयाः किराती जुजुपिन्त पराजित यानाः शासन याःपिं जूगुलिं, थ्व "कुट" शब्द धइगु इमिसंहे न्हापां छ्यःगु खनेदु । छाय्धाःसानि भगवान् बुद्धं धर्मचक्र प्रवर्त्तन यानाबिज्याःगु इलय् वसपोल वैशालीस आपलं धइथें च्वनाबिज्याःगु जुयाच्वन । अले अनयापिं

उपासक उपासिकापिन्सं, व्रतापिन्सं वसपोलयागु निमित श्रद्धाभक्ति देछानाः धर्मचक्र प्रवर्तन याइगु थाय्‌बाय्‌ दयेकाबीगु जुयाच्वन । अनं वैशालीस दयेकाब्यूगु छगू सर्वश्रेष्ठगु थाय्‌बाय्‌यात "कूटागारशाला" (कूट अगारशाला) धाइगु जुयाच्वन । भगवान्‌ बुद्धया सापहे प्रिय जुयाच्वंगु थ्व थाय्‌यात थथे कूट (भवन, आवास, छैं) प्रयोगयानाः उकी अगार, अथवा अगारशाला (दलान, मातंतला, आभ्यन्तरकक्ष) हनाःतःगु जुयाच्वन । थनसं च्वनाबिज्याःना भगवान्‌ बुद्धं धर्मोपदेश नं यानाबिज्याःगु जुल । अले स्वनिगलय्‌ वोपिं बैशालीया लिच्छवितय्‌सं थन यलय्‌ (लिलितपुरस) दयेकूगु थुगु बौद्धविहारया न्हापांगु नां नं "कूट" खँग्वलं क्वकयाः कूटागार अथवा कूटविहार जुलजुइफु । अले "कूट" खँग्वःयागुहे अपभ्रंशकथं "कूट" या क्वाः, विहारया बाहाः जुयाः क्वाःबाहाः जूवोगु जुइफु, गुगुकि थौंतक नं प्रचलितहे जुयाच्वंगु जुल । अथेनं, च्वय्‌ ब्वयागु थीथी अनुमान प्रमाणयात कयाः स्वंगू न्ह्यब्वयागु तथ्यमध्ये गुगु तथ्ययात सत्य धकाः प्रमाणित यायेगु खः उकियागु पूवंक अन्वेषण यायेमानी, थुकी लिपायापिं पुरातत्वान्वेषकपिन्सं मालेज्या यानायंकीइतिनि ।

अथेला उगु इलय्‌ शाक्यमुनि भगवान्‌ बुद्धं राजगृहस च्वनाबिज्याःबलय्‌ गृद्धकूट पर्वतस (गिद्धया रूप लसिवोगु पर्वतस दयेकातःगु धर्मोपदेश ज्वीगु थाय्‌) भिक्षुसंघया न्ह्यःने "प्रज्ञापारमिता" नं व्याकरण यानाबिज्याःगु जुल । थन भीथाय्‌ क्वाःपातय्‌ क्वाःपा आःजुया जःपाखे अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ (लुँयागु आखलं च्वयातःगु थुगु ग्रन्थयात नव ग्रन्थ, नव सूत्र, नव खण्ड, नव धर्मा, नव व्याकरण, नव वैपुल्यसूत्र, नव महायान सूत्र आदि न्ह्यागु नांकयाः लुमंकूसां उकी मध्येयागु छगू बौद्धदर्शन ग्रन्थ) यात गुगु मूर्त रूप बियातःगु दु, उकी दकसिबलय्‌ न्हापां थ्वहे "कूट" शब्द प्रयोग यानातःगु जुल गथेकि -

"एवं मया श्रुतम्‌ । एकस्मिन समये भगवान्‌
राजगृहे विहरति स्म गृधकूट पर्वते महता
भिक्षु संघेन ....।"

थुकियागु भावार्थ - छकः भगवान्‌ बुद्ध राजगृहस च्वनाबिज्याःबलय्‌ गृधकूट नां जुयाच्वंगु पर्वतस्थानय्‌ आपलं भिक्षु संघया दुजःत मुंकाः वसपोलं आयुष्मान्‌ सुभूतियात थथे आज्ञा जुयाबिज्यात - प्रज्ञापारमितास अतिकं उच्च जुयाच्वंगु "प्रज्ञाज्ञान" छलपोलं सकलयात ध्वाथ्वीकेगु चर्यायात न्ह्याकावं यंकाबिज्यायेमाल ।

थथे भगवान्‌ बुद्धया जीवनी व धर्मोपदेशनाप आपलं क्वातूगु स्वापू दुगु थुगु "कूट" शब्द अपभ्रंशया रूपय्‌ "क्वाः" जुया यलया नांदंगु थुगु क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) स प्रज्ञापारमितास

च्वंगु बौद्ध दर्शन न्यावहारिक रूपं सांस्कृतिक लिधंसाय् थीथी चर्याया रूपय् थौतकनं प्रयोग जुयाच्वंगु जुल. केवल भीसं प्रज्ञापारमितास च्वंगु अमूल्यगु उत्कृष्टगु बौद्धदर्शन "शून्यता"स चर्या यानाच्वनागु दु धइगु स्वं वाःचायेके मफयाच्वनीगु खः । आः थ्वहे स्वंयात थन क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार)स च्वंगु "प्रज्ञापारमिता पाठ" याकीगु पद्धतिया लिधंसाय् शून्यता दर्शनया छत्वाचा स्वं उले ।

थनी नीस्वुसःदँ न्ह्यः नेपाःया कपिलबस्तुया लुम्बिनीवनस जन्म जुयाबिज्याःम्ह सिद्धार्थ गौतमं जगतप्राणीया हितकल्याण यायेहेतुं बोधिज्ञान दयेके धकाः चाःचाः हिलाबिज्याःबलय् वसपोलं भारतया बोधिगयास ध्यानय् च्वनाबिज्याःबलय् तस्सकं दुर्लभगु "बोधिज्ञान" प्राप्त यानाबिज्यात. अनंलि वसपोल "बुद्ध" जुयाबिज्यात । वसपोलं धर्म प्रवर्त्तन यानाबिज्याःगु धर्मया नां हे "बौद्ध धर्म" जुल. अले थुकियागु दर्शन प्यंगू आर्य सत्यस (१) दुःख (२) दुःख हेतु (३) दुःख निरोध (४) दुःख निरोधगामिनी प्रतिपत्ति आधारित जूवन. अले थुगु आर्य सत्ययागु ज्ञान दयेकाः निर्वाण पदतक ध्यंकेगु मूलंपू उद्घाटित जुल । अनंलि थ्वहे निर्वाण धयागु छखे "प्रतीत्यसमुत्पाद" खःसा, मेखे "शून्यता" नं जुयाच्वन । थ्वहे शून्यताया ज्ञान दतकि भीगु मनस च्वंगु फुक विकल्प तथा विकारत ल्यँदनीगु जुल । मनस च्वंगु विकल्प अथवा विकार फुतकि मन मुक्त जुइगु जुल, शून्यता प्रतीत जुइगु जुल । अर्थात् दुःखयागु अन्त यानायंकेगुली प्रज्ञाज्ञानया प्रधानता दइगु जुल ।

अले प्रज्ञापारमितास थ्वहे "शून्यता" ज्ञान सीकेगु, ध्वीकेगु, आत्मसात् यायेगु मूलंपु क्यनातःगु जुल । थुकियागु छगू दसू थन ब्वये -

प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्रय् आयुष्मान् शारिपुत्रं बोधिसत्व आर्य अवलोकितेश्वरयाके थथे न्ह्यसः तयाबिज्याःगु जुल -

"हे बोधिसत्व आर्य अवलोकितेश्वर, न्ह्यामेसियागु छेंखा जूसां व छेंखास च्वंपिं जहान परिवारया काय् म्ह्याय् जुयाच्वंपिन्सं अतिकं गम्भीरगु "प्रज्ञापारमिता" ब्वने, कने, सयेके, ध्वीके, अले उकी चर्या याये धकाः इच्छा यात धालधाःसा इमित गुगुकथं थुजोगु शिक्षा दीक्षा बीगु भिं जुइ ?"

अले थुगु न्ह्यसःया लिसः बोधिसत्व आर्यावलोकितेश्वरं वसपोल आयुष्मान् शारिपुत्रयात थथे बियाबिज्याःगु जुल -

"गुगुनं छेंखाया जहान परिवारस च्वनाच्वंपिं काय्मचा, म्ह्याय्मचापिन्सं अतिकं गम्भीरगु "प्रज्ञापारमिता" ब्वनेत, ध्वीकेत तथा उकी चर्या यायेत इच्छा यात धालधाःसा इमिसं न्हापां पञ्च स्कन्ध धैगु म्हसीकेमाल, ध्वीकेमाल । पञ्चधैगु न्यागू, स्कन्ध धैगु तत्वया पुचः, वस्तु अथवा

धर्मया पुचः । व थये स्वः- (१) रूप स्कन्ध (२) वेदना स्कन्ध (३) संज्ञा स्कन्ध (४) संस्कार स्कन्ध (५) विज्ञान स्कन्ध ।"

थ्व न्यागू स्कन्धयात थुमिगु थःथःगु स्वभाव गुण लक्षणं "शून्य" अर्थात् सारतत्व मदुगु, स्वअस्तित्व धैगु मदुगु, थःगु पहः धैगु छुं हे नं मदयाच्वंगु धकाः सीकेमाः, थ्वीकेमाः ।

वास्तवय् थ्व न्यागू स्कन्धयात थुमिगु थःथःगु स्वभावं लक्षण हे "शून्य" धकाः सीकेमाःगु जुयाच्वन । थन थ्व शून्य धइगुया अर्थ ल्याःचाः (१,२,३,४,५ इत्यादि) यागु "०" थें छुं मदुगु सामान्यगु शून्य मखु । अकें थन "शून्य" धायेमात्रं हे छुं मदुगु हुसुलुफुसुलुयात "शून्य" धाःगु जुइ धकाः बिचाः यायेमज्यू । थन "शून्य" धइगुया अर्थ सारतत्व मदुगु, स्वअस्तित्व धइगु मदुगु बस्तुयात शून्य धाइगु धकाः सीकेमाःगु जुल । अकें गुगुनं वस्तुस धर्मस थःगु स्वभाव अर्थात् वास्तविक स्वतन्त्र अस्तित्व मदु धइगु सीकेमाल, थ्वीकेमाल फुक वस्तुया स्वभाव शून्यता हे जुल । सर्गःया शून्यता जूथें नतुं । अथेनं फय् वइबलय्, हाकुसे स्वातुसे च्वंगु सुपाँय्चातेसं त्वोपुइबलय् किचःकाचयें स्वनेदयाच्वनिबलय् अज्ञान व क्लेश दयाच्वंपिं मनूतेसं धयाच्वनी - गबलें सर्गः स्यूँसे च्वन, गुबलें सर्गः धइगु चकना च्वन । तर प्रज्ञापारमितास च्वंगु प्रज्ञाज्ञानं वातुवालाः स्वतधाःसा व सर्गः धइगु गुबलसं स्यूँ जुयाच्वंगु मदु, तुयू जुयाच्वंगु नं मदु, व सर्गःला "स्वभाव शून्य" जकहे जुयाच्वंगु स्वः अर्थात् स्वअस्तित्व शून्य, थःगु वस्तु छुंहे नं मदयाच्वंगु जक स्वः ।

क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) स स्थापना यानातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितास ब्वल्हनाच्वंगु दकसिबय् च्वन्ह्याःगु शून्यता दर्शन धइगु नं थ्वहे जुल । प्रज्ञापारमिताया मूलिधंसा जुयाच्वंगु शून्यतायात भिन्च्याता प्रकारं छचलातःगु जुयाच्वन, गथेकि -

(१) अध्यात्म शून्यता = सत्त्वयागु दुनेयागु शून्यता
(२) वहिर्धा शून्यता = सत्त्वयागु पिनेयागु शून्यता
(३) अध्यात्म बहिर्धा शून्यता = सत्त्वयागु दुने व पिनेयागु शून्यता
(४) शून्यता शून्यता = सत्त्वयागु ज्ञानयागु शून्यता
(५) महाशून्यता = महान् अनन्तायागु शून्यता
(६) परमार्थ शून्यता = निर्वाणयागु शून्यता
(७) संस्कृत शून्यता = सहेतुक शून्यता
(८) असंस्कृतिक शून्यता = अहेतुक शून्यता (अकृत, अनुत्पन्न)
(९) अत्यन्त शून्यता = असीमिततायागु शून्यता
(१०) अनवराग्र शून्यता = आदि व अन्तयागु शून्यता

(११) अनवकार शून्यता = अखण्डनीयता (अकाटयता) यागु शून्यता
(१२) प्रकृति शून्यता = प्रकृतियागु शून्यता
(१३) सर्वधर्म शून्यता = सर्वसत्त्वयागु शून्यता
(१४) लक्षण शून्यता = परिभाषायागु शून्यता
(१५) अनुपलम्भ शून्यता = भूत, वर्तमान व भविष्ययागु शून्यता
(१६) अभाव स्वभाव शून्यता = थःगुपन मदुगु शून्यता
(१७) अभाव शून्यता = अभावयागु शून्यता
(१८) स्वभाव शून्यता = थःधैगुयाहे शून्यता

थ्व च्वयच्वंगु भिन्च्याता प्रकारया शून्यताया ल्यूल्यू मेगु निगू प्रकारया शून्यतानं दु, व खः - (१) भाव शून्यता । थ्वया अर्थ खः - उपादान स्कन्धया न्यापुचःनं फुसुलुजक धइगु शून्यता (२) परभाव शून्यता । थ्वया अर्थ खः - गुगुनं ज्याभलं सत्यतायागु निर्माण यायेफैमखु, छाय्धाःसानि शून्यतायात छुकिंनं थीफैमखु धइगु शून्यता ।

भगवानं बुद्धं प्रतिपादित यानाबिज्याःगु बौद्धधर्म दर्शनयात मध्यम प्रतिपद् अर्थात् मध्यममार्ग दर्शनस विशेष जोड बियातःगु जुल । मध्यम मार्गयागु दुग्यंगु अर्थ खः "दु" नं मखु, "मदु" नं मखु धइगुया दथ्वी च्वनीगु स्थिति अर्थात् अन्तरद्वयवर्जित माध्यमिक दृष्टि । लिपा ईसाया प्रथम शताब्दीपाखे बौद्धधर्मया छम्ह प्रकाण्ड बौद्ध आचार्य विद्वान् नागार्जुनं थ्वहे मध्यम मार्गयात केन्द्रविन्दु यानाः प्रसङ्ग वाक्य पद्धतियागु प्रयोगकथं "माध्यमिक दर्शन" प्रकाशय् ह्याः थ्वयात ब्वल्हंकाः न्ह्यब्वःगु जुल । अले थुकियागु छगू उपज खः शून्यता ज्ञान अथवा शून्यवादया मूलिधंसा जुयाच्वन "प्रज्ञापारमिता सूत्र" अर्थात् निर्विकल्प अवस्थायागु परमार्थ ज्ञान थ्वयात ह्यानं मेकथं धायेगु जूसा स्वभावशून्यता दर्शन ।

प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्रय् बोधिसत्व आर्यअवलोकितेश्वरं आयुष्मान् शारिपुत्रयात ह्यानं प्रज्ञापारमितास च्वंगु मूल दर्शन थथे कनाबिज्याःगु जुल -

"रुपं शून्यता, शून्यता एव रुपम्
रुपात् न पृथक् शून्यता
शून्यतायाः न पृथक् रुपम्
यद् रुपम् सा शून्यता या शून्यता तद् रुपम्"

(रूप धैगु शून्यताया लक्षण युक्त जुयाच्वंगु दु, अकें व रूप धैगु वस्तुहे मदु । अले व रूप धैगु वस्तु छुले धाःसा व नं "शून्यता" जक खः । रूप भिन्नगु शून्यता मदु अथेहे शून्यता भिन्नगु रूप मदु । रूप धायेगु व शून्यता धायेगु छगूहे खँ खः । गुगुयात भीसं रूप धयाच्वना व शून्य हे जक खः । अले गुगु शून्यता खः वहे रूप खः । शून्यतायागु लक्षण रूपस च्वंगुलिं याना: रूप व शून्यताया दथ्वी छुं भेद मदु, फरक मदु ।)

महायानी बौद्धधर्म दर्शनया नुगःचु जुयाच्वंगु थ्व "शून्यता" अथवा "शून्यवाद" परमार्थ ज्ञान प्राप्त यायेत छ्यलेमाःगु ज्याभः जुयाच्वन । तर थ्व "शून्यता" धयागु स्वयं साध्य मखु, थ्वंला मन ब्वैगु धैगु अवस्थाहे मदयेकाः चित्तयात "प्रज्ञा" म्हसीकेया लागी लँ क्यनीगुसम्म खः । अकें थ्व शून्यता धयागु प्रज्ञारूपी थैमाय् थ्यंकाबीगु स्वाने खः । अयेनं "शून्यता, शून्यता" जक धायेसयेकां थ्व शून्यता ज्ञान प्राप्त ज्वीगु मखु । थ्व शून्यता ज्ञान मुख्ययाना: प्रज्ञापारमितास चर्या यायेसलकि प्राप्त यायेत अःपु ज्वीगु खः । अकें गुरूजनपिन्सं, आचार्यपिन्सं, साधकजनपिन्सं थथे धयातल -

नं शून्ये चरति नाशून्ये चरति
चरति प्रज्ञापारमितायाम्

भावार्थ - शून्यतास जक चर्या यायेगु मखु, अशून्यतास जक चर्या यायेगु नं मखु । चर्या यायेगुला प्रज्ञापारमितास ।

अले हानं थन प्रज्ञापारमिता जक धायेमात्रंहे दानपारमिता, शील पारमिता, समाधि पारमिता, ध्यान पारमिता व वीर्य पारमितास चर्या पूर्वकाः "प्रज्ञा" धारण यायेफइगु पारमिता "सर्वाकारज्ञता" (प्रज्ञारूपी ज्ञानया थीथी विधाया ज्ञान) प्राप्त यायेसयेकेगु खः । थुकियागुहे लागी सिद्धजनपिन्सं, साधकजनपिन्सं आचार्यपिन्सं सदाचारयागु नियम, विनय, अनेक धर्मक्रिया दयेकातःगु जुल । वास्तवय् थौंनं क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) स गुलिनं थीथी कथंयागु धर्म क्रिया पद्धतित, सांस्कृतिक विधिविधानत कार्यान्वित जुयाच्वंगु जुल व फुक बांलाक वाःचायेकाः स्वयाह्येबलय् छगू नं छगू प्रकारं प्रज्ञापारमितास चर्या याकातःगु खनेदु । अले थुजोगुहे चर्याया अन्तर्गत थन क्वाःबाहालय् (क्वाःपतय्) च्वंम्ह शाक्यमुनि बुद्धयात धर्मकायरूपी बुद्ध जुयाः प्रज्ञा व करूणा ज्वनाः पृथ्वीस क्वहाँ बिज्याःम्ह देवत्व दुम्ह बुद्ध धकाः वसपोलयात सप्तविधानोत्तर पूजा यानावयाच्वंगु जुल । प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्नयातनं मूर्तरूपय् दशकर्म यंकाः प्रतिष्ठा यायेगु यानाहल । फलतः मूर्तिलक्षणया प्रणेतातय्गु विधिकथं पलिस्वांया द्योने वज्रासनस च्वनाबिज्याःम्ह

प्रज्ञापारमिताया ल्हाहा नं प्यपा सनेदत, न्ह्यःने धर्मचक्र मुद्रा ज्यानाच्वंगु निपा ल्हाहा, जःपाखे जपमाला ज्वनाच्वंगु छपा ल्हाहा, अथेहे खःपाखे सफू ज्वनाच्वंगु छपा ल्हाहा । वर्ण धाःसा म्हासुगु । अले प्रज्ञापारमितायागु थ्वहे मूर्त रूप शक्तिया प्रतीक, प्रज्ञाया प्रतीक, अथेहे शून्यता दर्शनयानं प्रतीक जूवल ।

नेपाःयागु महायानी बौद्धधर्म दर्शनया विशेषताकथं प्रज्ञापारमितायागु मूर्ति प्रत्येक बौद्धविहारस जःपाखे धर्मया प्रतीककथं स्थापना यायेगु परम्परा जूवन, थथेहे दथूस अनुत्तर बोधिकथं शाक्यमुनि गौतमबुद्धयागु मूर्ति, अनंलि खःपाखे संघया प्रतीककथं बोधिसत्व आर्यावलोकितेश्वरयागु मूर्ति स्थापना यायेगु परम्परानं कायम जुल । नेपाःयागु बौद्ध कला, संस्कृति व दर्शनया विकासक्रमय् बुद्धधर्म संघयागु त्रिमूर्ति नेपाःया बौद्ध समाजय् त्रिशरण बोधिचित्त भावनायात ब्वल्हंकल अनंलि थीथी धारणी, स्तोत्र मन्त्र व पूजाविधि प्रादुर्भाव जुल । थुकियागुहे प्रभाव बौद्ध संस्कृति अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन व नृत्यया ख्यलयतक नं लाःवन । अले थुजोगु फुक धार्मिक व सांस्कृतिक क्रियात प्रज्ञापारमितास कनातःगु शून्यता दर्शनयात "आज्जु" यायेफयेकेगु साधन अथवा माध्यम जूवन । थुकियागु छगू दसूकथं यलया छम्ह नांदंम्ह पं. अमृतानन्द शाक्यजुं चिनातःगु छपु सापहे पुलांगु दाफाम्ये राग आशावरी ताल जतिस हालीगु थन न्ह्यब्वये -

प्रज्ञापारमिता देवी नमस्कार याये
निरञ्जन स्वयम्भू दरशन लाओ ।।ध्रु।।
ओसया अंशनं देवी गुह्येश्वरी भाव
मञ्जुश्रीया भगतिनं दरशन याओ ।
बज्रजोगिनी देवी ओसया अंश धाओ
मणिचूड महाराज भगतिन दुकाओ ।
विद्याधरी निर्मल तीर्थस बिज्याक
अपजश पण्डितन जशपव लाक ।
ओडियानं महायान दरशन बियाओ
अंश म्हंगुगुस गगन जोगिनी लोओ ।
प्रज्ञारुप छलपोल उपाय सेगुदेव
निम्हसया अंशरुप लोकेश्वर खओ ।
बुद्धधर्म संघ देव जगतया खओ
अपराध क्षमा याओ ल्हाकम्ह अमृतयागु मांयाओ ।

तर छता स्वँ ध्व ल्वःमंके मजिल - व छु धाःसानि न्ह्यागु माध्यमं चर्या याःसां, प्रज्ञापारमितास ब्वल्हनाच्वंगु स्वंगू दार्शनिक स्वँ त्वोफिके मज्यू, ध्व खः - (१) परिकल्पित स्वभाव (न्ह्यागु वस्तुया नां, रूप, रंग व आकार प्रकार धयागु नं झीगु मनं जकहे कल्पना यानातःगु खः) (२) परतन्त्र स्वभाव (निगू अथवा निगुलिं अप्पो वस्तु संयोजन जुयाः छगू न्हूगु वस्तु निर्माण जुइगु भान जुइगु) (३) परिनिस्पन्न स्वभाव (झीके आलय (चित्त) विज्ञान जक दु मेगु छुं दहेमदु धइगु भावना यानायंकेबलय् झीगु शरीरं "जि", "जिगु" धइगु भाव जक तनावनी अले स्वतन्त्र स्वभावयागु जीवित शरीरहे परिनिस्पन्न स्वभावयागु जुइ) ।

थौं क्वाःबाहाः हिरण्यवर्णमहाविहारस गुलिनं धार्मिक व सांस्कृतिक क्रियाकलापत कार्यान्वयन जुयावंच्वंगु दु, थुकियागु विस्तृत विवरणला थुगु सफुतिइ* ब्वयाहेतःगु जुल । अले थुगु सफूया लिधंसाय् क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) यागु सर्वसंघया संरचना, प्रज्ञापारमिता गुथि, नामसंगीति गुथि आदियागु दार्शनिक पृष्ठभूमि दुवाला स्वयाह्येबलय् थन न्हापांनिसेंहे प्रज्ञापारमिता दर्शन व ध्वया मूर्तरूप विकसित जुयाः छगू आध्यात्मिक एकता (Spiritual Unity) थौंतक नं कायम जुयाच्वंगु खनेदु, अले थ्वहे थौंयागु दकसिबय् तःधंगु विशेषता व आवश्यकता जूगु दु, ध्व झीसं वाःचायेकेमाल । अकें थुजोगु सफू नेवाः भाषाय् जक मखु, नेपाःया थीथी जनजातितय्गु भाषाय्नं अनुवाद यानाः पिकायेमाल, राष्ट्रभाषा नेपाली व अन्तर्राष्ट्रिय भाषा अंग्रेजीनं पिकायेमाल । थथे जुलकि क्वाःबाहाःयापाखें पिदनाच्वंगु प्रज्ञापारमितायागु दार्शनिक चर्यायागु स्वँ सकल जिज्ञासु धर्मपासापिन्सं, संस्कृतिप्रेमीजनपिन्सनं थ्वीकेगु सीकेगु कुतः याइ । अलेतिनि नेपाःदे आध्यात्मिक एकताया सूत्रय् छधी छपाज् जुइ । मखुला धइगुसा पिनेजक छधी छपाँय्थें खनेदयाच्वनी, दुने दुने न्ह्याबलें बिबिनयाच्वनी । थौंयात झीत मालाच्वंगुहे आध्यात्मिक एकता खः, नेपाःयात जक मखु, सारा विश्वयातहे ।

आः थुजोगु स्वँया प्रसङ्गे छता स्वँ ध्व नं चर्चाय् ह्येगु भिं जुइ । थुगु क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) धइगु बौद्ध महाविहार स्वनिगलय् जक मखु नेपाल अधिराज्यभरिइहे सम्भवतः दकसिबय् पुलांगु, दकसिबय् बांलाःगु, जीवित बौद्धधर्मया नित्य धर्मक्रियात अतिकं दुष्करगु नियम व विनय पालना यानाः न्ह्याकातःगु तथा अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितायागु पूजा पाठयात विधिपूर्वक थौंतक नं कार्यान्वित यानावं वयाच्वंगु बौद्धमहाविहार खः धाय्बलय् अत्युक्ति जुइमखु । थन च्वंम्ह क्वाःपाःआःजुया दुकुतिइ, भण्डारय् आपलं आपलं पुलांगु ऐतिहासिक, धार्मिक सांस्कृतिक विषयवस्तुत नाप स्वापू दुगु अल्याख तालपत्र, व मेमेगु महत्वपूर्णगु अभिलेखत पिचाय् पिलाय् स्वोथनातःगु दनी धाइ । थन छु दु, छु मदु सुनानं स्यूगु खंगु मखु ।

---

* हिरण्यवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय

थौंया बौद्ध जगतय् ईसाया न्ह्यय्गूगु शताब्दीयाम्ह नेपाःया म्ह्याय्मचा लानिमय्जु भृकुटी व भिन्स्वंगूगु शताब्दीयाम्ह काय्मचा कलाकार भाजु अरनिकोयागु नां अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जुल । थुपिं निम्हसियागु इतिहास थन भ्रीथाय् नेपालय् सुनानं थौंतक मालेगु, ल्वीकेगु कुतः याःगुमदुनी । ध्व सापहे तःधंगु दुःखया खँ खः । तर थुमिगु इतिहास भ्री जःलाखःला देशय् लुयावोगु जुल । सँदेश (तिब्बत)य् अनया अतिकं नांदंगु "मनिकाबूम" "लालवंशावली" धइगु ऐतिहासिक अभिलेख संकलनय् लानिमय्जु भृकुटीयागु इतिहास, जीवनी व कृति लुइकूगु जुल । व लानिमय्जु भृकुटी धइम्हला नेपाःया न्ह्यय्गूगु शताबियाम्ह जुजु (आपासिया धापूकथं जुजु अंशुवर्मा) या म्ह्याय्मचा जुयाच्वन । ध्व लानिमय्जु भृकुटीया इहिपा सँदेया जुजु स्रंचनगम्पोनाप जूगु जुयाच्वन । अले ध्व लानिमय्जु भृकुटींहे सँदेशय् दकसिबय् न्हापां बौद्धधर्म प्रचार याःगु जुयाच्वन, अले अनयापिन्सं वसपोल नेपाःया म्ह्याय्मचायात श्वेततारा (भ्रीसं थन हरित तारा धायेगु यानावयाच्वन) यागु मान्यता बियाः थौंतकनं तःधंगु श्रद्धाभक्तिं हनावयाच्वंगु जुल ।

कलाकार भाजु अरनिकोयागु जीवनी व कृतिनं महाचीनय् युआन वंशयागु इतिहासय् तथा अरनिकोयागु समाधिस्थलस च्वंगु अभिलेखय् लुयावोगु जुयाच्वन । अले कलाकार भाजु अर निको नं नेपाःमि जुयाच्वन । कलाकार अरनिकोनं महाचीनया राजधानी पेकिङ्ग (थौंकन्हे पैचिङ्ग धाइगु) स च्यादँ बिकाः श्वेतचैत्य दयेकूगु जुयाच्वन, अथेहे हानं च्यादँ बिका श्वेतचैत्य केन्द्रित जुयाच्वंगु थासय् बिशालगु बौद्धमहाविहार (ध्वयात थौंकन्हे म्याउयिंग श धाइगु) दयेकूगु जुयाच्वन । अले भाजु कलाकार अरनिकोनं अन महाचीनय् नेपाःयागु बौद्धकला व संस्कृतियागु आपलं प्रचार यानावंगु जुयाच्वन ।

थौं श्री ५ या सरकारं लानिमय्जु भृकुटी व कलाकार भाजु अरनिकोयात नेपाःया "राष्ट्रिय विभूति" धकाः सम्मान यानावयाच्वंगु जुल । ध्व सर्वविदित जुइधुंकूगु खँ खः । आः ध्वहे प्रसङ्गय् थन छगू न्ह्यसः तये -

ध्व लानिमय्जु भृकुटी धइम्ह नेपाःया म्ह्याय्मचा सम्भवतः थनहे क्वाःबाहा (हिरण्यवर्ण महाविहार) स अतिकं कठिनगु माय्अबसं च्वनावंम्ह (लच्छिययंक क्वाःपाःआःजुयागु थासं बिइगु लःजक त्वनाः चर्या याइम्ह) मिसामचा ला मखुला ? जुजु अंशुवर्मायागु कैलाशकूट भवन जक थनहे यलय् थन थाय्लाक धइगु ल्वीके फःसां, सीके फःसां ध्व खँया समाधान यायेअःपुइगु तर थौंतक नेपालय् गनंहे लानिमय्जु भृकुटीयागु जीवनी अभिलेख ल्वीके मफुनी । थथे कलाकार भाजु अरनिको नं थनहे क्वाःबाहा (हिरण्यवर्ण महाविहार) या सर्वसंघया छम्ह दुजः खःला धैगु अनुमान यायेगु लँ दु । थनया सर्वसंघय् आपलं नामीपिं वास्तुविद् शिल्पविद् कलाकारत

थौंतकनं यक्को दनी । थये स्वःसा, कलाकार भाजु अरनिको थन क्वाःपातय् (हिरण्यवर्ण महाविहारय्) प्रज्ञापारमिता गुथिया दुजः जुया प्रज्ञापारमिता पाठ याइम्ह जुइफु तथा न्ह्यान्ह्यं नसंचाय् नामसंगीति ब्वोंवैपिं नामसंगीति गुथियाहे छम्ह दुजः तर थौंतक नेपालय् कालाकार भाजु अरनिको यागु जीवनी स्वँ गनं ल्वीके मफुनी ।

अकें आः ई मेगुहे ज्वीधुंकल - अन्वेषण व अनुसन्धानयागु क्वाःबाहाः (हिरण्यवर्ण महाविहार) यागु अतिकं प्राचीनकालयागु अतिकं दुर्लभगु, अतिकं महत्वपूर्णगु अभिलेखत किलं नकाः नष्ट भ्रष्ट यायेगु स्वयाला, संरक्षण प्रदान यानाः छगू निगू छगू निगू याना प्रकाशय् हयगु राष्ट्रयागुहे निम्तिं तथा सम्पूर्ण बौद्ध जगतया निम्तिनं सापहे महत्वपूर्ण जुइ । थुकिं प्रतिष्ठा व गौरव प्राप्त याइ । थ्व स्वँयात सर्वसंघं वाःचायेकेमाल । छुं जुयाः लानि मय्जु भृकुटी व कालाकार भाजु अरनिको थुपिं निम्हं क्वाःबाहा (हिरण्यवर्ण महाविहार) नाप स्वापू दुपिं धइगु अभिलेख प्रमाण ल्वीकेफतःधासा थ्वयें तःधंगु व बांलागु ज्या मेगु जुइमखु ।

अन्त्ये, "हिरण्यवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय" नांगु थ्व सफू स्वयेगु, ब्वनेगु, थ्वीकेगु, सुअवसर प्रदान याःगुलिं जिगु थःगु धुलि स्वँ नं प्वंके स्वन । सफूया च्वमि व सफू पिकापिं ग्वसाःखलःया पासापिन्त आपलं आपलं सुभाय् ।

श्रीहिरण्यवर्ण महाविहार (क्वा:बाहा:) स विराजमान "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" छपुलु

यल (ललितपुर)या विश्व प्रसिद्ध हिरण्यवर्ण महाविहारस सुरक्षित तथा परम्परागत रूपं पूजित जुयाच्वंगु थुगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितायागु धार्मिक, दार्शनिक व सांस्कृतिक लिधंसायात छगू ज्वलन्तगु दसुया रूपय् थन न्ह्यब्वये ।

थुगु ग्रन्थरत्न ६"x१८" इन्चया आकारय् नीलपत्रय्, रञ्जना लिपिइ लुँयागु मसिं संस्कृत भाषां च्वयातःगु जुल । थुकी दुने शाक्यमुनि भगवान् बुद्ध व बौद्ध देवदेवीपिनिगु रंगीन किपा नं यक्को दुगु जुल । थुगु धर्म ग्रन्थ नेपाल संवत् ३४५ स (ईसाया भिन्स्वंगूगु शताब्दीपाखे) जुजु अभयमल्लया पर्यायस आनन्द भिक्षु नाम जुयाच्वंम्ह छम्ह बौद्ध पण्डित विद्वानं प्रतिलिपिकथं ल्ह्ययाः च्वयातःगु जुल ।

हिरण्यवर्ण महाविहारस कूटागारय् विराजमान शाक्यमुनि भगवान बुद्धया जःपाखे ओहया सिंहासनय् ब्वयातःगु थुगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया मूल रचयिता ईसाया प्रथम शताब्दीपाखेयाम्ह बौद्ध प्रकाण्ड विद्वान् आचार्य नागार्जुन खः ।

शाक्यमुनि भगवान बुद्धं प्रतिपाद यानाबिज्याःगु बौद्ध धर्मस मध्यमा प्रतिपद अर्थात् मध्यम मार्गयागु दार्शनिक पद्धति । थुकीदुने दुग्यंगु अर्थ दु अर्थात् 'दु' धैगु नं मखु, 'मदु' धैगु नं मखु, 'दु' व 'मदु'या दथ्वी च्वनाच्वनीगु छगू स्थिति दु अर्थात् अन्तद्वयवर्जित माध्यमिक दृष्टि ।

बौद्ध धर्मस ब्वल्हनाच्वंगु थ्वहे मध्यम मार्गयात केन्द्रविन्दु यानाः प्रसङ्ग वाक्य पद्धतिया प्रयोग यानाः आचार्य नागार्जुनं 'माध्यमिक दर्शन' प्रकाशय् हयाः बौद्ध धर्म दर्शन व बौद्ध आचार विचारय् छगू ह्नूपा हःगु जुल, अले थुकियागु हे छगू तःधंगु उपलब्धि जुल 'प्रज्ञापारमिता सूत्र' गुकीं 'शून्यवाद' यागु विशद भूमिका च्वंगु जुल ।

हिरण्यवर्ण महाविहारस विराजमान थुगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताय् ३२ गः आखःया ल्याखं ८००० श्लोक दु । उकिं थुगु ग्रन्थरत्नयात अष्टसाहस्रिका (च्याद्वः = ८०००) प्रज्ञापारमिता धाःगु खः ।*

---

* संस्कृतभाषां च्वयातःगु थुगु ग्रन्थ रत्नयात
पं. जोगमुनि वज्राचार्य पं. रत्नबहादुर वज्राचार्यया ग्वाहालिकयाः नेपालभाषाय् हीकाः सफूया रूपय् पिकाःगु जुल ।
थुगु ग्रन्थयात लोटस रिसर्च सेन्टरं नं पं. दिव्यवज्र वज्राचार्यपाखें नेपालभाषाय् हीकेबिया सफूया रूपय् भव्यरूपं पिकाःगु जुल ।

थ्व अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितास थीथी शैली थीथी रचना व थीथी विषय सामग्रीत दुथ्याकातःगु दु । थाय्थासे कथा, कथन व दार्शनिक विवेचन यानातःगु दु । थ्वयात गनं साधनया रूपे गनं साध्यया रूपे क्यनातःगु दु । थाय्थासय् प्रज्ञापारमितायागु प्रशंसा यानातःगु दु । थुकी प्रज्ञायागु आपलं लक्षण निषेधात्मक क्यनातःगु दु ।

अथेनं थुकी शून्य व अशून्य धैगुली जक चर्या यायेगु मखु, मुख्य चर्या प्रज्ञापारमितास यायेगुली विशेषता क्यनातःगु दु । थुकी सदाचारया नियम व धर्म क्रियातनं दुथ्याकातःगु दु । अले थुकी पूर्णगु परमार्थज्ञान प्राप्त यायेगु उपाय क्यनातःगु दु ।

थ्व अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितास ३२ गू अध्याय दु, गथेकि -

सर्वाकारज्ञता चर्या = थुकी थः धैगु हे मदयेका छ्वेगु भावना, बोधिसत्त्वया अर्थ, महासत्त्वया अर्थ, महायानया अर्थ दुथ्याकातःगु दु । **शक्रपरिवर्तः** = थुकी शून्यतास गथे च्वनेगु, योगीत व इमिगु लक्ष्य मायातुल्य (भ्रमात्मक) खः धैगु, शक्रया स्वाँ, प्रज्ञास चर्या, प्रज्ञा अनन्त धैगु खँ दुथ्याकातःगु दु। **अप्रमेय गुण धारण स्तूप सत्कार परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञायागु धर्म्मानुष्ठान पद्धति, प्रज्ञायापाखें ज्वीगु आपलं उपलब्धीत दुथ्याकातःगु दु । **गुण परिकीर्तन परिवर्तः** = थुकी धातु व प्रज्ञायागु सापेक्षिक गुण, रत्नयागु उपमा, प्रज्ञायागु दकसिबे च्वोन्हयानाच्वंगु प्रज्ञायागु विशेषता दुथ्याकातःगु दु । **पुण्यचर्याय परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञायागु महिमा, विशेषता व उच्चता दुथ्याकातःगु दु । **अनुमोदना परिणामना परिवर्तः** = थुकी उत्सर्ग व सुखया खँ, दर्शनया खँ, मखुगु विचाः तोतेगु खँ दुथ्याकातःगु दु । **निरय परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञास श्रद्धा, आस्था, भक्ति तयेगु, प्रज्ञार्थे तःधंगु छुं मेगु मदु धका भावना यायेगु खँ दुथ्याकातःगु दु। **विशुद्धि परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञाया दुने अतिकं उच्च व स्वच्छ जुयाः ब्वल्हनाच्वंगु खँ दुथ्याकातःगु दु। **स्तुति परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञायागु महिमा, प्रभाव व गुण दुथ्याकातःगु दु । **धारण गुणकीर्तन परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञापारमिता चलेयाम्ह वोधिसत्वयाके दैगु विशेष गुण, प्रज्ञापारमिता चले यायेबले वैगु बिध्नबाधा आदि दुथ्याकातःगु दु । **मारकर्म परिवर्तः** = मारयापाखें ज्वीगु थीथी कुकर्म, गुरु व शिष्यपिनि दथ्वी वैगु असंगति आदि दुथ्याकातःगु दु । **लोकसंदर्शन परिवर्तः** = तथागतं संसार गथेयाना म्हसीकीगु, तथागतं सत्व-प्राणीपिनिगु नुगःखँ गथेयाना म्हसीकीगु, संसारयात शून्य समान क्यनेगु खँ थुकी दुथ्याकातःगु दु। **अचिन्त्य परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञायागु न्यागू गुण आदि दुथ्याकातःगु दु। **औपम्य परिवर्तः** = थुकी बोधिसत्वपिनिगु न्हापायागु कर्म, थीथी उपमा आदि दुथ्याकातःगु दु।

देव परिवर्तः = बोधिसत्त्वं सत्त्वप्राणीपिन्त याइगु उद्धार प्रज्ञायागु बयान आदि दुथ्याकातःगु दु । **तथता परिवर्तः** = थुकी तथागतं गुगु खः वहे, पृथ्वी कम्पायमान ज्वीगु, भयमुक्त ज्वीगु, प्रज्ञा, बोधिज्ञान व शून्यता, बोधिज्ञान दयेकेत मदेकं मगागु गुण आदि दुथ्याकातःगु दु । **अविनिवर्तनीयाकार लिङ्गनिमित्त परिवर्तः** = थुकी अपरिवर्तनीयता (हीके मफैगु भाव, अःख याये मफैगु भाव) या लक्षण, मारकर्म आदि

दुथ्याकातःगु दु। **शून्यता परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञापारमिता चलेयाना वनेगु आपलं गुण, लक्षणत दुथ्याकातःगु दु। **गङ्गदेवीभगिनी परिवर्तः** = थुकी पूर्वबोधिज्ञान मलातले छगू बुद्धक्षेत्र मेगु बुद्धक्षेत्रस न्ह्यानावनीम्ह गंगादेवीयागु उल्लेख आदि दुथ्याकातःगु दु। **उपायकौशल्यमीमांसा परिवर्तः** = थुकी शून्यता, स्वंगू उपमा, म्हगसया अनुभव, सत्यशीलतायागु जादूशक्ति आदि दुथ्याकातःगु दु। **मारकर्म परिवर्तः** = थुकी नं सत्यशीलतानाप स्वापू जुयाच्वंगु घमण्ड व जादू शक्ति, बोधिसत्त्वपिन्सं सीकेमाःगु मारकर्म आदि दुथ्याकातःगु दु। **कल्याणमित्र परिवर्तः** = थुकी भिंपिं पासापिं, शून्यता, क्लेश व शुद्धता, प्रज्ञास ध्यान आकर्षण आदि दुथ्याकातःगु दु। **शक्रपरिवर्तः** = थुकी बोधिसत्त्वपिनिगु उच्चगु स्थान, प्रज्ञायागु भिंगुफल आदि दुथ्याकातःगु दु। **अभिमान परिवर्तः** = थुकी मारतेगु दुष्कर्म, बोधिसत्त्वपिनिगु भिंगु धापू आदि दुथ्याकातःगु दु। **शिक्षा परिवर्तः** = थुकी सर्वज्ञता (फुकंज्ञानया अर्थे) स बोधिसत्त्व गथे दीक्षित ज्वी धैगु चर्चा, प्रज्ञागुण आदि दुथ्याकातःगु दु। **मायोपम परिवर्तः** = थुकी बोधिसत्त्वपिनिगु प्रशंसा, माया (भ्रान्ति) यागु स्वभाव आदि दुथ्याकातःगु दु। **सार परिवर्तः** = थुकी बोधिसत्त्वपिनिगु साहस, शून्यता, प्रज्ञास च्वनेगु अवस्था आदि दुथ्याकातःगु दु। **अवकीर्ण कुसुम परिवर्तः** = थुकी मान्दारक स्वाँ वा गाःगु खँ, तथागत न्हिला बिज्यागु खँ, प्रज्ञापारमितायागु गुणगानया खँ आदि दुथ्याकातःगु दु। **अनुगम परिवर्तः** = थुकी धर्मयागु स्वभाव, बोधिसत्त्वं प्रज्ञापारमिता प्रति पालना यायेमाःगु पद्धति आदि दुथ्याकातःगु दु। **सदाप्ररुदित परिवर्तः** = थुकी प्रज्ञापारमितायात मालाजूम्ह सदाप्ररुदितयागु चर्चा, ध्यान योगयागु महत्व आदि दुथ्याकातःगु दु। **धर्मोद्गत परिवर्तः** = थुकी वयावंच्वनिपिं, वनावंच्वनिपिं तथागतपिनिगु वर्णन, सदाप्ररुदितयागु आत्मत्याग, धर्मोद्गतयापाखें धर्म प्रदर्शन आदि दुथ्याकातःगु दु। **परीन्दना परिवर्तः** = थुकी सदाप्ररुदित-यागु कोचागु बाखं, आनन्दयात प्रज्ञापारमिता चलेयानावं वनेगु जिम्मा ब्यूगु खँ आदि दुथ्याकातःगु दु।

गृद्धकूट पर्वतय्
प्रज्ञापारमिता देशना

नेपाःदेशय् कपिलवस्तुया लुम्बिनीवनस नीखुसःदँ न्ह्यो स्वाँयापुन्हिखुनु महारानी मायादेवीया कोखं राजकुमार सिद्धार्थ गौतमया जन्म जुल । पुत्ररत्न प्राप्त जुल धैगु समाचार न्यनेमात्रंहे कपिलवस्तुया शाक्यवंशी जुजु शुद्धोदन अतिकं लय्तायेकाबिज्यात ।

बुढापिं, रोगीपिं, सीपिं खनाः विरक्त जूम्ह सिद्धार्थ गौतम २९ दँया बैंसय् छेँबु, राज्य, मांब्वा, काय् (राहुल), कलाः (यशोधरा) फुक्क त्यागयानाः सत्यज्ञानया मूलँपु ल्वीके धकाः प्याहाँबिज्यात । चाहचूहचूं वसपोल 'गया' धैगु थासय् थ्यंकःबिज्यात । अन 'शून्यता' या प्रतीक जुयाच्वंगु ओंगलसिमाया क्वसं वसपोलं वज्रासनय् च्वनाः ध्यान यानाबिज्यात । अले छन्हु स्वाँयापुन्हिखुनु प्रज्ञा ज्ञान लाभयानाः वसपोल 'बुद्ध' जुयाबिज्यात । अनंलि सारनाथ आदि थासय् धर्मचक्र प्रवर्त्तन यायां, लिपा वसपोल भगवान बुद्ध राजगृहस थ्यंकःबिज्यात ।

थ्व राजगृह धैगु थाय् उगु बखतय् उत्तर भारतस मगधदेशया राजधानी जुयाच्वन । अले थनया जुजु बिम्बिसार जुयाच्वन । थ्वय्क जुजु बिम्बिसारं भगवान बुद्धयागु धर्म देशना न्यनाबिज्यात ।

थ्व राजगृह धैगु थासय् गृद्धकूट (गिद्ध लसीवःगु गुँच्वका) पर्वतस च्वना भगवान बुद्धं जगत प्राणीया उद्धारया लागि महायानी सूत्र (नव ब्याकरण, नवग्रन्थ थुकी दुने प्रज्ञापारमिता नं दुथ्याः) या खँ कनाः अमूल्यगु धर्म देशना यानाबिज्यात ।

लिपा ८० दँया उमेरय् स्वाँयापुन्हिखुनुनतुं गोरखपुरया कुशीनगरस भगवान् बुद्धया महापरिनिर्वाण जुल । अले जुजु अजातशत्रुं (जुजु बिम्बिसारया पुत्र) थःगु भागय् लाःगु भगवान् बुद्धयागु अस्थि हयाः थन राजगृहस च्वंगु छगू थूरे दुने स्थापना यानाबिज्यात । थ्व थाय् राजगृहस च्वंगु वेणुवनया लिकसं छखे शोभायमान जुयाच्वंगु दु ।

अनंलि भगवान् बुद्ध महापरिनिर्वाण जूगु खुला लिपा, थनहे राजगृहस सप्तपर्णिनागु पाको दुथाय् दकले न्हापांगु बौद्ध धर्म सभा (धर्म संगीति) जुल ।

थ्व राजगृह धैगु थाय् बौद्ध धर्म दर्शनया महान् केन्द्र स्थल जुयाच्वंगु दु । थ्व थाय् थौंकन्हे पटना शहरं स्वीनिक्वेत्या दक्षिण पूर्वपाखे दु ।

प्रज्ञापारमिताया
मूर्तरूप

नेपाः देशय्जक मखु, नेपाःदेशं पिने भारत, तिब्बत, मंगोलिया, चीन, कोरिया, जापान, क्याम्बोडिया, इन्डोनेसिया आदि देशय्नं अनया महायानी बौद्ध समाजय् नवसूत्र ग्रन्थरत्नयागु सर्वोपरि स्थान दुगु जुयाच्वन, थौंतकनं आपालं थासय् थुकियागु उचित स्थान ल्यनाच्वंगु नं दहेदनी । थुगु नव सूत्रयात नवग्रन्थ, नवधर्म, नवखण्ड, नवब्याकरण, नववैपुल्यसूत्र, नव महायान सूत्र आदि नां नं छुनातःगु जुल । थुकी दुने गुंगू ग्रन्थरत्न (१) प्रज्ञापारमिता (२) ललितविस्तर (३) लङ्कावतार (४) समाधिराज (५) गण्डव्यूह (६) सद्धर्मपुण्डरीक (७) दशभूमि (८) सुवर्णप्रभास (९) तथागतगुह्यक दुथ्याकातःगु जुल ।

'प्रज्ञापारमिता' धयागु अतिकं च्वन्ह्यानाच्वंगु दार्शनिक ग्रन्थरत्न खः । थ्व ग्रन्थरत्न आकारप्रकारय् तःधंजुलं शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१ लाखया ल्याखं श्लोक दुगु) या नामं प्रसिद्ध जुयाच्वन । अले थ्व चीधंचाःगु प्रज्ञापारमितायात 'हृदय-सूत्र' नं धाइगु जुयाच्वन । थ्वहे हृदय-सूत्र ब्वल्हनाच्वंगु सापहे गम्भीरगु हुनिया छगू दसू थथे खः –

"रुप धयागु शून्यताया लक्षणं युक्त जुयाच्वंगु दु, अकें व रुप धयागु वस्तुहे मदु । अले व रुप धयागु वस्तु छुले धाःसा व नं शून्यता जक खः । रुपं भिन्नगु शून्यता मदु अथेहे शून्यतां भिन्नगु रुप मदु । रुप धायेगु व शून्यता धायेगु छगूहे खँ खः । गुगुयात भीसं रुप धयाच्वना व शून्यहे जक खः । अले गुगु शून्यता खः वहे रुप खः । शून्यतायागु लक्षण रुपस च्वंगुलिं यानाः रुप व शून्यताया दथ्वी छुं भेद मदु, फरक मदु ।"

थ्व जुल रुप स्कन्धयागु खँ । थथेहे वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान स्कन्ध नं वास्तवय् शून्यताया लक्षणं युक्त जुयाच्वंगुलिं शून्य रुप जक हे खः ।

तर थ्व प्रज्ञापारमिता हृदय-सूत्र ब्वल्हनाच्वंगु शून्यताया दर्शनयात छुं हे मदुगु, फुसुलुगु शून्य धकाः धाःगु मखयाच्वन । वास्तवय् थुकिया अर्थ "थःगुपन, थःगु स्वभाव" मदुगु धाःगु जुयाच्वन, गयेकि म्हगसय् खनेदयेक वइम्ह तथा म्हगसय्नतुं दुसुनावनीम्ह किसिचिया थःगुपन,थःगु स्वभाव धइगु छुं दैमखु, केवल दुथेंच्वंक खनेदयाच्वनीगुसम्म खः ।

आः थ्वहे लिधंसाय् छथ्वः दार्शनिक आचार्यपिन्सं 'नवसूत्र' या प्रज्ञापारमिता नांगु ग्रन्थरत्नयात नं थीथी लक्षणं युक्तगु रुपकाय दयेकाः मूर्तरुप ब्यूगु जुल । अनंलि मूर्तिकारतय्सं चा, ल्वहं, सिँ, धातु आदि वस्तुयाम्ह प्रज्ञापारमितायागु भव्य मूर्ति दयेकाक्यंगु जुल, अथेहे चित्रकारतय्संनं वहे मूर्तियात थीथी रंगया माध्यमं अनुपम चित्र दयेकाः ब्वःगु जुल । हानं श्रद्धालु

भक्तजनपिन्सं प्रज्ञापारमिताया मूर्त रुपयात दशकर्म खंकेबियाः विहारय्, मन्दिरय् प्रतिष्ठा यायेगु नं यानाहःगु जुल । अलेला छु, मूर्तिलक्षणया प्रणेतातयुगु विधिकथं पलिस्वाया घःने वज्रासनम च्वनाबिज्याःम्ह प्रज्ञापारमिताया ल्हाहानं प्यपा खनेदत, न्ह्यःने धर्मचक्र मुद्रा ज्यानाच्वंगु निपा ल्हाहा, जःपाखे जपमाला ज्वनाच्वंगु छपा ल्हाहा,अथेहे खःपाखे सफू ज्वनाच्वंगु छपा ल्हाहा । वर्ण धाःसा म्हासुगु । अले थ्वहे मूर्तरुप शक्तिया प्रतीक, प्रज्ञाया प्रतीक, अथेहे शून्यता दर्शनयानं प्रतीक जूवल, बौद्ध कलाया नारीमूर्तिया भ्वलय् छगू अद्वितीय नमूना हे जूवल ।

लिपा नेपाःयागु महायानी बौद्ध धर्म दर्शनया विशेषताकथं "प्रज्ञापारमिता" यागु थ्वहे मूर्ति प्रत्येक बौद्ध विहारस जःपाखें धर्मया प्रतीककथं प्रज्ञापारमिता, दथुस अनुत्तर बोधिकथं बुद्ध, अनंलि खःपाखे सङ्घया प्रतीककथं बोधिसत्व लोकेश्वरया मूर्ति स्थापना यायेगु परम्परा नं कायम जुल । नेपाःया बौद्ध कलाया विकास क्रमय् 'बुद्ध धर्म सङ्घ' यागु त्रिमूर्तिं नेपाःया बौद्ध समाजय् त्रिशरण बोधि चित्त भावनायात ब्वल्हंकल । फलतः प्रज्ञापारमितायात कयाः थीथी धारणी,स्तोत्र, मन्त्र व पूजाविधि नं प्रादुर्भाव जुल । थुकियागु प्रभाव बौद्ध संस्कृति अन्तर्गत वाद्यवादन, गायन व संगीतया स्यलय्नं लाःवन । थुकियागु दसूकथं यल महाबौद्धया छम्ह नांदंम्ह पं. अमृतानन्द शाक्यजुं चिनातःगु छपू दाफाम्ये (राग आशावरी, ताल जतिस हालीगु) थन न्ह्यथने-

प्रज्ञापारमिता देवी नमस्कार याये
निरञ्जन स्वयम्भू दरशन लाओ ॥धु ॥
ओसया अंशनं देवी गुहेश्वरी भाव
मञ्जुश्रीया भगतिनं दरशन याओ ।
वज्रजोगिनी देवी ओसया अंश धाओ
मणिचूड महाराज भगतिन बुकायो ।
विद्याधरी निर्मल तीर्थस बिज्याक
अपजश पण्डितन जशपर लाक ।
ओडियानं महायान दरशन बियाओ
अंश म्हंगुगुस गगन जोगिनी लोओ ।
प्रज्ञारुप छलपोल उपाय सेगुदेव
निम्हसया अंश रुप लोकेश्वर खओ ।
बुद्ध धर्म सङ्घ देव जगतया खओ
अपराध क्षमा याओ ल्हाकम्ह अमृतयागु माँया ओ ।

प्रज्ञापारमिता दर्शन व थ्वया मूर्त रूप थुगुकथं विकसित जुजु वसेंलि स्वनिगलय् बौद्ध धर्म दर्शन अन्तर्गत प्रज्ञापारमिता सम्प्रदाय (Pragyaparmita School of Thought) तस्सकं ब्वल्हन । लुंआखलं प्रज्ञापारमिता सफू च्वयेगु परम्परा नं कायम जुल, प्रज्ञापारमिताया आपलं

बांबालाःगु मूर्ति निर्माण जुल । येंदेशय् थँबहिलय् (भगवान बहाल, विक्रमशील महाविहार) प्रज्ञापारमितायागु दकसिबय् तःधंगु केन्द्र स्थापित जुल । थन प्रज्ञापारमितायागु आपलं बांबालाःगु कलात्मक मूर्ति पुज्याइगु व ब्वइगु परम्पराया ल्यूल्यू, १ लाख २५ दूःया ल्याखं श्लोक दुगु, नीलपत्रय् लुँयागु मसिं रन्जना लिपिस च्वयातःगु प्रज्ञापारमिताया न्याथू (छयू हनुमान ध्वाखाय् यंकूगु लितमहःगु, आः ४ थू जक ल्यनाच्वंगु) ग्रन्थरत्न थौंतकनं लक्षावती, शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताया नामं प्रसिद्ध हे जुयाच्वंगुयात नं मूर्तरुप बियाः पूजाजक मखु, दच्छिछइ छकः चैत्रकृष्ण प्रदिपदाकुन्हु खटय् प्रज्ञापारमितायागु मूर्ति ल्यूल्यू थुगु ग्रन्थरत्न नं ब्वयाः भारिनकसां जात्रा यानाः दे चाहिकेगु परम्परा तकनं कायम जुल । गुन्हुपुन्हि भ्नाः न्हयनुयंक थन प्रज्ञापारमिता सम्बन्धि पाठ पूजा ब्वज्यानं यायेमाःगु परम्परा कायमयात, थुबलेहे थन लाय्कूयाम्ह कुमारी माजुयात बिज्याकाः 'प्रज्ञापारमिता' दर्शन याकेमाःगु थितिरीति परम्परा नं स्वाकाहल । थँबहीयागु लागाहे 'प्रज्ञापुरी महानगरी' नामं प्रसिद्ध जूवन ।

आःथन छगू क्वातूगु न्हयसः न्हयःने दंवयेफु । प्रज्ञापारमिता धैगुला महायानी बौद्ध दर्शनयात छस्वें च्वन्हयानाच्वंगु शून्यता दर्शनया ग्रन्थरत्न नं धायेगु, हानं छस्वे उकियातहे थथे मूर्तरूप दयेकीगु, थ्व गथे ? थथे छाय् ?

वास्तवय् प्रज्ञापारमितायागु मूर्तरुप धयागु छगू साधन अथवा माध्यमजक खः पारमितायागु थीथी चर्या क्वातुकाः शून्यता दर्शनयात म्हसिकेगु । थथे चर्या यायेगु साधन हे मन्त धालधाःसा, खँजक सयाच्वनी, खँजक सियाच्वनी, बोधिज्ञानयात 'आज्जु' याये फैमखु । अकेंहे सःस्यूपिं आचार्यपिन्सं, साधकपिन्सं शून्यता दर्शनं जायाच्वंगु प्रज्ञापारमितायागु सैद्धान्तिक भावं 'शून्यता' जक धयाच्वनेगुसिकं, छगू उपसिद्धान्त पिकयाः थथेनं धैतःगु जुल-

"नशून्ये चरति नाशून्ये चरति
चरति प्रज्ञापारमितायाम्"

अर्थात् 'शून्य'स जक चर्या यायेगु मखु, अशून्यस जक चर्या यायेगु नं मखु, चर्या यायेगु जा प्रज्ञापारमितास । थुकिंहे सदाचारया नियम व धर्म क्रियाया पद्धति व्यवहारय् छचलाःहल । अले ह्दयसूत्रसं कनातःथें "रुपं भिन्नगु शून्यता मदु, अथेहे शून्यतां भिन्नगु रुप मदु । रुप धायेगु व शून्यता धायेगु छगूहे खँखः"। अले थुजोगुहे दार्शनिक सिद्धान्त व उपसिद्धान्तया लिधंसाय् प्रज्ञापारमितायात थथेनं वन्दना यायेगु चलन छचलाहल-

प्रज्ञापारमिता नित्यं प्रज्ञारूपं निरुप्यताम्
प्रज्ञाभासं सदा वन्दे प्रज्ञामूर्ति नमाम्यहम् ।

अर्थात् छलपोल प्रज्ञापारमिता धैम्ह रूपहे मदुम्ह, अथेनं छलपोल सदा नं प्रज्ञाया जः खयेकाः प्रज्ञामूर्ति जुयाच्वनाबिज्याःम्ह खः । छलपोलयात सदाकालं दुनुगलंनिसें नमस्कार यानागु जुल ।

बौद्ध नवग्रन्थय्
प्रज्ञापारमिता दर्शन

१) थौस्वयां नीखुसदँ (२६००) न्हयो नेपाःया लुम्बिनी बनस जन्मजूम्ह शाक्यमुनि भगवान् बुद्धपाखें प्रतिपादित बुद्धधर्म दर्शनयात 'मध्यम प्रतिपद' अर्थात् 'मध्यम मार्ग' दर्शनय् विशेष जोड बिया तःगुदु । मध्यम मार्गया दुग्यंगु अर्थ खः- 'दु' नं मखु, 'मदु' नं मखुया दथु अर्थात् अन्तद्वयवर्जित माध्यमिक दृष्टि । लिपा ईसाया न्हापांगु शताब्दीपाखे बौद्ध धर्मया छम्ह प्रकाण्ड दार्शनिक विद्वान् आचार्य नागार्जुनं थ्व 'मध्यम मार्ग' यात केन्द्रविन्दु मानेयानाः प्रसङ्ग वाक्य पद्धतिया प्रयोगं "माध्यमिक दर्शन" छ्यलाहल वा उकियात विकास यानाः न्हयज्याकल । थुकिया हे छगू उपज खः 'प्रज्ञापारमिता सूत्र' अर्थात् विकल्प मदुगु अवस्था 'परमार्थ ज्ञान', मेगुकथं धायेगु खःसा 'स्वभाव शून्यता दर्शन' ।

२) संस्कृत श्लोकया ल्याखं न्हयव्वयातःगु जूसां गद्य शैली च्वयातःगु प्रज्ञापारमिता सूत्र तधं,चीधं अनेक थी थी प्रकारं दयाच्वंगु दु । व फुकया मूसिद्धान्त नं "स्वभाव शून्यता दर्शन" अर्थात् निःस्वभाववादय् केन्द्रित जुयाच्वंगु दु । उकिया मूलगु नां थथे खः –

१) प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्र (संक्षिप्त मात्रिका, दकसिवे चीधंगु २५ पु श्लोक)
२) वज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिता (त्रिशतिका ३०० श्लोक)
३) सप्तशतिका प्रज्ञापारमिता (७०० श्लोक)
४) अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (८००० श्लोक)
५) अष्टादशसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१८००० श्लोक)
६) पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (२५००० श्लोक)
७) सतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१ लाख श्लोक)
८) सपादलक्ष प्रज्ञापारमिता (१ लाख २५ हजार श्लोक)

३) थुकीमध्ये दकसिवे प्रचलित व लोकंह्वाःगु "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" खः । स्वीनिगू परिच्छेदय् ब्वथलातःगु थ्व ग्रन्थ नीलपत्रय् लुँया मसी रञ्जना लिपिं च्वयातःगु दु ।

४) स्वनिगः (काठमाडौं उपत्यका) दुने प्रज्ञापारमिता सूत्र गबले, गथेजुया दुहांवल धैगुबारे यकीन यायेत आपलं खोजनीति याये बाकी दनि । तर थन पशुपतिक्षेत्रय् जुजु जयदेव द्वितीयया शिलालेखय् जुजु बृषदेव (न्यागूगु शताब्दीयाम्ह जुजु मानदेवया तापाबाज्या) यात "श्रीमान् बभूव बृषदेव इति प्रतीतो राजोत्तमः सुगतशासन पक्षपाती" (थ्वीका भावार्थ :– शाक्यमुनि

भगवान बुद्ध प्रतिपादित यानाबिज्यागु बौद्ध धर्म शासन थःनालाक्रापिं जुजुपिंमध्ये बृषदेव आपलं च्वन्ह्याम्ह लोकंह्वाम्ह) धकाः च्वयातःगुलिं प्यंगूगु शताब्दीया न्हापांगु प्रहरपाखे हे स्वनिगःया बौद्धधर्म आपलं विकास जुइ धुंकूगु वा थ्व धर्म राजकीय ग्रहण व संरक्षण तकं क्रये धुंकूगु ऐतिहासिक तथ्य सिद्ध जूवो । अनंलिपा न्ह्यगूगु शताब्दी वयाः जुजु अंशुवर्माया हाडीगांस थटोलया प्रसिद्ध दबू शिलालेखय् "गुँ विहार, राजविहार, खर्जूरिका विहार, मध्यम विहार आदि बौद्ध बिहारया ऐतिहासिक खँपु लुयाच्वंगुलिं स्वनिगःया बौद्ध धर्म अवले हे संस्थागत रूपं व्यवस्थित ज्वीधुंकूगु तथ्यत खनेदु ।

५) थ्वहे परिप्रेक्षय् च्वय् न्ह्ययने धुंकूगु 'मध्यम विहार' या नां आपलं प्रासङ्गिक जूवै । सम्भवतः थ्व 'मध्यम विहार' मध्यम मार्गपाखें सिर्जनाजुयाः माध्यमिक दर्शन सम्प्रदायया हे विशेषताकथं नामकरण जूवंगु ज्वीफु । जुजु नरेन्द्रदेवया शासन इलय् यल (ललितपुर) या यंगुवहाले च्वंगु शिलालेखय् नं 'मध्यम विहार' या नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थ्व निगू विहार छगू हे नं ज्वीफु । अले थन मध्यम विहारयात माध्यमिक दर्शनया पृष्ठभूमिइ दुवालाः विचाःयाना स्वयेगु खःसा न्हय्गु शताब्दीपाखे हे प्रज्ञापारमिता सूत्रं स्वनिगलय् तधंगु आधार क्षेत्र दयेके धुंकूगु सिइदःवै ।

६) मेगु गौरवपूर्ण खँ छगू स्वनिगःया पश्चिम पाखे दयाच्वंगु छगू प्रसिद्ध गुँ (पहाड) या नां हे 'नागार्जुन' जुयाच्वंगु दु । थ्व नां आतलें स्वनिगःबासिया म्हुतुइ घानाच्वंगु दनि । हाकनं नागार्जुन गुँच्वोया क्वसं वोधिसत्व नागार्जुनया ल्वहँमूर्ति नं आतलें विद्यमान जुयाच्वंगु दु । थ्व 'नागार्जुन' नां प्रज्ञापारमिता सूत्रया प्रणेताया हे नामं (भारत आन्द्रप्रदेश नागार्जुन कोण्डाया मूल निवासी नागार्जुनया नामं) नामकरण जूगु ज्वीफु । तर थ्व फ्रीगु न्ह्योने खुगूगु शताब्दीया बौद्ध दार्शनिक (रसायन शास्त्रविद्) नार्गाजुन तथा भिंगूगु शताब्दीया बौद्ध तान्त्रिक नागार्जुनया नां नं खनेदयावल । थ्व स्वम्ह नागार्जुनपिं मध्ये छम्हसियागु नामं नागार्जुन गुँ नामकरण जुया च्वंगुलिं बौद्धधर्म दर्शनया प्रतिनिधित्व जुयाच्वंगु तथ्ययात सुनानं मखु धायेफैमखु । थुकिं माध्यमिक दर्शनया तःधंगु भूमिका दंवोगु जुल । छगूजा नागार्जुन गुँइ जामाचो च्वकाय् अनुश्रुतिकालया विपश्वी तथागतं योग समाधि याःगु व उकिया हे फलं स्वयम्भू ज्योतिरूप जः पिज्वःगु कथन दु । थुकिया हे उपलक्ष्यय् थौंतक नं चैत्र पुन्हीकुन्हु (ल्हुति पुन्ही कुन्हु) थन तधंगु मेला न्यायकावयाच्वंगु दनि ।

७) हाकनं स्वनिगःया प्रचलित महायानी बौद्ध ग्रन्थमध्ये नवग्रन्थ (थुकियात नव व्याकरण, नव धर्मा, वैपुल्य सूत्र नं धाइ) या तःधंगु महत्व व भूमिका दुगु तथ्य खने दःवै । थ्वया अन्तर्गत गुंगू सद्धर्म ग्रन्थ दुथ्या, व थथे खः- १) प्रज्ञापारमिता, २) ललितविस्तर, ३) सद्धर्मपुण्डरीक सूत्र,

४) गण्डव्यूह सूत्र ५) समाधिराज सूत्र, ६) लङ्कावतार सूत्र, ७) दशभूमिक सूत्र, ८) सुवर्ण प्रभास, ९) तथागतगुह्यक । थ्व नवग्रन्थय् माध्यमिक दर्शनअन्तर्गत स्वभाव शून्यता ज्ञान केन्द्र विन्दु जुयाः 'प्रज्ञापारमिता' या च्वन्ह्यागु स्थान दयाच्वंगु दु । आ थुकिया प्रमद्रूप स्वनिगःया निगूगु तधंगु शहर यल (ललितपुर) स विश्व प्रसिद्ध हिरण्यवर्णमहाविहारय् दुने सुरक्षित एवं परम्परागत कथं पुजा पाठ यानावयाच्वंगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताया छगू थिनाच्वंगु धार्मिक, दार्शनिक व सांस्कृतिक पृष्ठभूमि उदाहरणया रूपय् थन न्ह्यब्वयेगु युक्तिसंगत जूवै । ६"x१८" इन्च नापया नीलपत्रस रञ्जना लिपिं लुँया मसिं संस्कृत भाषां च्वयातःगु व बौद्ध देवदेवीपिनिगु किपा (चित्र) दुगु थ्व सद्धर्मग्रन्थ सफुस च्वया तःकथं नेपाल सम्वत ३४५ (इस्वी १२२४) स जुजु अभयमल्लया पालय् आनन्द भिक्षु नांया पण्डितं थ्व सद्धर्मग्रन्थ (अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता) या प्रतिलिपि दयेकूगु जुल । थुकिं जुजु अभयमल्लया पालय् प्रज्ञापारमिताया च्वज्या (प्रतिलिपि दयेकेगु), पुजा व पाठ यायेगु ज्या आपलं च्वय् थ्यंगु तथ्य सिइदःवै । थ्वयक जुजुयागु हे पालय् यागु निगू 'अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता मध्ये छगू ब्रिटिश म्यूजियमय् व मेगू क्याम्ब्रीज विश्वविद्यालयया पुस्तकालयस सुरक्षित जूवनाच्वंगु दु । थ्वयक्या पालेयागु मेमेगु प्रज्ञापारमिता सफू नं उस्वेथुस्वे अवश्य छरेजुया च्वंगु दयेमाः ।

८) स्वजा स्वनिगःया जुजु अभयमल्लया शासन ई स्वयां पुलांगु प्रज्ञापारमिता सफू नं खनेदःवो । नेपाःदेया इतिहास सम्पादन यानादिइम्ह विद्वान् डानियल राइटं स्वनिगः दुने थःगु निजी रूपं मुंकूगु सफू मध्ये तधं चीधं यानाः भिंच्यागू प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थत खनेदु । उकिसनं नेपाल सम्वत ३ व नेपाल सम्वत् ५ या ताडपत्रय् च्वया तःगु निगू 'अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता नं खनेदुगुलिं गुंगू शताब्दीया उत्तरार्द्धपाखे स्वनिगःया प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थं तधंगु मान्यता प्राप्तयागु सिद्ध जूवै । स्वनिगः दुने च्वयातःगु (प्रतिलिपि दयेका तःगु) प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थतमध्ये गुलिं जःलाखःला दे तिब्बतया थीथी बौद्ध गुम्बा तकं थ्यनाः सुरक्षित जूवनाच्वंगुलिं प्रज्ञापारमिताया प्रचार व आपलं प्रसिद्धि जूवंगु सिद्ध जू । तिब्बतया साक्या गुम्बाय् सुरक्षित जुयाच्वंगु निगू अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितामध्ये छगू नेपाल सम्वत ११९ स जुजु नरेन्द्रदेव व जुजु उदयदेवयागु द्वैध शासनया इले च्वयातःगु खः, मेगु चाहिं नेपाल सम्वत् २१३ स जुजु हर्षदेवया पालय् जीवधरसिंहनं सम्पादन यानातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता पञ्जिका खः । हाकनं भिंनिगू शताब्दीया अन्तय् उत्तरी भारतवर्षया मुस्लमानतय्सं याःगु आक्रमण व थिचोमिचोया कारणं आपलं बौद्ध केन्द्रत नष्ट जूगुलिं लिपा स्वनिगःया शरण काःवपिं बौद्ध आचार्य विद्वान्पिंसं थपिनि नापनापं अनेकौ बौद्धग्रन्थत ज्वनावःगु खः । व फुक्क संरक्षण व पठन पाठनं नं यानाः स्वनिगःयात बौद्ध साहित्यया (मूलतः प्रज्ञापारमिता साहित्ययागु नं) अमूल्य व अद्वितीय निधि दयेकल ।

९) ध्व फुक्क तथ्यंयानाः स्वनिगःया बौद्ध धर्मावलम्वीपिंके प्रज्ञापारमिता प्रति दुगु आपा श्रद्धा भक्ति छर्लङ्ग जूगुया नापं, संस्थागत रूपं प्रज्ञापारमिता सम्बन्धी विकसित क्रमत स्वनेदयावल । आतले चलेजुयावयाच्वंगु प्रज्ञापारमितासम्बन्धी पुजागुथि व पुजा पद्धतिया नापं पाठ व्याख्याया ज्यां षड्पारमिता (दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान व प्रज्ञा) व दशपारमिता (दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान, प्रज्ञा, उपाय, प्रणिधि, बल, व ज्ञान) या चर्यात फुक्क थुकिया प्रज्वल उदाहरण खः । खजा ध्व 'प्रज्ञापारमिता' धायेमात्रं हे माध्यमिक दर्शनया दुग्यंगु पृष्ठभूमि व चर्याया खँ स्वतः पिदनि । साधारण मनुखं वा बौद्ध धर्मय् दुहां वने न्हांम्ह, शुरू शुरूया बौद्ध उपासक व उपासिकापिसं माध्यमिक दर्शन अन्तर्गत स्वभाव शून्यता ज्ञान थुइकेत, लुमंकेत व अभ्यास यायेत आपलं थाकुइफु । अथेखःसां छथी श्रद्धालुपिं उपासक व उपासिकापिनि मनय् धर्मचित्त उत्पति जुइवं स्वभाव शून्यताया निगू प्यंगू खँ न्यनेया लागिं प्रज्ञापारमिताया पुजापाठ याकेगु भाव पिज्वै । उमिसं क्लेशपाखें मुक्त जुइत, पुण्य कर्मयायेत तथा रोग, भय व त्रासपाखें मुक्त जुइत भूतप्रेतपाखें सुरक्षित जुइत, मनेदुने च्वंगु पीरमर्का व बाधायात शान्त यायेत, ज्या सिद्ध यायेत, धनजन लाभयानाः हर्ष पिज्वयेकेत नं प्रज्ञापारमिताया पुजा पाठ याकेगु भाकल यानाच्वनी ।

१०) थुजोगु हे भावनापाखें उत्प्रेरित ज्वीपिं उपासक, उपासिकापिनिसं परम्पराकथं थौंतक नं यलया हिरण्यवर्णमहाविहारस न्हियान्हियं हे अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थ पुजापाठ याकावयाच्वंगु जुल । पुजापाठ यायेत छगू विशेष विधि नं दु । पुजापाठ याके चाहे जूम्ह उपासक उपासिकापिं न्ह्यागु वर्गयापिं नं जुइफु । इमिसं हिरण्यवर्णमहाविहारे वयाः अनया पुजारीपिंनाप स्वापु तयाः पुजा पाठ याकेगु दिं निश्चित यायेमाः । छन्हु हे दिने थीथी प्यम्ह न्याम्ह उपासक, उपासिकापिसं प्रज्ञापारमितायागु पुजापाठ याके चाहे जुलधाःसा ध्व सम्भव मजू । छायधाःसां न्हिं निथ्व वाहेक पुजापाठ याकेगु चलन मदु । अफ थौंकन्हेला न्हिं छथ्वयात जक पुजापाठ याकेगु नियम दयेके धुंकूगु दु ।

श्रीप्रज्ञापारमितायात मूर्तिया रुपय् नं पुजायाः

ध्व प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थ पुजा पाठ व अध्ययन मननया विषयवस्तु जुइगुया नापं थुकीयात मूर्तिया रूपय् नं पुजा यायेगु यानावयाच्वंगु दु । गुगुकि बौध्द विहारे दुने बुद्ध, धर्म, संघया रूपय् दथ्वी बुध्दया भव्य मूर्ति, अनंलिपा बुद्धमूर्तिया जवपाखे धर्मया रूपय् प्रज्ञापारमिताया मूर्ति व खवपाखे संधया रूपकथं लोकेश्वरया मूर्ति स्थापना यायेगु परंपरा जुयावल । प्रज्ञापारमिताया मूर्ति (विशेषकथं निकु हाकःजाः) चा, धातु व सिं पाखें दयेकीगु जुयाच्वंगु दु । थुगु मूर्तिइ प्यपा ल्हाहा दै, न्हयोनेयागु निपा ल्हातं धर्मचक्र मुद्राज्यानाः च्वनिसा, मेगु निपा ल्हातं जवपाखेया ल्हातिइ पलेस्वाँघोनेया प्रज्ञापारमिता सध्दर्म ग्रन्थ व खवपाखेया ल्हातिइ जपमाः ज्वनाच्वनिइ । अले मूर्ति वज्रपर्यङ्क आसनय् दयाच्वनिसा, थुकीया वर्णरूप म्हासुगु जुयाच्वनि । हाकनं ध्व प्रज्ञापारमिताया मूर्ति चित्रया रूपय्, ग्रन्थया कपः व दुनेपाताया नापं पौभा आदिले नं छायेपिइगु व पुजायायेगु परम्परा न्हयानाच्वंगु दु ।

स्वनिगले प्रज्ञापारमितासम्बन्धी मेमेगु परम्परा नं दयाच्वंगु दु विशेषतः ध्व प्रसङ्ग यें (विक्रमशील महाविहार) स सुरक्षित जुयाच्वंगु 'सपादलक्ष श्लोक दुगु प्रज्ञापारमिता' सध्दर्म ग्रन्थ उल्लेखनीय जूवः । थन दच्छिइ छक श्रावण पूर्णिमा कुन्हु थुगु सध्दर्म ग्रन्थयात छवाः तक ब्वयेगु ज्या जुइ । नापं १०८ म्ह बौध्द विद्वान्पिनि पाखें पाठ नं याकी । ध्वहे इले येँदेया कुमारीछेसं च्वनाबिज्याइम्ह द्यःमय्जु कुमारीयात खतय् तयाः जात्रायानाहयाः थुगु सध्दर्मग्रन्थ दर्शन याके माःगु चलन दु । वहे 'कुमारी' यात प्रज्ञापारमिताया प्रतीकया रूपय् पुजा याये माःगु अद्यापि परम्परा दनि । हाकनं दच्छिया छक चैत्रकृष्णपक्ष पारूकुन्हु थुगु सध्दर्म ग्रन्थयात विशेष पुजायाना भारी जात्रायानाः नगर चाहुयेके माःगु परंपरा दु । अयेहे थनया भिंनिगू तीर्थय् 'अष्टमीव्रतोत्सव' ज्वीवले नवग्रन्थ मध्येया छगू 'प्रज्ञापारमिता' यागु पाठ व थुकिया ब्याख्यायानाः न्यंकेमाःगु हे नियम नं दु ।

नेपालय् प्रचलित बौध्दधर्मया अध्ययन व अन्वेषणया ज्याय् प्रज्ञापारमितासम्बन्धी थीथी सांस्कृतिक मान्यताया नापं म्वानाच्वंगु परम्परा थौंतक नं थःथःगु महत्व व बिशेषता कुवियाचलेजुयाच्वंगु निश्चय नं बौध्द जगत्या लागी अद्वितीय जुइफु ।

प्रज्ञापारमिता
छगू चिन्तन

१) 'प्रज्ञापारमिता' धैगु महायानी बौद्ध धर्म जक मखु, थ्वला छगू तधंगु महायानी बौद्ध दर्शन । धर्मयागु खँ, धर्मयागु चर्या सीके थ्वीके पालना याये धैगु तू सिया चिकँ पिकायेथें, तर दर्शनयागु खँ सीके थ्वीके पालना याये धैगु फि सिया चिकँ पिकाये थें । उकें 'दर्शन' धायेमात्रं छम्हनिम्ह मनुखं थ्वनं विचायाइ कि थ्व भीसं थ्वीके फैगु प्रयोग याये फैगु पद्धति खःलायें धका: । तर थ्वहे दर्शनं जक भीत भिंगु लँय् पला: तयेका सत्ययागु वास्तविक रुप उला क्यनिइ । दर्शनयागु ज्ञान मदेकं, दुःखं मुक्त ज्वी धैगु थाकुइगु जुल । माध्यमिक बौद्ध दर्शनया प्रकाण्ड विद्वान आचार्य नागार्जुनया धापूकथं "महायानी बौद्ध दर्शनयागु मूलगु दार्शनिक सिद्धान्त खः 'शून्यता' यागु । प्रज्ञापारमितास थ्वहे शून्यतायागु महत्त्व व विशेषता क्यनातःगु जुल ।

२) प्रज्ञापारमितास दुथ्याकातःगु शून्यताया दर्शनया धापूकथं "रूपं शून्यता, शून्यतैव रूपम् । रूपात् न पृथक् शून्यता, शून्यताया न पृथग् रूपम् । यत् रूपम् सा शून्यता । या शून्यता तत् रूपम् ।" अर्थात् रूप धैगुहे शून्य खः, अले शून्य धैगुहे नं वास्तवय् रूप जक खः । शून्य धैगु रूपं अलगगु वस्तु मखु, अथेहेंतुं रूप धैगु नं शून्यपाखें अलगगु वस्तु मखु । गुगु रूप खः वास्तवय् वहे शून्य खः । अले गुगु शून्य खः वहे वास्तवय् रूप खः ।

३) थ्व दार्शनिक तर्क थयेक स्वयेबलय्, न्यनेबलय्, बिचा यायेबलय् अजुगति चायेमाःगु हे जक खँ थें च्वों । तर थुकी दुने दुहाँवना: वातुवाला स्वयेबलय् थुकी च्वंगु खँ फुकं सत्य खः । आ थुकियागु प्रसङ्गय् छगू निगू तर्क अथवा उपमा ब्वये -

४) गयेकि भीसं म्हगसय् किसिचा खनिइ । वास्तवय् थ्व किसिचा धात्थेयाम्ह खःलाले ? थ्व किसिचा धात्थेयाम्ह खःसा, थ्वया नं बौ दयेमा, मां दयेमा, थ्वयानं जन्मस्थान दयेमा इ. । अले हानं थ्व किसिचा धात्थेयाम्ह किसिचा मखु धैगुसा थ्व किसिचा म्हगसय् गथे खनेदयेक वल ज्वीले ?

५) वास्तवय् थ्व किसिचा छुं वस्तु धैगु मदुगु थासं 'शून्य' गु थासंहे लुयावोम्ह रूपधारी किसिचा खः । थ्वयागु व रूप शून्यं खनेदयावःगु व अले शून्यसहे दुसुना वनीगु रूप बाहेक मेगु छुं मखु । वास्तवय् शून्ययागु पाखें रूप अलग मखु, न रूपयागु पाखें हे व शून्य अलग ।

६) अथेहे थ्व विश्व संसारनं म्हगसय् खनेदैम्ह किसिचा तुल्यहे जक खः । मनय् कल्पना जाल दया च्वोंतले विश्वसंसार खनेदयाच्वनी. मनय् च्वंगु कल्पना जाल दुसुनाः निर्विकल्प जुल धायेवं विश्वसंसार नं दुसुना वनी । अले. दुरूई दुरू ल्वाक ज्याइथें. अथवा लखय् लः ल्वाक ज्याइथे तथताय् च्वोंपिं भ्मी अथवा तथता वैपिं भ्मी तथतासतुं लानाच्वन धैगु भ्मीत बोध जुइ । भ्मीसं सीके मागु सम्यक् सम्बोधिज्ञान थ्वहे खः ।

७) लिपा अविद्यारूपी समुद्र पार यायेबलय् शून्यतायातनं तोता छ्वयेमा सिंग्वोयात थें । अथेनं. शून्यता ग्रहण याये फयेकेगु ध्यान बःलाकेत न्हापां नैतिक गुण ब्वल्हंकेगु कुत यायेमाःगु जुल ।

८) शून्य अथवा शून्यता धाये मात्रंहे छुंनं खने मदुगु. 'आज्जु' धका थीत स्वोसां छुंनं मल्वीगु धैगु अर्थय् आपलं मनूतय्सं थ्वयात महत्त्व मब्यू । थयेक स्वयेबलय् खनं खःथें च्वों. छुंहे मदुगु शून्ययात छु महत्त्व बीगु । तर. बांलाक बिचाः याना स्वत धासा खँ आपालं पानाच्वनी । वास्तवय्. शून्ययात खंके मफूसां. ल्वीके मफूसां थुकी आपलं महत्त्व व रहस्य सुलाच्वंगु दु । प्रज्ञापारमिता ज्ञानं थ्वहे महत्त्व व रहस्ययात उलाक्यनी । गथेकी -

९) तुलय् चिकँ दु । तर व चिकँ खने मदु । अले. तुयागु मुख्य सारहे चिकँ खः ।

१०) तुलय् चाकु (चाकूगु स्वाद) दु । तर व चाकु खने मदु । अले तुयागु मुख्य सारनं चाकु हे खः ।

११) तुसिमा बुया वई । तुसिमाय् बुँ ह्वयाच्वनी. तुसि सयाच्वनी । तर तुसिमायागु हा चाया दुने जमीनय् सुलाच्वनी । तुसिमाया प्राण हे हा खः । हा गनां वनकि तुसिंमा सिनावनी । वास्तवय्. न्हचागुं मुख्यगु वस्तु खनेमदेक सुलाच्वनी । पिने खने दयाच्वनीगु वस्तुजा देबः (खोल) तुल्य खः ।

१२) भ्मीगु शरीर नं खने दयाच्वनी । तर. भ्मीगु चेतन. भ्मीगु विचार. फुक खने मदेक शरीरस दुने सुलाच्वनी । भ्मीगु चेतन. भ्मीगु विचार मालाः. ल्वीकाः खंके धकाः स्वत धाःसा गनं ल्वीके खंके फैमखु । अथेनं भ्मीगु चेतन. भ्मीगु विचार शरीरस दुने सुलाच्वंगु दु ।

१३) वास्तवय्. पिने खने दयाच्वनीगु वस्तुया जक मू मखु. मुख्यगुजा सुला च्वनीगु वस्तु (शून्यतास दुसुला च्वनीगु) या मू खः । अले थुजोगु खने मदेक सुलाच्वनीगु अर्थात् शून्यताया रूप कयाः च्वनीगु वस्तु म्हसीकेगु. ल्वीकेगु. खंकेगुयात थ्व पिनेच्वंगु मिखां न्ह्यायेमदु । दुनेयागु मिखाहे चायेकेमाः । अले थुजोगु दुनेयागु मिखा (अन्तर्दृष्टि) चायेकेत शून्यता ज्ञान अर्थात् प्रज्ञापारमितायागु दर्शन पथ प्रदर्शक जुयाच्वनी ।

१४) हानं छगू उपमा तयाः स्वये । गुबलें गुबलें भीपिं तिसः याना हालेबलय् (गुँया क्वय् अथवा पाको दुथाय्), भीसं हालेगु सः लिथ्वयाः लिथ्वसः (प्रतिध्वनि) वैगु भीसं तायेके फु । वास्तवय् थ्व लिथ्वसःया छुं अस्तित्व मदु, अथेनं भीसं थ्वयात लिथ्वसः धयाच्वना । अले थ्व लिथ्वसः गुँइ अथवा पाकोय् हानाः ल्याहाँवइगु वहे भीसं हालागु सः जक हे खः । अथेनं थुकिं नेनिपिन्त भ्रान्ति सिर्जना यायेफु । अले थ्व लिथ्वसः (प्रतिध्वनि) केवल शून्य जकहे खः । मस्यूपिन्सं (अज्ञानिजनपिन्सं) थ्वयात पहाडं, अथवा पाको वःगुहे सः धाइ, स्यूसःपिन्सं (बुद्धिमानजनपिन्सं) धाःसा थ्व सःयात पहाडय् अथवा पाकोय् हानाः लिथ्वया वःगु वहे सः खः धका धाइ ।

१५) हानं शून्यता धैगु शून्यहे छुंहे मदु धैगु जकनं मखु, अथवा फुसुलु धैगुनं मखु । शून्यतायागु बांलाक, ध्वाथ्विक व्याख्या यायेबलय्, शून्यतानाप तथता व धर्मतायात हनाः थथे उपमा ब्वये फु । गथेकि -

१६) भीसं पसलय् वना मिसालँ छपाः स्वीत छगज छपौं कापः न्याना हये । व कापः बँय् लायाः चकंके । अथवा भीसं बिचायाये व चकंकाः लायातयागु कापः धैगु वास्तवय् तथतायागु छगू दसू खः, उकी सकतां दु, व व्यापक खनेदयाच्वंगु दु ।

१७) भीत मिसालँ छपा चायेत छु छु माः, थ्व भीसं स्यू - गथेकी लँचा माः, याक्को माः, गःतां माः, खार्पा माः, जःपाता माः, खःपाता माः, कुप्यो माः, म्हगः माः, पुतु माः इ. । भीत माःगु थ्व फुक वस्तु वास्तवय् व चकंकाः लायातयागु कापतय् दु लाकि मदु, अवश्य नं दु । अथेनं उकी ल्येंल्यें पुयाच्वसां खनेमदु । भीसं वयात चकंकातयागु कापः जक धाइ, सिवाय् वयात लँचा, खार्पा इ. धका धाइमखु । वास्तवय् व कापः थुगु स्थितिस शून्यता जुया च्वंगु दु । अले व शून्यता (कापः) या दुने भीत लँयात मामाःगु लँचा, गःतां इ. फुकं दु । भीसं व कापःयात चानाः लँचा, गःतां इ. फुकं दयेकाकायेफु । थ्व फुक शून्यतांहे प्याहाँ वःगु खः ।

१८) आ हानं भीसं व चानागु कापःयात अर्थात् लँया, खार्पा गःतां इ. यात हनाः स्वीबलय् मिसालँ जुइ । तर थ्वयात भीसं लँचा, खार्पा गःतां धाइमखु । मिसालँहे जक धाइ ।

१९) अले थ्वहे मिसालँयात भीसं धर्मतायाना व्यवहार यानाः फियेगु याइ, छ्यलेगु याइ । खला, छगज छपौं यागु मिसालँ छपाःयागु उपमा तयागु कापः खः, तर थुकी दुने तथता, शून्यता व धर्मतायागु प्रज्ञाज्ञान सुलाच्वंगु दु धकाः भीसं थ्वीकाकायेमाः । प्रज्ञा दर्शन धैगु थ्वीकेत थुजोगु उपमा भीसं ल्वीकेमाः ।

प्रज्ञापारमिता
हृदय-सूत्रया रहस्य

महायानी बौद्ध धर्म ग्रन्थ रत्नया भ्वलय् 'नवब्याकरण', 'नवधर्म', 'नववैपुल्यसूत्र' या नामं गुंगू अतिकं च्वन्ह्यानाच्वंगु ग्रन्थरत्न दु, छसीकथं थुकियागु नां स्वः (१) प्रज्ञापारमिता, (२) ललितविस्तर, (३) समाधिराज, (४) लङ्कावतार, (५) गण्डब्यूह, (६) सद्धर्मपुण्डरीक, (७) दशभूमि, (८) सुवर्णप्रभास, (९) तथागतगुह्य

'प्रज्ञापारमिता' धयागु ग्रन्थरत्न थीथी प्रकारयागु दु । दकसिबय् तःधंगु प्रज्ञापारमितायागु नां स्वः शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता । ध्वयात लक्षावती नं धाइ । थुकी १ लाखया ल्याखं श्लोक दु । अनंलि पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, थुकी २५ द्वःया ल्याखं श्लोक दु । अष्टादशसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, थुकी १८ द्वःया ल्याखं श्लोक दु । सप्तशतिका प्रज्ञापारमिता, थुकी ७ सःया ल्याखं श्लोक दु । त्रिशतिका प्रज्ञापारमिता, थुकी स्वसःया ल्याखं श्लोक दु । ध्वयात वज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिता नं धाइ । अले चीधंचागु २५पु या ल्याखंजक श्लोक दुगु पञ्चविंशतिका प्रज्ञापारमिता, ध्वयागु हे नां स्वः 'हृदय-सूत्र' ।

तःधंगु हे जुइमाः अथवा चीधंगु, प्रज्ञापारमिता धयागु महायानी बौद्ध धर्मस दकसिबय् च्वन्ह्यानाच्वंगु दार्शनिक ग्रन्थरत्न स्वः । थुकी शाक्यमुनि भगवान बुद्धं प्रतिपादित यानाबिज्याःगु बौद्ध धर्मस माध्यमिक दर्शनया "शून्यता" ब्वल्हनाच्वंगु दु ।

महायानी बौद्ध धर्मस दकसिबय् तःधंगु गुण स्वः प्रज्ञापारमितास अभ्यास यायेगु, चर्या यायेगु व 'प्रज्ञा' यात म्हसीकेगु । अथेला स्वंजक सयेकां 'प्रज्ञा' दयेकेफैमखुगु जुल ।अकें थःत थःम्हं बालाःगु आचरणस तयेफतकि, थःत थःम्हं थःगुजीवन भिंक सुसंस्कृत यायेफतकिहेजक 'प्रज्ञा' (परमज्ञान, मन ब्वइ धयागुहे मदैगु अवस्थाया ज्ञान, शून्यता) ब्वल्हनावइगु जुल, प्रज्ञापारमितास खुता ज्ञानगुणं हाकयाच्वंगु दु, गयेकि -

(१) दान – दयामाया भावं परउपकार यायेगु, दान बिइगु
(२) शील – मभिंगु मखूगु कर्म मयासे स्वभाव भिंकाः जुइगु
(३) क्षान्ति – सहयानाः जुइफयेकेगु, धैर्य यानाः जुइफयेकेगु
(४) वीर्य – साहस यानाः जुइफयेकेगु, मग्यासे जुइफइकेगु
(५) ध्यान – चित्त एकाग्र यायेफयेकेगु, मन धयागु मब्वयेकेगु
(६) प्रज्ञा – दकसिबय् च्वन्ह्यानाच्वंगु ज्ञानबुद्धि दयेकेगु ।

थुकी च्वंगु दान, शील, क्षान्ति व वीर्य धयागु नैतिक गुण खः । थ्व प्यता नैतिक गुण ब्वल्हानावोलिसे ध्यान योगयागु अभ्यास बःलाना वइ । ध्यान योगयागु अभ्यास बःलाना वलकि 'प्रज्ञा'स चित्त प्येपुपुंवनी । ध्यान योग आपालं च्वन्ह्यातकि सत्यता धइगु चुलुंचु खनेदयेक वयाच्वनी । अले थुजोगु अवस्थाय् 'जि' धयागु अहङ्कार हे धू जुयावनी ।

थुजोगुहे बोधिज्ञानं खयेकाच्वने फयेकेत प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्रस पञ्चस्कन्ध (रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान) यात थुमिगु थःथःगु स्वभाव लक्षणंहे 'शून्य' (स्वअस्तित्व धइगु मदुगु, थःगु धइगुपन छुंहे नं मदयाच्वंगु) धकाः सीकेगु थ्वीकेगु मूलंपु क्यनातःगु जुल । अले थ्वहे मूलंप्वी ज्वीत महामन्त्रया रूपय् तुतां छपु नं बियातःगु जुल, थ्व खः –

"गते गते पारगते पारसंगते बोधि स्वाहा !"

अर्थात् थुगुसिथं उगुसिथय् न्ह्यानावंच्वंगु तथा थुगुसिथं उगुसिथय् थ्यंकावंच्वंगु, अनन्तं अनन्त जुयाः न्ह्यानावंच्वंगु 'बोधिज्ञान' यात आराधना याये, वन्दना याये उकीहे थःत लीन याये ।

प्रज्ञापारमिता
हृदयसूत्र अर्थसहित

नमः सर्वज्ञाय
सर्वज्ञ जुयाबिज्याःम्ह
छलपोलयात नमस्कार !

१) **एवं मया श्रुतम् । एकस्मिन् समये भगवान् राजगृहे विहरति स्म । गृद्धकूटे पर्वते महता भिक्षुसंघेन सार्धं महता च बोधिसत्त्वसंघेन ।**

जि थथे नेनागुजुल । छक भगवान् बुद्ध राजगृहस 'गृधकूट' नां जुयाच्वंगु पर्वतस च्वनाबिज्यावलय् अन वसपोल नाप आपलं बोधिसत्त्व व भिक्षुपिंनं मुनांच्वनाबिज्याःगु जुल ।

२) **तेन खलु समयेन भगवान् गम्भीर - अवसंबोधं नाम समाधिं समापन्नः । तेन च समयेन आर्य अवलोकितेश्वर बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गम्भीरायां प्रज्ञापारमितायां चर्यां चरमाणः एवं व्यवलोकयति स्म । पञ्चस्कन्धान् तान् च स्वभावशून्यं व्यवलोकयति ।**

उगु इले अन भगवान् बुद्ध अतिकं गम्भीरगु, उच्च जुयाच्वंगु 'अवसंबोध' समाधिस च्वनाबिज्याःगु जुयाच्वन । उगुहे इले अन बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वरं "प्रज्ञापारमिता" यागु अतिकं थाकूगु चर्या यायां थथे बिचायानाच्वनाबिज्याःगु जुल ।

"भगवान् बुद्धं पञ्च स्कन्ध दु धकाः उजँ दयेकाबिज्यात । वसपोलं हानं व पञ्च स्कन्धयात स्वभाव शून्य धकाः ध्वीकाः कनाबिज्यात ।"

३) **अथ आयुष्मान् शारिपुत्रो बुद्धाऽनुभावेन आर्यावलोकितेश्वरं बोधिसत्त्वम् एतद् अवोचत् - यः कश्चित् कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा अस्यां गम्भीरायां प्रज्ञापारमितायां चर्यां चर्तु कामः कथं शिक्षितव्यः ।**

बोधिसत्त्व आर्यअवलोकितेश्वरं थथे चिन्तन मनन यानाच्वनाबिज्याबलय् उथाय् भगवान् बुद्धयागु शिक्षा दीक्षां ब्वल्ह्वनाच्वनाबिज्याःम्ह आयुष्मान् शारिपुत्रं बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वरयाके थथे न्ह्यसः उजँ दयेकाबिज्यात -

"हे बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वर, न्ह्यामेसियागु छँखास च्वोंपिं जहान परिवारया कायू म्ह्याय् जुयाच्वोंपिन्सं अतिकं गम्भीरगु "प्रज्ञापारमिता" ब्वने, कने, सयेके, थ्वीके, अले उकी चर्या याये धका: इच्छायात धालधा:सा, इमित गुगुकथं गुजोगु शिक्षा दीक्षा बीगु भिंजुइ, उजँ दयेकाबिज्याहुँ ।"

४) **एवम् उक्ते आर्य अवलोकितेश्वरो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः आयुष्मन्तं शारिपुत्रमे तद अवोचत् - यः कश्चित् शारिपुत्र कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा अस्यां गम्भीरायां प्रज्ञापारमितायां चर्यां चर्तुकामः तेन एवम् व्यवलोकयितव्यम् -**

आयुष्मान् शारिपुत्रं थथे नेनाबिज्यासेलिं बोधिसत्त्व आर्य अबलोकितेश्वरं वसपोल आयुष्मान् शारिपुत्रयात लिस: उजँदयेका थथे धयाबिज्यात -

"हे आयुष्मान् शारिपुत्र, नेनांबिज्याहुँ । गुगुनं छँखाया जहान परिवारस च्वनाच्वोंपिं कायमचा म्ह्याय्मचापिन्सं अतिकं गम्भीरगु 'प्रज्ञापारमिता' ब्वनेत, थ्वीकेत तथा उकी चर्या यायेत इच्छायात धालधासा इमिसं थुगुकथं बिचायाना, खँ थ्वीका: सयेकाकायेमा: -

५) **पञ्चस्कन्धान् तान् च स्वभावशून्यान् समनुपश्यति स्म । रूपं शून्यता, शून्यता एव रूपम् । रूपात् न पृथक् शून्यता, शून्यतायाः न पृथक् रूपम् । यद् रूपम् सा शून्यता या शून्यता तद् रूपम् ।**

न्हापां पञ्च स्कन्ध धैगु म्हसीकेमाल, थ्वीकेमाल । पञ्च धैगु न्यागू, स्कन्ध धैगु तत्त्वया पुच:, बस्तु अथवा धर्मया पुच: । व थथे ख: (१) रुप स्कन्ध (२) वेदना स्कन्ध (३) संज्ञा स्कन्ध (४) संस्कार स्कन्ध (५) विज्ञान स्कन्ध

थ्व न्यागू स्कन्धयात थुमिगु थ:थ:गु स्वभाव लक्षणंहे 'शून्य' अर्थात् सारतत्त्व मदुगु, स्वअस्तित्व धैगु मदुगु, थ:गु धैगुपन छुंहेनं मदयाच्वंगु धका: सीकेमा:, गयेकि -

रुप धैगु शून्यताया लक्षणं युक्त जुयाच्वंगु दु, अकें व रुप धैगु वस्तुहे मदु । अले व रुप धैगु बस्तु छुले धा:सा वनं शून्यता जक ख: । रुपं भिन्नगु शून्यता मदु अथेहे शून्यतां भिन्नगु रुप मदु । रुप धायेगु व शून्यता धायेगु छगूहे खँ ख: । गुगुयात भीसं रुप धयाच्वना व शून्य हे जक ख: । अले गुगु शून्यता ख:, वहे रुप ख: । शून्यतायागु लक्षण रुपस च्वंगुलिं याना: रुप व शून्यताया दथ्वी छुं भेद मदु, फरक मदु ।

६) **एवं वेदना-संज्ञा-संस्कार-विज्ञानानि च शून्यता । एवं शारिपुत्र: सर्वधर्मा: शून्यता लक्षणा अनुत्पन्ना: अनिरुद्धा अमला: विमला: अनूना: असंपूर्णा: ।**

थुगुकथंहेनतुं वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान स्कन्धनं वास्तवे शून्यताया लक्षणं युक्त जुयाच्वंगुलिं शून्यस्वरुप जकहे खः, इमितनं 'शून्यता' हे जक धका: सीकेमाः, थ्वीकेमाः ।

अकें हे आयुष्मान् शारिपुत्र, न्ह्यागुं धर्म (बस्तु) नं शून्यहे जक खः । थुजोगु न्ह्यागुं धर्म (वस्तु) या आदिनं दैमखु, अन्ततनं दैमखु । थुजोगु न्ह्यागुं बस्तु दोषं मुक्त जुयाच्वनी, दोषं मुक्त मजुयाच्वनी । थुजोगु न्ह्यागुं बस्तु अपूर्णनं जुयाच्वनी मखु, पूर्णनं जुयाच्वनी मखु ।

अर्थात् थुजोगु बस्तु उत्पत्ति मदुगु, पनेपिने यायेत शक्ति मदुगु, शून्य जूगुलिं गनं खितिरवाति दयाच्वने मफैगु, गुगुनं बिशेषतां मुक्त मजूगु । तःधं चीधं धैगु भाव मदुगु तथा अपूर्णगु जुयाच्वनीगु जुल ।

७) **तस्मात् तर्हि शारिपुत्र शून्यतायां न रूपम्, न वेदना, न संज्ञा, न संस्काराः, न विज्ञानम् । न चक्षुः न श्रोत्रम्, न घ्राणम्, न जिव्हा, न कायः, न मनः, न रूपम्, न शब्दः, न गन्धः, न रसः, न स्प्रष्टव्यम्, न धर्मः ।**

अकें हे आयुष्मान् शारिपुत्र, थुजोगु शून्यतास रुप धैगु बस्तुहे मदुगु जुल, थयेहेतुं वेदना धैगु बस्तुनं मदुगु जुल, संज्ञा धैगु बस्तुनं मदुगु जुल, संस्कार धैगु बस्तुनं मदुगु जुल, विज्ञान धैगु बस्तुनं मदुगु जुल । अर्थात् थुजोगु शून्यतास रुप, अनुभव, नां, विचार (कल्पित विषय) व ज्ञाननं मदैगु जुल । थुजोगु शून्यतास मिखा, न्हाय्पं, न्हाय्, म्ये, म्ह (शरीर, त्वक, इन्द्रिय) व मन (थ्वया विषयनं) धैगुनं मदुगु जुल । हानं थुजोगु शून्यतास रुप (रङ्ग), शब्द, गन्ध, रस (स्वाद), स्पर्श (थीगु, थीफैगु) धैगु नं छुंहे मदुगुजुल, थयेहेतुं बस्तु (धर्म) नं मदुगु जुल । अर्थात् थुजोगु न्ह्यागुहे बस्तुत दयाच्वोंसा उकी तत्त्व, तात्विकता धैगु मदु, थःगुपन धैगु मदु, थःगु स्वभाव धैगु मदुगु जुल ।

८) **न चक्षुधातुः यावत् न मनोधातुः न धर्मधातुः न मनोविज्ञानधातुः । न विद्या न अविद्या न क्षयः यावत् न जरामरणम् न जरामरणक्षयः न दुःखसमुदयनिरोधमार्गा न ज्ञानम् न प्राप्तिः न अप्राप्तिः ।**

हे आयुष्मान् शारिपुत्र, थुलिजकनं मखु । हानं थुजोगु शून्यतास चक्षुधातु, मनोधातु, धर्मधातु, मनोविज्ञानधातुनं मदुगु जुल । अर्थात् मनोधातु धैगुहे मदु धासेलिं मनयागु लिधंसा कया: ज्यायाइम्ह चक्षुधातुनं मदुगु जुल । अथेहे मन व विज्ञान धातुहे मदु धासेलि धर्मधातु धैगु बस्तुतकनं मदुगु जुल ।

थथेहेतुं थुजोगु शून्यतास ज्ञान धैगुनं मदुगु जुल. अज्ञान धैगुनं मदुगु जुल. अज्ञानया नाश धैगुनं मदुगु जुल ।जरा (बूढा बूढी ज्वीगु) व मृत्यु (सीमागु) धैगुनं मदुगु जुल । जरा व मृत्युया नाश धैगुनं मदुगु जुल । प्यंगू आर्य सत्य (दुःख धैगु दु, दुःखया उत्पत्ति धैगु दु, दुःखयात मदेका छ्वयगु धैगुनं दु, दुःखयात मदेका छ्वयगु निरोध यायेगु लँ नं दु) धैगुतकनं मदु तथा ज्ञान धैगुनं मदु, निर्वाण लाके धैगुनं मदु अथेहे निर्वाण मलाके धैगुनं मदु ।

अर्थात् विद्या धैगु बस्तु नं मदु, अविद्या धैगु बस्तु नं मदु, नाश धैगु बस्तु नं मदु, जरामरण धैगु हे बस्तु मदुसेंलि इमिगु क्षय धैगु बस्तु नं मदु, अले दुःखयागु उत्पत्ति व दुःखयात पनेगु लँ, अथेहे ज्ञान प्राप्ति (छुं कायेदैला धैगु खँ) नं मदु ।

९) तस्मात् शारिपुत्रः अप्राप्तित्वेन बोधिसत्त्वानाम् प्रज्ञापारमिताम् आश्रित्य विहरति चित्तावरणः । चित्तावरण-नास्तित्वात् अत्रस्तः विपर्यास-अति-क्रान्तो निष्ठनिर्वाणः । त्र्यध्वव्यवस्थिताः सर्वबुद्धा प्रज्ञापारमिताम् आश्रित्य अनुत्तराम् सम्यक् संबोधिम् अभिसंबुद्धाः ।

अकें हे आयुष्मान् शारिपुत्र, ध्व संसारस काये दैला धैगु बस्तु व 'दु' धैगु बस्तु छुंहेनं मदुगुलिं बोधिसत्त्वपिनिपाखें ध्वीकाः कनाः निर्देशित यानातःगु प्रज्ञापारमिता (प्रज्ञांपारम्इतांज्ञानयागु उगु सिथे, गनं च्वेकि मेगु स्थितिहे मदु, दकसिबे च्वे च्वकाय् थ्यंकाच्वने धुंकूगु प्रज्ञा ज्ञान) स न्ह्यानाच्वनीम्ह मनूला छुं समयस सचेतना अवस्थास भुंकाः अर्थात् चित्तावरण (चित्तंआवरण, चित्तयागु धकिं अर्थात् चित्तयात 'जि' धैगु धकिंनं त्वोप्वीकाः आत्मस्नेह धैगु भावना ल्यनाच्वंगु अर्थात् अविद्या धैगु नाश ज्वीधुंकूसां देह व मनं ज्यायानाच्वनिगु अवस्थास लानाच्वनिगु, शारीरिक दुःख दैतिनिगु) स च्वनाच्वनिगु खः । थुजोगु चित्तावरण नं गुखुनु साधना यायां यायां, साधनाद्वारा फुनावनी, सदायागु लागी नाश जुयावनी, लोप जुयावनी, अलेजक थुजोम्ह मनूयात परिवर्तनं थीफैमखु, थुजोम्ह मनू 'जि' धैगु भावनाहे नं मदयेकाच्वनी, अले थुजोम्ह मनू सर्वसत्त्व प्राणीयागु सत्त्वार्थ सेवा भिंगु दिशास धर्मगण्डी थानावजुइ ।

१०) तस्माद् ज्ञातव्यः प्रज्ञापारमिता महामन्त्रः अनुत्तरमन्त्रः असम-सममन्त्रः सर्वदुःखप्रशमनमन्त्रः सत्यम् अमिथ्यत्वात् प्रज्ञापारमितायामुक्तो मन्त्रः ।

हे आयुष्मान् शारिपुत्र, न्हापायापिं फुक्क बुद्धपिं, आयापिं फुक्क बुद्धपिं व लिपायापिं फुक्क बुद्धपिंनं प्रज्ञापारमितास थ्यंकाजकहे दकसिबे उच्चजुयाः न्ह्यानाच्वंगु सर्वज्ञता ज्ञानस न्ह्यलं चायेकाच्वनिगु खः अर्थात् अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिस थ्यंकाच्वनीगु खः ।

अर्थात् गत, अगत व गम्यमान जुयाच्वंगु थ्व स्वंगू स्थितिं पार जुयाच्वोंपिं सकल बुद्धपि "प्रज्ञापारमिता" यागु थुजोगु स्थितिस थ्यंकाच्वंगु जुल ।

हे आयुष्मान् शारिपुत्र, गुगुनं छेँस्वाया जहान परिवारस च्वोंपिं काय्‌मचा म्ह्याय्‌मचापिन्सं प्रज्ञापारमितायागु ज्ञान व दर्शनयात सीका: थ्वीका: सयेकाकायेमाल, प्रज्ञापारमितास च्वंगु दकसिबे तधंगु प्रज्ञाज्ञान लानाकायेफयेकेमाल, फुक दु:खयात शान्त याइगु प्रज्ञापारमितायागु महामन्त्र थ्वीकाकायेमाल, प्रज्ञापारमितास पिज्वयाच्वंगु ज्ञान गुण दर्शनयागु खँयात छत्तिंहे सिनिं मवनिगुजुया निम्तिं सदा सत्य धका: थ्वीकेमाल, थ:नाला कायेमाल ।

अकें भीसं दकसिबे च्वेयागु स्थितिस थ्यंकिगु जूगुलिं "प्रज्ञापारमिता मन्त्र" सयेकाकायेमा:गु, थ्वीकाकायेमा:गु जुल । थ्व मन्त्र दकसिबे त:धंगु भिंगु जुयाच्वन । मिले मजूम्हयात मिले याइगु, ज्यामछिंगुयात ज्याछिंका बीगु, फुक दु:खयात क्वत्यला छ्वैगु 'प्रज्ञापारमिता' स च्वंगु थ्व मन्त्र अमोघ जूगुलिं सदां सत्य जुयाच्वंगु दु ।

११) तद्यथा - ॐ गते गते पारंगते पारसंगते बोधिस्वाहा ।

हे आयुष्मान् शारिपुत्र, सकल छेँस्वाया जहान परिवारया काय्‌मचा म्ह्याय्‌मचापिन्सं अतिकं तधंगु भिंगु ज्ञानया खँ, दर्शन सीके थ्वीके यात "प्रज्ञापारमिता" यागु महामन्त्र साधना यायेमाल, व महामन्त्र ख: थथे -

ॐ गते गते पारंगते
पारसंगते बोधि स्वाहा !

(ॐ = कल्पित स्वर्ग, मर्त्य, पाताल तथा सृष्टि, स्थिति, प्रलयं युक्तगु थ्व संसारया बन्धनं मुक्त याइगु बुद्ध, धर्म व सङ्घ । गते गते = हान हानं ल्याहाँ मवैगु कथं न्ह्यानाच्वोंम्ह, पारगते = निर्वाण पद थ्यंका च्वनेगु अवस्था, पारसंगते = निर्वाण स्थितिस थ्यंकाच्वोंपिनिगु पुचलय् न्ह्यज्याना: वनाच्वोंम्ह, बोधि = हे ज्ञान स्वरुप, स्वाहा = छलपोलयाके जिं थ:गु अस्तित्व दोहलपे ।)

अर्थात् थुगु सिथं उगु सिथय् न्ह्यानावंच्वंगु, तथा थुगुसिथं उगु सिथय् थ्यंकावंच्वंगु, अनन्तं अनन्त जुया: न्ह्यानावंच्वंगु प्रज्ञाज्ञानयात आराधना याये, वन्दना याये ।

१२) एवं शारिपुत्र गम्भीरायां प्रज्ञापारमितायां चर्यायां शिक्षितव्यं बोधिसत्त्वेन ।

हे आयुष्मान् शारिपुत्र, थुगुकथं बोधिसत्त्वपिन्सं गुगुनं छेँस्वाया जहान परिवारया काय्‌मचा म्ह्याय्‌मचापिन्त अतिकं गम्भीरगु प्रज्ञापारमितायागु शिक्षा दीक्षा बिया: चर्या याकेमा:गु जुल ।

१३) **अथ खलु भगवान् तस्मात् समाधेर्व्युत्थाय आर्य अवलोकितेश्वरस्य बोधिसत्त्वस्य साधुकारम् अदात् साधु साधु कुलपुत्र । एवम् एतद् कुलपुत्र,एवम् एतद् गम्भीरायां प्रज्ञापारमितायां चर्या चरितव्यम् यथा त्वया निर्दिष्टम् । अनुमोद्यते सर्व तथागतैः अर्हद्भिः इति ।**

प्रज्ञापारमिता दर्शनया विषयस थुगुकथं महत्त्वपूर्णगु खँल्हाबल्हा जुयाच्वोंबलय् उथाय् अतिकं गम्भीरगु 'अवसंबोध' नांगु ध्यानय् च्वनाबिज्याःम्ह भगवान् बुद्ध दनाबिज्यात । वसपोलं बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वरं आयुष्मान् शारिपुत्रयात कनाच्वनाबिज्याःगु खँयात स्वीकृतिबिसें थथे उजँ दयेकाबिज्यात ।

"हे कुलपुत्र बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वर, छलपोलं बालागु खँ कनाच्वनाबिज्यात, छलपोलं भिंगु ज्या यानाच्वनाबिज्यात । छलपोलं कनाच्वनाबिज्यागु खँ सत्यगु खँ खः । छलपोलं कनाच्वनाबिज्याथेंनतुं सकल परिवारया काय्मचा म्ह्याय्मचापिन्सं अतिकं गम्भीरगु प्रज्ञापारमिता थ्वीकाः सीकाः उकी चर्या यायेमाल । छलपोलं कनाच्वनाबिज्याथें, थ्वीकाच्वनाबिज्याथेंनतुं थ्व प्रज्ञापारमितायात अर्हत् तथागतपिन्सं अतिकं आस्था श्रद्धा तया छ्प्वाम्हुतुं धैथें प्रशंसा यानातःगु दु ।"

१४) **इदम् अवोचत् भगवान् आनन्दमना आयुष्मान् शारिपुत्रः आर्यः अवलोकितेश्वरश्च बोधिसत्त्वः सा च सर्वावती परिषत् सदेव-मानुष-असुर-गन्धर्वश्च लोको भगवतो भाषितम् अभ्यनन्दन् ।**

थथे अति हर्ष मन यानाः भगवान बुद्धं उजँ दयेकाबिज्यासेंलि अन गृद्धकूट पर्वतस च्वनाबिज्याःपिं आयुष्मान् शारिपुत्र, बोधिसत्त्व आर्य अवलोकितेश्वर, भिक्षुगणपिं तथा अन मुनाच्वोंपिं सुर असुर गन्धर्व व मनुष्यलोकपिन्सं भगवान् बुद्धं उजँ दयेकाबिज्याःगु अमृतरुपी वचनयात "धात्थें खः, धात्थें खः" धका जयजयकार याःगुजुल ।

१५) **इति प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्रं समाप्तम् ।**
प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्र थनसं क्वचाल ।

* * *

प्रज्ञापारमिता हृदय-सूत्रस च्वंगु
छपु चीपुचागु बाखं

नेपाःया महायानी बौद्ध धर्मस अयेला भारत, तिब्बत, मंगोलिया, चीन, कोरिया, जापान आदि देश विदेशस ब्वल्हनाच्वंगु महायानी बौद्ध धर्मस नं माध्यमिक सम्प्रदाय जुइमाः अथवा योगाचार सम्प्रदायं हे जुइमाः अननं प्रज्ञापारमिता हृदय-सूत्र ब्वनेगु प्रचलन दु । वास्तवय् थ्व हृदय-सूत्र धयागु बःचाधंगु ग्रन्थरत्न बौद्ध दर्शनया नुगःचु हे जुयाच्वन । थुकी च्वंगु छपु चीपुचागु बाखं थथे खः –

नेपाःदेशय् कपिलवस्तुया लुम्बिनी वनस शाक्यमुनि सिद्धार्थ गौतमया जन्म जुल । भारत देशया बोधिगयाय् वसपोलं बुद्धत्व प्राप्त यानाबिज्यात । वसपोल बुद्ध जुयाःबिज्यात अनंलि वसपोलं थाय्थासय् बिज्यानाः धर्मचक्रप्रवर्तन यानाबिज्यात ।

छकः वसपोल भगवान् बुद्ध भारतया हे मगध देशया राजधानी राजगृहसनं थ्यंकःबिज्यात । उगु इलय् अनया जुजु विम्बिसार जुयाच्वन । बुद्धया धर्मोपदेश न्यनेधुंकाः वसपोल जुजु विम्बिसारं नं बौद्ध धर्म ग्रहणयानाबिज्यात ।

राजगृहस गिद्धया रूप लसिवःगु 'गृद्धकुट' नागु पर्वत छगू दु । छकः थ्वहे पर्वतस भगवान् बुद्ध 'अवसंबोध' नां जुयाच्वंगु समाधिस अर्थात् अतिकं गम्भीर जुयाच्वंगु शून्यता ज्ञानयागु चर्यास च्वनाबिज्यात ।

अन वसपोल भगवान् बुद्धयागु आसनया क्वसं वसपोलया शिष्यमचात थ्वःथ्वः मुनाच्वन । इमिनं थीथी विषयस चर्चा परिचर्चा जुयाच्वन । उगु बखतय् अन आयुष्मान् शारिपुत्रं खूब बिचाः यानाः आर्य अवलोकितेश्वरयाके थथे न्ह्यसः छगू तयाबिज्यात -

"हे आर्य अवलोकितेश्वर ! भ्मी शास्ता भगवान् बुद्धं भ्मीत कनातयाबिज्याःगु 'प्रज्ञापारमिता' (शून्यता ज्ञानया दर्शन) भ्मीसं छैँखा छैँखापतिं वनाः छु याःसा गथे याःसा छैँखाया परिवारपिन्त थ्वाथ्वीक स्यनेकनेयायेफइ ? थुकियागु निम्तिं छगू अःपूगु लँ ल्वीकेमालथें च्वं ।"

आयुष्मान् शारिपुत्रयागु थ्व न्ह्यसः न्यनाः आर्य अवलोकितेश्वरं खूब बिचाः यानाः उजँदयेकाबिज्यात-"आयुष्मान् शारिपुत्र, जिं स्वयेबलय्जा छलपोलं यानाबिज्याःगु थ्व न्ह्यसः अतिकं हे महत्त्वपूर्ण जुल । छाय्धाःसांनि 'प्रज्ञापारमिता' धयागु सापहे गम्भीरगु शून्यता दर्शनया विषय जूगुलिं

लोकं येकानकाइकथं थ्व विषय स्यनेकने याये धइगु अःपूगु खँ मखु ।अथेनं जिगु मतिइ छता खँ लुयावल, व छु धाःसा नि-भ्रीसं छेँखा छेँखापतिं वनाः मिजंमचात जुइमाः अथवा मिसामचात, इमित न्हापां पञ्चस्कन्ध (रूपस्कन्ध, वेदना स्कन्ध, संज्ञा स्कन्ध, संस्कार स्कन्ध व विज्ञान स्कन्ध) यागु नि बांलाक खँ बुद्धानुभावं कनाबिइमाः, स्यनाबिइमाः । गुम्हसिनं पञ्चस्कन्धयागु खँ बांलाक पूवंक थ्वीकी,वं 'प्रज्ञापारमिता' यात आज्जुयानाः ध्वाथ्वीकी । जिं स्वयेबलय् थथेथे च्वं । थुकी छलपोलयागु छु बिचाः ?"

आयुष्मान् शारिपुत्रं आर्य अवलोकितेश्वरयागु चकंगु स्वाः स्वस्वं उजँदयेकाबिज्यात - "छलपोलं कनाबिज्याःगु खँ सापहे उत्तम । जिगुनं थ्वहे बिचाः। छाय्धाःसानि पञ्चस्कन्धयात थुमिगु थःथःगु लक्षणंहे 'शून्य' अर्थात् सारतत्त्व मदुगु, स्वअस्तित्व धइगु मदुगु धकाः सीके थ्वीके मफयेकं, प्रज्ञापारमितायात म्हसीकेफइमखु ।"

आयुष्मान् शारिपुत्रं धयाबिज्याःगु थ्व खँय् आर्य बोधिसत्त्वं थःगु सहमति प्वंकाबिज्यात । अले अन 'प्रज्ञापारमिता' स्यनेकने यायेगु छगू सूत्र प्रादुर्भाव जुल ।

रूप धैगु शून्यता खः
शून्यता धैगुहे नं रूप जक खः
शून्यता धैगु रूपं अलगगु
छुत्तागु, भिन्नगु वस्तु मखु ।

रूप धैगु हानं शून्यतापाखें
छुत्तागु, भिन्नगु वस्तु मखु
गुगु रूप खः, वहे शून्यता खः
गुगु शून्यता खः वहे रूप खः ।

छगू उपमा ब्वये-
म्हगसय् लुयावैपिं व म्हगसय्नतुं
दुसुनावनिपिं किसिचात थें ।

रूप थें तु वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान नं शून्यताहे जक खः, थुपिंनं शून्यतापाखें छुत्तागु भिन्नगु वस्तु मखु ।

थथे चर्चा परिचर्चा जुयावं च्वंबलय् आर्य अवलोकितेश्वरं हानं छता खँ न्ह्यथनाः उजँदयेकाबिज्यात-"आयुष्मान् शारिपुत्र, झीसं प्रज्ञापारमितासं ब्वल्हनाच्वंगु 'शून्यता' यात प्रतीत्य समुत्पन्न जुयाः थःथवे आश्रित जुयाच्वंगु दु धकाःनं मथुनिपिन्त ध्वाथ्वीक कनाबीमाः । थ्व खँ झीसं ल्वःमंके मज्यू ।"

धर्मसभाय् थथे रूप स्कन्ध, वेदना स्कन्ध, संज्ञा स्कन्ध, संस्कार स्कन्ध व विज्ञान स्कन्धया विषयसं चर्चा परिचर्चा जुयाच्वंबलय्-अवसंबोध समाधिस च्वनाबिज्याःम्ह शाक्यमुनि भगवान बुद्धं तीजक मिखाकनाबिज्यात, वसपोलं अन जुयाच्वंगु चर्चा परिचर्चाया फुक खँ सीकाःबिज्यात । वसपोलं आर्य अवलोकितेश्वर व आयुष्मान् शारिपुत्रयात लय्लय्तातां उजँदयेकाबिज्यात – "छलपोलपिनिसं थथे पञ्चस्कन्ध व शून्यताया विषयस चर्चा परिचर्चा यानाच्वनाबिज्याःगु सापहे मुनासिब । यायेमाःगु थथेहे खः ।"

अले अन गृद्धकूट पर्वतस च्वनाबिज्याःपिं आयुष्मान् शारिपुत्र, आर्य अवलोकितेश्वर, भिक्षुगणपिं व मेमेपिं श्रोतावर्गपिं सकलें शाक्यमुनि भगवान बुद्धयागु अमृतरूपी वचन नेनेदयाः 'धात्थेंखः, धात्थें खः' धकाः जयजयकार यानाजुल ।

प्रज्ञापारमिता हृदय-सूत्रस च्वंगु चीपुचागु थ्व बाखं थनसं क्वचाल ।

प्रज्ञापारमिताय्
पञ्च स्कन्ध व शून्यता

पञ्च स्कन्ध (रुप, वेदना, संज्ञा, संस्कार, विज्ञान) यात थुकथं विचाःयाना स्वयेमाल -

१) **रुप स्कन्ध** : छुं छता मदुगु थासय् जब रुप कल्पना जुल, अन व रुप कल्पना ज्वीसाथहे खुता विषय न्ह्योने च्वोंवेधुंकिइ गथेकि (१) रुप (२) शब्द (३) गन्ध (४) रस (५) स्पर्श (६) धर्म

अले रुप (आकृति, वर्ण) स्वेत मिखा माल,
शब्द (आवाज) न्यनेत न्हाय्पँ माल,
गन्ध (बास) नतुनेत न्हाय् माल,
रस (सवा) कायेत म्ये माल,
स्पर्श (थिया स्वेत) यायेत शरीर माल,
धर्म (विचार) यायेत मन माल,

२) **वेदना स्कन्ध** : आ ध्व मिखारुपी ज्याभलं बांला, बांमला अथवा ठीकैगु (बांलागुनं मखु, बांमलागुनं मखु) धकाः अनुभव याइ ।

अथेहे न्हाय्पँ रुपी ज्यावलंनं बांलागु न्यनेगु, बांमलागु न्यनेगु, अथवा ठीकैगु (बांलागु न्यनेगुनं मखु, बांमलागु न्यनेगुनं मखु) धकाः अनुभव याइ ।

अथेहे न्हायरुपी ज्यावलंनं नस्वागु, नवोगु वा ठीकैगु (नस्वागुनं मखु, नवोगुनं मखु) धकाः अनुभव याइ ।

अथेहे म्ये रुपी ज्यावलंनं क्वाः, स्वाउँ वा ठीकैगु (क्वाःगुनं मखु, स्वाउँगुनं मखु) धकाः अनुभव याइ । अर्थात् मन रुपी ज्यावलं न्हयागु विचायाःसां ध्व जितः योगु, ध्व जितः मयोगु वा ठीकैगु धकाः अनुभव याइ ।

३) **संज्ञा स्कन्ध** : आ संज्ञा नां छुना यंकिइ गथेकि बांलासा बांला धैगु नां छुत, बांमलासा बांमला धैगु नां छुत । मचा ब्वीसाय नां छ्वी मखु, लिपा स्वभाव स्वया नां छुनायंकीथें गथेकि स्वेयोम्ह, हाकुम्ह, तुयूम्ह, न्हाय्मदु, हारौं धैथें ।

४) **संस्कार स्कन्ध :** आ बस्तुहे बनेजुल, बस्तु दयावल, कथंनिसें तःमा जुयावल, अर्थात् चीज खन, पदार्थ बने जुल । गुलिनं खनेदयाच्वन संस्कार बस्तु खन ।

५) **विज्ञान स्कन्ध :** आ विषय बस्तुस विचार यायेगु अर्थात् म्हितेगु यात गयेकि मिखां स्वेगु ज्या यात, न्हाय्पनं न्यनेगु ज्या यात, न्हासं नतुनेगु ज्यायात । म्यें रस कायेगु ज्या यात, क्वाःस्वाउँ, नायु, क्वाचु धैगु विचार यात ।

विज्ञान = विचार, विषयबस्तुस विचार यायेगु, म्हितेगु । थथे यायेसाथ थथे ज्वी, बांलाइ, बांमलाइ, भिनी, मभिनी धकाः बस्तुनाप म्हितेगु । बांलासा यो धाल, बांमलासा मयो धाल ।

अले मिखा, न्हाय्पँ, न्हाय्, म्ये, शरीर व मन = खुगूस अथेहे रुप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श व धर्म = खुगूस अथेहे मिखां रुप स्वयाः बांला, बामलां वा ठीकैंगुका थ्व धकाः धायेगु, न्हाय्पनं शब्द न्यनाः योगु मयोगु वा ठीकैंगुका थ्व धकाः धायेगु, न्हासं गन्ध नतुनाः नस्वावोगु नस्वामवोगु वा ठीकैंगुका थ्व धकाः कायेगु, शरीरं थिया क्वाः स्वाउँ वा ठीकैंगुका थ्व धकाः धायेगु तथा मनं बिचार यानाः थ्व जितः योगु, मयोगु वा ठीकैंगुका थ्व धकाः धायेगु = खुगू याना जम्मा भिन्च्यागूगु धातु (अष्टादश धातु) बने जुल कि संसार बने जुल । तृष्णा उत्पत्ति जुल, अविद्या लुयावल ।

तृष्णा अथवा अविद्या धायेगुहे कल्पना खः । कल्पना याइम्ह दतकिहे रुप दत । कल्पना याइम्हहे मन्तकि रुप मन्त ।

रुप मन्तकि वेदना दैमखु, वेदना मन्तकि संज्ञा दैमखु, संज्ञा मन्तकि संस्कार दैमखु, संस्कार मन्तकि विज्ञान दैमखु, विज्ञान मन्तकि मनहे दैमखु ।

अले थ्व पञ्च स्कन्धयात थथेनं उपमा बियाः स्वयेफु गयेकि :-

१ रुप स्कन्ध धैगु - ब्वधासाया ज्वलंथें
२ वेदना स्कन्ध धैगु - साक्कभिंक नयेगु भ्वय्थे
३ संज्ञा स्कन्ध धैगु - भ्वय्या ब्यञ्जन (बजि, कय्गू, वाउँचा, धौ, मधि) थें
४ संस्कार स्कन्ध धैगु - ब्यञ्जनयात ल्हुयेगु, मनेगु, वालेगु, फीगु, छ्वीगु अर्थात् साक्क भिंक दयेकेगुथें
५ विज्ञान स्कन्ध धैगु - थ्व फुक्कयात साक्क भिंक दयेकेगुथे ।

थ्व न्यागू स्कन्धयात इमिगु थः थःगु स्वभाव लक्षणंहे 'शून्य' अर्थात् सार तत्त्व मदुगु, स्वअस्तित्व धैगु मदुगु, थःगुपन धैगु छुंहेनं मदया च्वंगु धकाः सीकेमाः ।

प्रज्ञापारमितास ब्वल्हनाच्वंगु
शून्यता

"शून्य" धैगुया अर्थ ल्याःचाः (१,२,३,४,५ इ.) यागु "०" थें छुं मदुगु सामान्यगु शून्य थ्व मखु । उकें थन "शून्य" धायेमात्रंहे छुंहे मदुगु हुसुलुफुसुलुयात "शून्य" धाःगु जुइ धकाः विचायाये मज्यू । थन "शून्य" धैगुया अर्थ गुगु बस्तुस थःगुपन थःगु स्वभाव दैमखु व बस्तुयात "शून्य" धाःगु धकाः थ्वीकाः सीकाः कायेमा ।

उकें गुगुनं बस्तुस, धर्मस थःगु स्वभाव अर्थात् वास्तविक स्वतन्त्र अस्तित्व मदु । फुक वस्तुया स्वभाव शून्यताहे जुल, सर्गःया "शून्यता" जूथेंनतुं । अथेनं, फय् वैबले, हाकुसे स्वातुसे च्वंगु सुपाञ्चातेसं त्वोपुइबले, किचकाचःथें स्वनेदयाच्वनिबलय् अज्ञान व क्लेश दयाच्वोंपिं मनूतेसं धयाच्वनी - गुबलें सर्गः धैगु स्यूँसे च्वन, गुबलें सर्गः धैगु चकना च्वन । तर प्रज्ञाज्ञानं वातुवाला स्वत धाःसा व सर्गः धैगु गुबलसं स्यूँ जुयाच्वंगुनं मदु, तुयू जुयाच्वंगुनं मदु, व सर्गला "स्वभाव शून्य" जकहे जुयाच्वंगु खः अर्थात् स्व अस्तित्त्व शून्य, थःगु धैगु बस्तु छुंहेनं मदयाच्वंगु जक खः ।

प्रज्ञापारमितास ब्वल्हनाच्वंगु दकसिबे च्वय् लानाच्वंगु "शून्यता" थ्वहे जुल ।

प्रज्ञापारमिताया मूलिधंसा जुयाच्वंगु "शून्यता" यात १८ ता प्रकारं छ्यलातःगु दु गथेकि -

१	अध्यात्म शून्यता	-	सत्त्वयागु दुनेयागु शून्यता
२	बहिर्धा शून्यता	-	सत्त्वयागु पिनेयागु शून्यता
३	अध्यात्म बहिर्धा शून्यता	-	सत्त्वयागु दुने व पिनेयागु शून्यता
४	शून्यता शून्यता	-	शून्यता ज्ञानयागु शून्यता
५	महाशून्यता	-	महान् अनन्तायागु शून्यता
६	परमार्थ शून्यता	-	निर्वाणयागु शून्यता
७	संस्कृत शून्यता	-	सहेतुक शून्यता
८	असंस्कृत शून्यता	-	अहेतुक शून्यता (अकृत, अनुत्पन्न)
९	अत्यन्त शून्यता	-	असीमिततायागु शून्यता
१०	अनवराग्र शून्यता	-	आदि व अन्त्ययागु शून्यता

११ अनवक्रार शून्यता	-	अखण्डनीयता (अकाट्यता) यागु शून्यता
१२ प्रकृति शून्यता	-	प्रकृतियागु शून्यता
१३ सर्वधर्म शून्यता	-	सर्व सत्त्वयागु शून्यता
१४ लक्षण शून्यता	-	परिभाषायागु शून्यता
१५ अनुपलम्भ शून्यता	-	भूत, वर्तमान व भविष्ययागु शून्यता
१६ अभाव स्वभाव शून्यता	-	थःगुपन मदुगु शून्यता
१७ अभाव शून्यता	-	अभावयागु शून्यता
१८ स्वभाव शून्यता	-	थः धैगुयाहे शून्यता

थ्व च्वेच्वंगु १८ ता प्रकारया शून्यताया ल्यूल्यू मेगु निगु शून्यतानं छ्यलातःगु दु, व स्वः -

१९ भाव शून्यता	-	थ्वया अर्थ स्वः उपादान स्कन्धया न्यापुचःनं फुसुलुजक धैगु शून्यता
२० परभाव शून्यता	-	थ्वया अर्थ स्वः गुगुनं ज्यावलं नं सत्यतायागु निर्माण यायेफैमखु । छायधासांनि शून्यतायात छुकिंनं थीफैमखु धैगु शून्यता ।

प्रज्ञापारमिता
तुतः

निर्विकल्पे नमस्तुभ्यं प्रज्ञापारमितेऽमिते ॥
या त्वं सर्वानवद्याङ्गि निरवद्यैर्निरीक्ष्यसे ॥१॥

न्ह्यनाबँ

निर्विकल्पे अमिते प्रज्ञापारमिते तुभ्यं नमः सर्वानवद्याङ्गि या त्वं निरवद्यैः निरीक्ष्यसे ।

टीकाबँ

निर्विकल्पे = विकल्प धैगुहे मदुम्ह अर्थात् भ्रम वा भ्रान्ति धैगुहे मदुम्ह, चित्त (मन) ब्वैगु धैगुहे मदुम्ह अर्थात् चित्तस अनेक खँया शङ्का उपशङ्का जुयाः च्वनिगु धैगुहे मदुम्ह, छगू खँ ध्वहे खः धकाः निश्चित यायेधुसेंलि हानं उकियागु विरुद्धे मेगु खँ निश्चित यायेमाःगु धैगुहे मदुम्ह, शुद्ध चित्त वृत्ति दयाः च्वंम्ह, समुद्र व समुद्रया तरङ्ग अर्थात् लः व लःया द्वम्बो वास्तवे वहे खः, अथेहे लुँ व लुँया तिसाबसा नं बास्तबय् वहे खः धैगु बोधिज्ञान दयेका चित्तस कल्पना मदयेकाः च्वनेधुंकूम्ह । अमिते = अपरिमित अर्थात् थथे अथे धकाः थाःगाःहे मदुम्ह, असीम जुयाः च्वोंम्ह, अल्याख जुयाच्वोंम्ह अर्थात् थुलिउलि धकाः निनांनीमफुम्ह । प्रज्ञापारमिते = हे प्रज्ञापारमिता, हे ज्ञान विज्ञानं पारङ्गत जुयाः च्वनाबिज्याःम्ह, हे शक्ति स्वरुपिणि मां । तुभ्यं = छलपोलयात अर्थात् लोकस प्रख्यात्त जुयाः च्वनाबिज्याःम्ह 'प्रज्ञापारमिता' यात । नमः = नमस्कार अर्थात् भागियाना, शिर क्वछ्वीका चरणस भोपुया, निपा ल्हाहा बिन्ति (ज्वजलपे) याना वन्दना याना । सर्वानवद्याङ्गि = म्हस गनंहे छुं दोष धैगु मदुम्ह, स्वीनिता लक्षण थुलाच्वोंम्ह । या = गुम्ह खः । त्वं = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । निरवद्यैः = निर्दोषपिं मनूतेसं अर्थात् शुद्ध चित्त जुयाः लोभ पाप धैगु छुंहे मदुपिं भक्तजनपिन्सं । निरीक्षसे = खंकिइ, म्हसीकिइ, ल्वीकिइ ।

मूबँ

हे प्रज्ञापारमिता ! छलपोलयात सहस्रकोटि नमस्कार दु । छलपोल जिमिके चैतन्यस्वरुप जुयाः च्वनाबिज्याःगु दु । छलपोल यदि मदुगु जूसा, जिमिके न्यासे वनेगु, नोंवायेगु तथा प्रज्ञारुपि ज्ञानं 'जि सु' धका म्हसीकेगु शक्तितक नं दैमखु उकें छलपोल साक्षी स्वरुप जुयाच्वनाबिज्याःगु दु । छलपोल सकल ज्ञानगुण परिपूर्ण जुयाः, संकल्प विकल्प धैगु हे मदयेकाः अर्थात् मन ब्वैगु धैगुहे मदयेकाः, हानं रुप आकार धैगुहे छुं मदयेकाः च्वनाबिज्याःगु दु । छलपोलयात थन दु अन दु धकाः सुनानं धायेफुगु मखु । छलपोल सर्वव्यापक अर्थात् दकवनं दुम्ह जुयाः च्वनाबिज्याःगु दु । अथेनं छलपोलयात खंके थाकु, ल्वीके थाकु । छलपोल समान मेपिं सु मदु । छलपोलयाके छुं छता दोष

धैगु मदु छलपोल दोषपाखें सदां मुक्त जुयाः च्वनाबिज्याःम्ह, पलिह्लय् लखं मथीक च्वनेथें । अकें दोषं सदां मुक्त ज्वी मफयेकं जिमिसं छलपोलयात गथेयानाः म्हसीके फै धका ? छलपोलयात म्हसीकेया निम्तिं, छलपोलयागु दर्शनया निम्तिं ज्ञानी गुणी योगीजनपिं, भक्तजनपिं, उपासक उपासिकापिं राग, द्वेष, काम, क्रोध पाखें छुत्ता जुयाः अर्थात् अलग जुयाः, चित्त (मन) धैगुहे ब्वैगु मदयेकाः निर्विकल्प समाधिस च्वनी । दोषं मुक्त ज्वीमफुपिं मनूतेसंजा छलपोलयात ल्वीके म्हसीके, थ्वीके धैगु साप थाकु ।

आकाशमिव निर्लेपां निष्प्रपञ्चां निरक्षराम् ॥
यस्त्वां पश्यति भावेन स पश्यति तथागतम् ॥२॥

प्यनाखँ
आकाशम् इव निर्लेपां निष्प्रपञ्चां निरक्षराम् त्वां यः भावेन पश्यति सः तथागतं पश्यति ।

हीकाखँ
आकाशम् इव = सर्गः थें । निर्लेपां = निर्लिप्त, यच्चुसे छुंहे किचःकाच मदु अर्थात् विषय बासना पाखें छुत्ता, राग द्वेष आदि मुक्त, विषयस आशक्ति धैगु छुंहे मदुम्ह, सुंनापनं छुं स्वापु मदुम्ह, स्वतन्त्रम्ह, भव-चक्र धैंगुहे मदुम्ह । निरक्षराम् = अक्षर धैगुहे मदुम्ह, अर्थात् अविनाशी जुयाच्वोंम्ह सदां नित्यम्ह । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । यः = सुनां । भावेन = एकाग्र भावं, शुद्ध मनं अर्थात् क्वातूगु योगया बलं । पश्यति = स्वइ, खंकिइ, ल्वीकिइ । सः = वं, व स्वैम्हं, व खंकूम्हं । तथागतं = तथागतयात, अर्थात् भगवान बुद्धयात । पश्यति = स्वइ, खंकिइ, ल्वीकिइ ।

म्हखँ
गथे कि सर्गः धैगु सदाकालं यच्चुसे च्वनाच्वनी अर्थात् सुपाँऽरुपि किचःकाचः हे दःसां उकिं वयात थीफैमखु, अथेहे व सर्गसमान निर्लिप्त, निष्प्रपञ्च व निरक्षर जुयाः अर्थात् संसारया अनेक विषय वासनां मथीकाः, पञ्चस्कन्धादि परिपञ्चनात अर्थात् सांसारिक जञ्जालत मदयेकाः, अक्षर स्वरुप नं मखु, शब्द स्वरुप नं मखु, थःगुहे स्वरुप नं मखु, थःगुहे स्वरुपस सदां चैतन्यशील जुयाः स्थिर जुयाः बिज्यानाच्वोंम्ह छलपोल प्रज्ञापारमितायात गुम्ह मनुखं गुम्ह प्राणी शुद्ध भावं त्याग तपस्या यानाः समाधिस च्वनाः, ल्वीकाः खंकाः म्हसीकिइ वहे मनुखं वहे प्राणी तथागत भगवान बुद्धयात नं ल्वीकाः, खंकाः म्हसीकिइ अर्थात् तथता, (गुगु खः वहे आदिबुद्ध, स्वयम्भू, धर्मधातु, शून्यता) यातनं थ्वीका म्हसीकिइ ।

तव चार्यगुणाढ्याया बुद्धस्य च जगद्गुरोः ॥
न पश्यन्त्यन्तरं सन्तश्चन्द्रचन्द्रिकयोरिव ॥३॥

क्यनार्थं

सन्तः आर्यगुणाढ्यायाः तव च जगद्गुरोः बुद्धस्य च चन्द्रचन्द्रिकयोः इव अन्तरं नपश्यन्ति ।

टीकार्थं

सन्तः = सःस्यूपिं सज्जनपिं, धर्मात्मापिं मनूत, पुण्य यानाज्वीपि मनूत । आर्यगुणाढ्यायाः = भिंगु भिंगु गुणं जायाच्वोंम्ह, लक्षिंलानाच्वोंम्ह । तव = छलपोलयागु, प्रज्ञापारमितायागु । च = व । जगद्गुरो = लोकया गुरू, लोके पूज्य जुयाच्वोंम्ह महापुरूष । बुद्धस्य = बुद्धयागु । च = व । चन्द्र चन्द्रिकयो इव = चन्द्रमाय् व तिमिला (थन चन्द्रमाया जः) थें । अन्तरं = भेद, फरक । नपश्यन्ति = खनीमखु ।

मूर्थं

ज्ञानी गुणीपिं सज्जनपि मनूतय्सं सर्वगुणसम्पन्न जुयाः श्रेष्ठमध्येनं दकसिबे श्रेष्ठ जुयाः बिज्यानाच्वोंम्ह छलपोल प्रज्ञापारमिता व जगत्या गुरू जुयाः बिज्यानाच्वोंम्ह तथागत भगवान् बुद्धया दथ्वी छुं पानाच्वंगु भेद वा अन्तर खनीमखु, चन्द्रमा व तिमिला (जः) या दथ्वी पानाच्वंगु छुं भेद वा अन्तर खनीमखुथें नतुं ।

छलपोल प्रज्ञापारिमता 'तथता' जुया च्वनाबिज्याम्ह अले भगवान बुद्ध 'तथागत' जुयाः बिज्याःम्ह । मनुखं बोधिज्ञान जक दयेके फत धाःसा तिमिला जः ल्यू ल्यू वना चन्द्रमायात खंकीथेंनतुं तथागतं क्यंगु लँ लिनाः 'तथता' यात खंकिइ ।

वास्तवे तथताहे तथागत प्रादुर्भाव जूगुलिं तथा तथागत तथतासतुं निर्वाण जूगुलिं, छलपोल प्रज्ञापारमिता व तथागत भगवान् बुद्धया दथ्वी छुं भेद मदु । यदि सुनानं छुं भेद खंकाच्वंगु जुल धाःसा चन्द्रमा व तिमिला जःया दथ्वी भेद खने तुल्यगु भ्रमजक खः ।

> **कृपात्मकाःप्रपद्य त्वां बुद्धधर्मपुरःसरीम् ॥**
> **सुखेनायान्ति माहात्म्यमतुलं भक्तवत्सले ॥४॥**

क्यनार्थं

भक्तवत्सले कृपात्मकाः बुद्ध धर्मपुरः सरी त्वां प्रपद्य सुखेन अतुलम् माहात्म्यं आयान्ति ।

टीकार्थं

भक्तवत्सले = हे भक्तवत्सला, भक्तजनपिन्त दयामाया याइम्ह, अर्थात् भक्तजनपिन्त मतिना यानाबिज्याइम्ह प्रज्ञापारमिता । कृपात्मकाः = नुगभिंपिं ज्ञानीजनपिं । बुद्धधर्मपुरः सरी = बुद्धधर्मया

अनुगामिनी जूम्ह अर्थात् बुद्धधर्मयात हःपा बीम्ह । त्वां = छलपोलयात अर्थात् प्रज्ञापारमितायात । प्रपद्य = दयाः, प्राप्त यायेफयाः । सुखेन = सुखपूर्वक, सुखं, आनन्दं । अतुलम् = अनुपम, उपमाहे मदुगु अपारगु । माहात्म्यं = महत्त्वस, महिमास, गुगुं ब्रत, स्नान, पाठ पूजा आदि धर्मकार्ययागु फलस । आयान्ति = वइ ।

मू खँ

भक्तजनपिन्त सदां दया माया यानाबिज्याइम्ह हे प्रज्ञापारमिता, छलपोल धैम्ह बुद्ध धर्मया न्ह्यो न्ह्यो वनाः मत (जः) जुया लँ क्यनाबिज्याइम्ह, सत्त्व प्राणीपिन्त जीवन मुक्तया जः उलाबिज्याइम्ह । दया माया कृपा दुपिं नुग भिंपिं ज्ञानी गुणीजनपिन्सं छलपोलयात ल्वीकाः म्हसीकाः, छलपोलयागु चरणस वयाः सुखं आनन्द अनुपम लाभ कयाच्वनी, अतिकं तःधंगु अद्वितीय जुयाच्वंगु महिमा थ्वीकाच्वनी ।

सकृदप्याशये शुद्धे यस्त्वां विधिवदीक्षते ॥
तेनापि नियतं सिद्धिः प्राप्यतेऽमोघदर्शने ॥५॥

म्ह्यनाखँ

यः सकृद्अपि शुद्धे आशये त्वां विधिवत् ईक्षते अमोघदर्शने तेन अपि नियतम् सिद्धिः प्राप्यते ।

टीकाखँ

यः = सुनां, गुम्ह मनुखं । सकृद्अपि = छकलं छकजक जूसां । शुद्धे = शुद्ध, निर्मल, यच्चुगु । आशये = नुगलस्, अन्तस्करणस । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । विधिवत् = विधिपूर्वक, नियमपूर्वक । ईक्षते = स्वयेगुयाइ । अमोधदर्शने = दर्शन यायेवले वैगु गुबलसं विफल मयाइम्ह हे प्रज्ञापारमिता अर्थात् दर्शन यायेबले धैगु गुबलसं निराशा मयाइम्ह हे प्रज्ञापारमिता । तेन अपि = वंनं अर्थात् व मनुखंनं । नियतम् = अवश्यनं । सिद्धि = सिद्धि, सफलता, मुक्ति अथवा मोक्ष । प्राप्यते = प्राप्त याइ ।

मू खँ

गुम्ह मनुखं काम, क्रोध, लोभ, मोह, राग, द्वेष आदि वान्छ्वयाः, चित्त शुद्ध यानाः विधिपूर्वक छकलंछक जूसां छलपोलयागु स्तुति भाव याइ, व मनुखं अवश्यनं सिद्धि लाभ याइ । छाय्धाःसा, छलपोलयागु दर्शन धैगु गुबलसं निष्फल मजू । छलपोलं थः भक्तजनपिन्त, उपासक-उपासिकापिन्त न्ह्याबलें दया माया कृपा तयाबिज्याइ, निर्वाणपदयागु लँस यंकाः भिंगु फल बियाबिज्याइ ।

सर्वेषामपि वीराणां परार्थनियतात्मनाम् ॥
याऽधिका जनयित्री च माता त्वमसि वत्सला ॥६॥

प्यनार्थं
या त्वं परार्थनियतात्मनां सर्वेषां वीराणां अपि अधिकाजनयित्री वत्सला माता च असि ।

हीकार्थं
या = गुम्ह, गुगु । त्वं = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । परार्थनियतात्मनां = करपिनिगु उपकार यायेगु ज्यास्वँस ज्वीपिं, परोपकार यानाज्वीपिं । सर्वेषां = सकल, फुक्क । वीराणां = पराक्रमीपिं मनूते, वीरतां जायाच्वोंपिं मनूते । अपि = नं । अधिका = तःधंम्ह । जनयित्री = जन्मबीम्ह । वत्सला = स्नेहमयी, योम्ह । माता च = मां नं । असि = खः ।

मूर्थं
आपद विपदस लानाच्वोंपिं सकल प्राणीतय्‌त मनसा, कर्मणा, बाचा सदां करूणा तयाः उपकार यानाज्वीपिं अतिकं वीरतां जायाच्वोंपिं पराक्रमीपिं तथागतपिन्त नं छलपोलं हे जन्म बियाबिज्याःगु खः उकें छलपोल धैम्ह सकलया मां, मांयानं मां, परउपकारस गुम्हसिनं थःगु मनयात सदां तया तै इपिंनं छलपोलयाहे मचास्वाचापिं खः । छलपोल जन्मदात्री स्नेहमयी मां जूगुलिं छलपोलं हे थुजोपिं भिंनुगपिं मनूतय्‌त थःहे मचास्वाचा भाःपाः माया मतिना यानाः लहिना तै, इमित दर्शन बियाबिज्याइ ।

यद् बुद्धाः लोकगुरवः पुत्रास्तव कृपालवः ॥
तेन त्वमसि कल्याणि सर्वसत्वपितामही ॥७॥

प्यनार्थं
यत् कृपालवः लोकगुरवः बुद्धाः तव पुत्राः कल्याणि तेन त्वम् सर्वसत्त्वपितामही असि ।

हीकार्थं
यत् = गुगु, गुगुकारणं यानाः । कृपालवः = कृपालु, दया, माया कृपा तैपिं । लोकगुरवः = लोकया गुरूजूपिं, जगत प्राणीपिन्त शिक्षा दीक्षा अर्ति उपदेश बीपिं । बुद्धाः = बुद्धपिं, थःत थमं म्हसीकाः न्हयलंचाय्‌काजूपिं, बुद्ध पदस थ्योंपिं । तब = छलपोलया, छलपोल प्रज्ञापारमिताया । पुत्रा = मचास्वाचा, सन्तान (अर्थात् छलपोलपाखेंहे जन्म जूपिं धासेंलि) । कल्याणि = हे सकल प्राणीपिन्त भिंका ज्वीम्ह, हे कल्याणि । तेन = थ्वहे कारणं यानाः । त्वम् = छलपोल प्रज्ञापारमिता । सर्वसत्त्व पितामही = सकल प्राणीपिनि अजि, सकलया तापाबज्ये । असि = खः, जुल ।

मूबँ

गुलिनं लोकयात भिं याये धाइपिं लोकयाहे गुरु जुयाबिज्याःपिं बुद्धगणपिं, तथागतपिं, ज्ञानीगुणी महात्मापिं दु, वसपोलपिं फुक छलपोलयाहे मचात खः, सन्तानत खः । उकें सकल सत्त्वप्राणीपिन्त उद्धार याइम्ह हे कल्याणि, छलपोल धयाम्ह सकल सत्त्वप्राणीया अजिमाजु खः । खतु, छलपोलया आशा भलसा धैगु सुयाकेनं च्वने माःगु मदु अयेनं सकलया आशा भलसा धाःसा छलपोलयाके च्वनाच्वंगु दु । धन्य धाये छलपोल ।

सर्वपारमिताभिस्त्वं निर्मलाभिरनिन्दिते ॥
चन्द्रलेखेव ताराभिरनुयातासि सर्वदा ॥८॥

फ्यनाबँ

अनिन्दिते त्वं चन्द्रलेखा ताराभिः इव निर्मलाभिः सर्वपारमिताभिः सर्वदा अनुयाता असि ।

हीकाबँ

अनिन्दिते = निन्दित धैगु गुबलसं मजूम्ह अर्थात् सदां निर्दोष जुयाच्वोंम्ह हे प्रज्ञापारमिता । त्वं = छलपोल । चन्द्रलेखा = चन्द्रकला अर्थात् तिमिला । ताराभिः इव = नगुपुचःनं थे । निर्मलाभिः = निर्मल,यचुसे । सर्वपारमिताभिः = फुक पारमितायापाखें धैथें, दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान, आदि पारमितायापाखें धैथें । सर्वदा = न्ह्याबलें, सदां । अनुयाता = अनुसरण याकाच्वोंम्ह, ल्यूल्यू वेकाच्वोंम्ह । असि = खः ।

मूबँ

निन्दा दोषं सदां मुक्त जुयाबिज्यानाच्वोंम्ह अर्थात् सदाकालं सकलया पाखें प्रशंसा ज्वीकाः च्वनाबिज्याःम्ह हे प्रज्ञापारमिता, तिमिला त्वैबले गथे वया ल्यूल्यू नगुपुचः शोभायमान जुयाः त्वयावं च्वनिइ, अथेहे निर्मलगु भिंभिंगु दान शील आदि पारमितात नं छलपोल न्ह्याथाय् बिज्याःसां छलपोलयाहे ल्यूल्यू अतिकं शोभायमान जुयाः वयावं च्वनिइ ।

वास्तवय् थुजोगु पारमिता अभाव जुलधाःसा, ज्ञानीगुणी योगी महात्मा धाःपिं न्ह्याक्वहे सःस्यूसां, ज्ञान गुण थूसां शोभायमान जुयाः च्वनेफैमखु, अले थुजोगु पारमिता मदुपिन्सं छलपोलयात ल्वीकाः म्हसीके धैगु सम्भव हे मदु ।

विनेयं जनमासाद्य तत्र तत्र तथागतैः ॥
बहुरूपा त्वमेवैका नानानामभिरीड्यसे ॥९॥

प्यनावँ

तथागतैः विनेयं जनं आसाद्य तत्र तत्र बहुरुपा एका त्वमेव नानानामभिः ईडयसे ।

हीकावँ

तथागतैः = तथागतपिन्सं, ज्ञानीगुणी महात्मापिन्सं, बोधिसत्त्वपिन्सं । विनेयं = शिक्षादीक्षा बीयोग्य । जनं = मनूतेत । आसाद्य = ल्वीकाः नापलानाः । तत्र तत्र = अन अन अर्थात् थाय् थासय् दकभनं । बहुरुपा = बहुरुपी अर्थात् नाना रुप कायेफुम्ह । एका = छम्ह, छम्हजकहे । त्वमेव = छलपोलहे, छलपोल प्रज्ञापारमिताहे । नानानामभिः = नाना प्रकारया नामं । ईडयसे = नांकायेकाच्वनी, पुकार याकावं च्वनी ।

मूवँ

तथागतपिन्सं अर्थात् सर्वत्र जुयाबिज्याःपिं ज्ञानीगुणी योगी जनपिन्सं शिक्षा दीक्षा बीयोग्य जुयाच्वोंपि शिष्यपिन्त शिक्षा दीक्षा बीबले न्ह्याबलसं न्हापां छलपोलयागुहे गुण वर्णन यानाः नाना प्रकारकथं छलपोलयागुहे श्रोत पाठ याकाबिज्याइ । अले दोषरहित जुयाबिज्याःम्ह छलपोलया छगूहे जक रुप (प्रज्ञापारमितायागु रुप) जूसां छलपोलया आपलं मेमेगु रुप (तारा, नैरात्मा आदि) दु धका नं शिक्षा दीक्षा थ्वीकाः कनाबिज्याइ । वास्तवे छलपोल धैम्ह छम्हहे जक खःसां, छलपोल सम्पूर्ण रुपस व्यापक जुयाबिज्याःम्ह, अथेनं छलपोलयागु रुप थथे च्वों अथे च्वों धकाः सुनानं थाःगाः कायेमफु ।

> **प्रभां प्राप्येव दीप्तांशोरवश्यायोदबिन्दवः ॥**
> **त्वां प्राप्य प्रलयं यान्ति दोषा वादाश्च वादिनाम् ॥१०॥**

प्यनावँ

अवश्यायोदबिन्दवः दीप्तांशोः प्रभां प्राप्य इव दोषाः वादिनां वादा च त्वां प्राप्य प्रलयंयान्ति ।

हीकावँ

अवश्यायोदबिन्दवः = पुगाइबले खनेदैगु लःफुति, शीत बिन्दुत । दीप्तांशोः = सूर्दोयागु । प्रभां = किरण, निभाजः । प्राप्यइव = दयाः, दयेवंथें, खयेवंथें (अर्थात् गनावंथें, मदयावंथें) । दोषाः = दोषत । वादीनां = वादीतेगु अर्थात् तर्कयाइपिनिगु । वादाः च = वादत नं (अर्थात् तर्क, शङ्का उपशङ्कात) । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । प्राप्य = दयालि, ल्वीकालि, खनालि । प्रलयंयान्ति = मदयावनिइ, सुनावनिइ ।

मूखँ

सूर्यो ल्वीवं अर्थात् निभाजः खयेवं गये घाँञ्माय्, स्वामाय्, वामाय्, छ्वमाय् च्वकास मुनाच्वनीगु लःफुतित दुसुनाः मदयावनीगु खः अथेहेतुं छलपोलयागु दर्शन रुपी जः नं खैबले आपालं हालाहिलाज्वीपिं वादीजनपिन्के मुना च्वनीगु दोष अर्थात् म्वामदुगु ल्वापुख्यापु वादविवादत नं दुसुनाः मदयावनी । तर गुयाय् तक थुजोगु ल्वापुख्यापु म्वामदुगु वादविवादत नाश ज्वीमखु, उथाय् तक ल्वापुखिचायागु स्वभाव दुपिं वादीजनपिनिगु मनस आपालं संशय, शङ्का, द्विविधा जक दयालि भिंगु ज्ञान दैमखु । अले थुजोपिन्सं छलपोलयागु दर्शन यायेखनीमखु ।

त्वमेव त्रासजननी बालानां भीमदर्शना ॥
आश्वासजननी चासि विदुषां सौम्यदर्शना ॥११॥

फ्यनाखँ

त्वम् एव भीमदर्शना बालानां त्रास जननी सौम्यदर्शना विदुषां आश्वास जननी च असि ।

हीकाखँ

त्वम् एव = छलपोल प्रज्ञापारमिताहे । भीमदर्शना = ग्यान्पुख्वाःम्ह जुयाः, भयङ्कर स्वरुपम्ह जुयाः । बालानां = मचातेत, अर्थात् छलपोलयात म्हमस्यूपिन्त । त्रासजननी = ख्याच्वोबीम्ह, त्रास उत्पन्न याइम्ह । सौम्यदर्शना = शान्त स्वरुपम्ह जुयाः । विदुषां = विद्वान्तेत अर्थात् छलपोलयात म्हस्यूपिन्त । आश्वासजननी = आश्वासन बीम्ह, भलसाबीम्ह मां जूम्ह । च = नं । असि = खः ।

मूखँ

अज्ञानी जुयाः लालाथे सनाः नयाज्वीपिं दुष्ट मतिपिं मनूतय्त छलपोलं सितुपातुवंक ख्यानाबिज्याइ । उजोपिं दुष्टजनपिनिगु न्ह्योने जा छलपोलयागु रुप ग्यान्पुसे हारॉख्वाथें खनेदयाच्वनी । अथेनं, ज्ञानीगुणी साधु व विद्वानपिन्तजा छलपोलं सदां भलसा जुयाः इमिगु रागद्वेषादि नाश यानाः इमित शान्ति बियाबिज्याइ । थुजोपिं सुमति दुपिं भिंपिं मनूतय् न्ह्योने जा छलपोलयागु रुप अथवा दर्शन सदां स्वस्वं मगाक बांलाना च्वनिइ, प्रिय जुयाच्वनी ।

यस्य त्वय्यप्यभिष्वङ्गस्त्वन्नाथस्य नविद्यते ॥
तस्याम्ब कथमन्यत्र रागद्वेषौ भविष्यतः ॥१२॥

फ्यनाखँ

त्वन्नाथस्य यस्य त्वयिअपि अभिष्वङ्गः नविद्यते अम्ब तस्य अन्यत्र रागद्वेषौ कथं भविष्यतः ।

हीकाखँ

त्वन्नाथस्य = छलपोलयानं नाथ जूम्ह । यस्य = गुम्ह भगवान्या, अर्थात् तथागतया । त्वयि अपि = छलपोलसनं, छलपोलयाके नं । अभिष्वङ्गः = दृढ आसक्ति, दृढ अनुराग क्वातूगु मतिना । नविद्यते = मदुधासेंलि । अम्ब = हेमां, हेमाता प्रज्ञापारमिता । तस्य = वसपोल भगवान तथागतया । अन्यत्र = मेथाय्, मेमेगु स्वँञ् । रागद्वेषौ = राग द्वेष । कथं = गथे । भविष्यतः = दै, दयेफै ।

मूखँ

हेमां प्रज्ञापारमिता, छलपोलयाके राग द्वेष धैगु छुं मदु । छलपोलयात ल्वीकाः म्हसीकाः छलपोलयागु दर्शनं तथागतपिनिनं छलपोलप्रति आसक्ति अर्थात् अनुराग धैगु छुं मदु । थ्व लोकस छलपोल व तथागतपिनि छुं वस्तुसं संसारस नाना प्रकारया वस्तु दयाच्वोंसानं छुं वस्तुलिसें नं रागद्वेष दैमखु । छलपोल व तथागत न्ह्याबलेसंनं रागद्वेषं निवृत्त जुयाः अर्थात् छुत्ता जुयाः च्वनाबिज्याइ ।

नागच्छसि कुतश्चित्त्वं न च क्वचन गच्छसि ॥
स्थानेष्वपि च सर्वेषु विद्वद्भिर्नोपलभ्यसे ॥१३॥

फ्यनाखँ

त्वं कुतश्चित् नआगच्छसि क्वचन नगच्छसि विद्वद्भिः सर्वेषु स्थानेषु अपि नउपलभ्यसे ।

हीकाखँ

त्वं = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । कुतश्चित = गनंनं, गुस्वेनं । नआगच्छसि = वोगु मखु, बिज्याःगु मखु । क्वचन = गनं । नगच्छसि = वनी मखु, बिज्याइ मखु । विद्वद्भि = विद्वान्जनपिन्सं, सःस्यूपिन्सं । सर्वेषु = दकभनं । स्थानेषु अपि = थासय् नं । नउपलभ्यसे = दैमखु, ल्वीके फैमखु ।

मूखँ

छलपोल गुगुं लोकं थन बिज्याःम्ह नं मखु, अथेहे हानं छलपोल थनं गुगुं लोकस बिज्याइम्ह नं मखु, हानं छलपोल छगूजक थासय् सदां थातं च्वनाबिज्याइम्ह नं मखु । छलपोलयात ज्ञानी गुणी विद्वान्पिन्सं सर्वत्र स्वंके धकाः जूसां गनं नाप लागुनं मखु, स्वंकेसम्म फुगुनं मखु । अथेनं ज्ञानी गुणी महात्मा योगीपिन्सं मन धैगुहे ब्वैगु मदैगु निर्विकल्प समाधिस च्वनाः छलपोलयात ध्यानं ल्वीकाः स्वैबले छलपोल जा दकभनं सर्वव्यापक जुयाबिज्यानाच्वंगु स्वंकल ।

ये त्वामेवं नपश्यन्ति प्रपद्यन्ते च भावतः ॥
प्रपद्य च विमुच्यन्ते तदिदं महदद्भुतम् ॥१४॥

फ्यनाखँ

ये त्वां एवं नपश्यन्ति भावतः प्रपद्यन्ते च प्रपद्य विमुच्यन्ते च तदइदं महद् अद्भुतम् ।

हीकाखँ

ये = सुनां, सुमनूतेसं, गुम्ह, गुम्ह मनुखं । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । एवं = थथे, थुगु प्रकारं । नपश्यन्ति = स्वैमखु, खंकीमखु, स्वेफैमखु, खंकेफैमखु । भावतः = एकाग्र भावं, भाव भक्तिं । प्रपद्यन्ते = ल्वीकिइ खंकिइ, शरणस वइ । च = व, अले । प्रपद्य = ल्वीकाः, खंकाः, शरणस वयाः । विमुच्यन्ते च = मुक्त नं जुइ, जीवन मुक्ति लाकिइ । तद् इदं = व थ्व अर्थात् इपिं थथे मुक्त ज्वीगु । महद् = तधंगु । अद्‌भुतम् = अजुगतिया खँ खः, बरा आश्चर्ययागु खँ खः ।

मू खँ

गुलिं ज्ञानी गुणी योगीजनपिन्सं अर्थात् भक्तजनपिन्सं छलपोलयात थुगु प्रकारं ल्वीकेत खंकेत स्वैमखु, अथवा फैनमखु, अथेनं इमिसं छलपोलप्रति एकाग्र मनया भावना जक तयानं अर्थात् मनस संकल्प विकल्प छुं मयासे छलपोलयागु शरणस वयाः छलपोलयात ल्वीकाः खंकाः भक्तिपूर्वक छलपोलयागु दर्शन यायेमात्रंहे नं मुक्तिपद लाकाच्वन । थुगु प्रकारनं भक्तजनपिन्सं छलपोलयात ल्वीकाः खंकाः, छलपोलयागु शरणस वयाः मुक्ति पद लाकाच्वनेफु धैगु जा धात्थें तधंगु आश्चर्यचायेमाःगु खँ खः, अजुगति चायेमाःगुहे खँ खः । उकें छलपोलयागु महिमा अपरम्पार जुयाच्वन ।

त्वामेव बध्यते पश्यन्नपश्यन्नपि बध्यते ॥
त्वामेव मुच्यते पश्यन्नपश्यन्नपि मुच्यते ॥१५॥

फ्यनाखँ

त्वाम् एव पश्यन् बध्यते अपश्यन् अपि बध्यते त्वाम् एव पश्यन् मुच्यते अपश्यन् अपि मुच्यते ।

हीकाखँ

त्वाम् एव = छलपोलयातहे, प्रज्ञापारमितायातहे । पश्यन् = खंकीम्ह अथवा खंकानं । बध्यते = ततमतक्यनिइ, बद्धहे जुइ । अपश्यन् अपि = खंके धैगु मफुसांनं, खंके मफुम्ह नं । बध्यते = ततमतक्यनिइ, बद्धहे जुइ । त्वाम् एव = छलपोलयातहे, प्रज्ञापारमितायातहे । पश्यन् = खंकुम्ह नं । मुच्यते = मुक्त जुइ । अपश्यन् अपि = मखंम्ह नं, मखंसानं । मुच्यते = मुक्त जुइ ।

मू खँ

गुम्ह मनुखं छलपोलयागु दर्शन याइ अले दर्शन यानाः छलपोलयाके अनुरक्त जुयाच्वनिइ अर्थात् छलपोलयागु दर्शन याःम्ह मनू प्रज्ञा रुपी बन्धने लाना च्वनिइ, अले हानं गुम्ह मनुखं छलपोलयागु दर्शन धैगु याइहे मखु उजोपिं मनूत नं बन्धनयागु दशायहे लानाच्वनि अर्थात् छलपोलयागु दर्शन मयाःम्ह मनू संसार रुपी बन्धनस लानाच्वनी ।

हान गुम्ह मनुखं छलपोलयात ल्वीकिइ खंकिइ, उजोपिं मनुखं मुक्ति पद लाकीगु हे जुल । अले गुम्ह मनुखं छलपोलयात ल्वीके खंकेला फैमखु अथेनं उजोपिं मनुखं छलपोलयागु दर्शन याये मफुसां, मनंजक जूसां एकाग्र जुयाः छलपोलयागु भावना याइ, उजोपिं मनुखंनं मुक्ति पद लाकाच्वनिइ । थ्वनं छगू अजुगतियागु हे खँ खः ।

तँसा

'प्रज्ञापारमिता' धैगु महायानी बौद्ध धर्म जक मखु, थ्व ला छगू तधंगुमहायानी बौद्ध दर्शन । धर्मयागु खँ, धर्मयागु चर्या सीके थ्वीके पालना याये धैगु तू सिया चिकँ पिकाये थें । उकें थन थ्व छत्वाचा तनाखँ ब्वयागु जुल ।

अर्थात् थ्व संसारय् सकल सत्त्व प्राणीपिं शून्यतास अथवा तथतास अथवा आदिबुद्धस च्वनाच्वंगु दु, लानाच्वंगु दु । अथेनं, गुलिं सत्त्व प्रणीपिन्सं थ्व यथार्थ सत्य खँ स्यूसां, थूसां, आपलं सत्वप्राणीपिन्सं थ्व यथार्थ सत्य खँ मस्यू, मथू ।

अर्थात् मिथ्यादृष्टिं स्वैपिं सत्त्व प्राणीपिन्सं बिचायानाः स्वयाच्वनीकि थ्व संसारय् गुलिनं वस्तु दु, पदार्थ दु अथवा थ्व संसारय् गुलिनं कासा (खेल प्रपञ्च) जुयाच्वंगु दु व फुक्क सत्यगु हे खः । अले यदि थुजोपिं मिथ्यादृष्टिं स्वैपिं सत्त्वप्राणीपिनिगु विचार व तर्कहे सत्य खःसा वा ठीक धैगु खःसा शून्यता व तथतायागु चर्चाहे याहेमाःगु छुं मदु । थुजोपिं मिथ्यादृष्टिं स्वैपिं फुकं स्वयं मुक्ति पदय् अथवा निर्वाणय् लानाच्वंगु तुल्य ज्वीमाःगु । तर थथे मजू । थुजोपि मिथ्यादृष्टिं स्वैपिंजा षट्गतिया (देव, दैत्य, मनुष्य, तिर्यक्, प्रेत, नरक) चक्रेहे बारम्बार लानाः चाहिलाच्वंगु दु ।

उखे सम्यक् दृष्टिं स्वैपिं सत्त्वप्राणीपिन्सं धाःसा थःपिन्त तथतास अथवा शून्यतास दुने लानाच्वंगुहे खंकाः थ्वीकाः अनुभव यानाच्वनिइ, अले व षट्गति जा केवल मायाजालं खनेदयाच्वंगु अथवा कल्पनां सिर्जना जुयाच्वंगु जक धैगु सीकाच्वनी ।

थथे जूगुलिं, छखें काचाक्क बिचा यायेबले 'प्रज्ञापारमिता' यात खंम्हनं बन्धने लानाच्वन, मखंम्ह नं बन्धने लानाच्वन, अथेहे 'प्रज्ञापारमिता' यात खंम्ह नं मुक्त जुयाच्वन, मखंम्ह नं मुक्त जुयाच्वन धायेवले छखें स्वयेबले थ्व अजुगति चायेमाःगु खँ जुल । तर थ्व वाक्यस दुने थ्यंक द्वहाँ वनाः स्वयेबले खँ वास्तवे सत्यगुहे धकाः थ्वीकेमाः । छायधाःसां नि, छम्हेसिनं तथतायहे च्वनानं जि तथताय् च्वनाच्वनागु दु धैगु सीके मफु थ्वीकेमफु। उखे मेम्हसिनं धाःसा जि तथताय् च्वनाच्वनागु दु धैगु सीकेफु, थ्वीकेफु । खँ थुलि हे फरक, छम्ह मथूम्ह, मस्यूम्ह, छम्ह थूम्ह । वास्तवय्, निम्हं तथताय् हे ।

आः थुकियागु छगू दसू खः समुद्रस च्वोंपिं निम्ह न्यौंतेगु ।

छम्ह मिथ्यादृष्टि जुयाच्वोंम्ह न्यां बिचायात - समुद्र धैगु दुला धाल, व गन थे ? हुँकन गुँसियेला ? थयेहे मेमे थायनं व समुद्र धैगु च्वनाच्वंगु दु ज्वी धैगु ।

मेम्ह सम्यक् दृष्टि जुयाच्वोंम्ह न्यां थ्वीकाच्वन -"जिजा समुद्रयहे च्वनाच्वनागु दु । समुद्र धैगु गनंवनाः माःवने माःगु मदु ।"

थुपिं निम्ह न्यौंतय् ल्वापु जुल, बाजि जुल । लिपा निम्ह न्यौंनं छम्ह सःस्यूम्ह पण्डितया न्ह्योने थ्यंकवन । इमिसं 'समुद्र' धैगु गन दुथे धैगु प्रश्न यात । पण्डितं इमित लिसः बिल - "छिपिं निम्हं बास्तवय् समुद्रयहे लानाच्वंगु दु, च्वनाच्वंगु दु । छिमिगु निम्तिं समुद्र गनं माःवने माःगु मदु ।"

थ्व लिसः नेना निम्ह न्यौंत चित्त बुझे याना सत्यगु खँ थ्वीकाः सीकाच्वन ।

वास्तवय्, प्रज्ञापारमिता धयागु नं समुद्र तुल्यगु जकहे खँ खः । अले प्रज्ञापारमितायात खंकाः बन्धनय् लानाच्वोंम्ह व प्रज्ञापारमितायात मखंकाः बन्धनय् लाना च्वोंम्ह धायेगुया अर्थनं समुद्रयात म्हसीकाः समुद्रस च्वनाच्वोंम्ह न्यौं व समुद्रयात म्हसीके मफयेकाः समुद्रसनतुं च्वनाच्वोंम्ह न्यौंयागु अर्थ समानहे जक खः ।

हानं गथे थ्व संसारस च्वना छखलः मनूतय्सं न्ह्यागु खँयातनं न्ह्यागु वस्तुयात नं भौतिक दृष्टिकोणं स्वयाच्वनिइ, अथेहे हानं छखलः मेपिं मनूतय्सं परमार्थ दृष्टिकोणं स्वयाच्वनिइ । वास्तवय् थ्व निखलः मनूतय्गु दृष्टिकोणयागु पृथक्ता जक खः । थयेहे प्रज्ञापारमितास च्वनाच्वोंपिं मनूतय्सं बन्धनस लानाच्वंगु अथवा मुक्तिपद लानाच्वंगु अनुभव यागेगु खँ नं दृष्टिकोणयागु पृथक्तायागु जक हे खँ खः ।

आः थ्वहे प्रसङ्गय् छगू तर्क अथवा छगू उपमा ब्वये ।

प्रज्ञापारमितास निहित जुयाच्वंगु दर्शनया धापूकथं -"रुपम् शून्यम् शून्यतैव रुपम् नरुपम् पृथक् शून्यता शून्यताया पृथक् नरुपम्" अर्थात् गुगुं वस्तुया रुप धायेगुहे शून्य जक खः, अथेहे शून्य धायेगुहे रुप खः रुपं पृथक् जुयाच्वंगु शून्यता मखु अथेहे शून्यताया पाखें पृथक् रुप मखु ।

थ्व तर्कनं थयेक स्वयेबलय्, न्यनेबलय्, विचायायेबलय् अजुगति चायेमाःगु तर्कजकहे खः थें च्वों । तर थुकि दुने द्वहाँ वनाः वातुवालाः लनास्वेबलय् थुकि च्वंगु खँ फुकं सत्य खः, छाय्धासानि -

गयेकि भीसं म्हगसय् किसिचा खनिइ । वास्तवय् थ्व किसिचा धात्थेंयाम्ह खः ला ? थ्व किसिचा धात्थेंयाम्ह खःसा थ्वया बौ दयेमाः, मां दयेमाः, थ्वया जन्मस्थान दयेमाः इ. । अले हानं थ्व किसिचा धात्थेयाम्ह किसिचा मखु धैगुसा थ्व किसिचा म्हगसय् गथे खनेदयेक वल ?

वास्तवय् थ्व किसिचा छुं वस्तु धैगु मदुगु थासं 'शून्य'गु थासंहे लुयावःम्ह रुपधारी किसिचा खः अले थ्वयागु व रुप शून्यं खनेदुगु अले शून्येहे दुसुना वनीगु रुप बाहेक मेगु छुनं मखु । अले व शून्ययागु पाखें रुप अलग मखु, न रुपयापाखें व शून्य अलग हे ।

उकें थ्व विश्व संसारनं म्हगसय् खनेदैम्ह किसिचा तुल्यहे जक खः । मनय् कल्पना - जाल दुसुनाः निर्विकल्प जुल धायेवं विश्व संसार नं दुसुना वनिइ । अले, दुरुइ दुरू ल्वाक ज्याइथें, अथवा लखय् लः ल्वाक ज्याइथें तथताय् च्वोंपिं भी अथवा तथतां वैपिं भी तथतासतुं लानाच्वन धैगु भीत बोध जुइ । भीसं सीके माःगु सम्यकसम्बोधिज्ञान थ्वहे खः ।

आः थ्वहे सन्दर्भस रामचन्द्र भारतीजुं 'बुद्धशतक'स पिज्वेकातःगु थ्व छत्वाचा खँ नं थन उल्लेख याये, थ्व गथे धाःसा -

बुद्ध दर्शन लात तपस्या धैगु छु यायेत ?
बुद्ध दर्शन मलात तपस्या धैगु छु यायेत ?

थ्वनं थयेक स्वेबलय् विरोधाभासं जायाच्वंगु हे खँ । 'च्वोकं थःके, प्वोकं थःके' धाःगु थें जाःगु खँ । अथेनं, थुकी सत्यता दु । छाय्‌धाःसांनि, बुद्ध दर्शन लाकेतहे तपस्या धैगु यायेमाःगु । अले बुद्ध दर्शन लाकेफत धाःसा हानं हानं तपस्या यानाच्वनेमाःगुया कारण हे मन्त । उखे, बारम्बार तपस्या यानाजुयानं बुद्ध दर्शन धैगु लाके मफुत धाःसा व तपस्या निरर्थकहे जुल, उजोगु खें मथ्वैगु तपस्या यानाः प्रयोजन हे मदुगु जुल । अतः 'बुद्ध दर्शन लात तपस्या छु यायेत, बुद्ध दर्शन मलात तपस्या छु यायेत' धैगु उक्ति सारपूर्ण जुयाच्वंगु खनेदु ।

थयेहे "चित्तस्य महावीजम् भव निर्वाणयोरपि" अर्थात् थ्व संसार निर्माण ज्वीगु अथेहे निर्वाण पद प्राप्त ज्वीगु धैगु नं चित्तयाहे महावीजया हेतुं खः धकाः धायेबले नं परस्पर बिरोधाभास खने दु । अथेनं चित्त धैगु अनियन्त्रित ज्वीबलय् थ्वं थ्व भव सागर निर्माण यानाहेच्वंगु दु । अले सकल प्राणी थुकियागु चक्रयहे चाचाहिलाच्वंगु दु । उखे, चित्तयात बांलाक संयमपूर्वक नियन्त्रण याःम्हं धाःसा चित्तस काम, क्रोध, लोभ, मोह, क्लेश, दुःख, ताप, सुर्ता धैगु छुंहे मदयेकाः सदा निर्वाण अनुभव यानाच्वनिइ । उकें चित्तयात भव निर्माण व निर्वाण नितां याकेफुम्ह धकाः धयातल । पिनें स्वेबलय् थ्व उक्ति चरितार्थ ज्वीख्वाः मवः । अथेनं व्यवहारस चित्तं थःगु स्वभाव निखेरं सत्य ज्वीगुकथं क्यनाच्वंगु दु । खतुं थ्व सम्भव मखु थें च्वों, तर बिलकुल सम्भव हे जुयाच्वंगु दु ।

थन महायानी दर्शनस चित्त धायेमात्रंहे विज्ञान खः । अले थ्व चित्त 'आत्मा' या पर्यायवाची (उथें उथें अर्थ वैगु) थें नं खने दु प्रयोजन जू । तर आत्मवादीतय्सं गुगु 'आत्मा' धाइगु खः, व आत्मा मेगु हे । अथेनं ब्यावहारिक रूपं 'चित्त' धायेवले 'आत्मा' तुल्य खनेदु । वास्तवय्, चित्तया रुपय् वा अर्थय् प्रयोग ज्वीगु आत्मायात नं 'चित्त' धकाहे थ्वीकेमाः, सीकेमाः । हानं 'चित्त' धायेबलय् सांख्यकारीतय्गु (सांख्यमत मानेयाइपिनिगु) 'बुद्धि' या अर्थनं खनेदु, अथेनं थ्व पर्यायवाची रुपे जक खने दुगु खः, वास्तवय् 'चित्त' धैगु बुद्धि नं मखु ।

आः प्रश्न दयेफु । आत्मा धैगु मेगु हे, अथेहे चित्त धैगु मेगुहे । अले झीगु शरीरस अर्थात् (देहस, म्हस) चित्तं गुगु ज्याखँ याइ, गुगु सीकेगु थ्वीकेगु क्रियाकर्म याइ, व फुक्क ज्या खँ आत्मापाखें चित्तयात याकीगु खः धैगु, गथेकि जुजुं मन्त्रीयात याकिइ ।

तर प्रज्ञापारमिता दर्शनं धाइ - यदि आत्मा व चित्तया सम्बन्ध थथे खःसा, व आत्मायात नं हानं मेगु आत्मां ज्या याकिइतिनि । अले थथे तँ तँ छगू आत्मायात मेगु आत्मां, मेगु आत्मायात हानं मेगु आत्मां ज्या याकिइबलय् आत्मा धैगु यक्को खने दै, अले थ्व विषयस न्ह्याको तर्क याःसां सिधैमखु ।

अथेनं चित्त धैगुहे आत्मास प्येपुना च्वनीगु खः । चित्त मदुगु जूसा आत्मां छुं सीके थ्वीके फैमखु धैगु तर्क नं ज्वीफु । यदि थथे खःसा, अर्थात् आत्मायाके सीके थ्वीकेगु ज्ञान मदु धैगु जूसा, वं चित्तयापाखें गथे ज्या कायेफै ? हानं आत्मायाके फुक्कं ज्याखँ स्वकेगु थ्वीकेगु स्वभाव गुण दु धैगु जूसा, आत्मायात चित्तयागु छुं प्रमोजनहे नं मदु ।

उकें प्रज्ञापारमिता दर्शनं धाइ चित्त धैगु आत्मास निर्भर जुइमाःगु मदु । चित्तयाके आत्म चेतनयागु स्वभाव गुण दुगुलिं यानाः वंहे शरीरयाके ज्याकाइगु । थुकियागु बांलागु उपमा थथे खः, मिं धैगुलिं स्वभावतः प्वीयो । मिंयात मनूयागु अधीनय् च्वनेमाःगु मदु । तर हानं तर्क ज्वीफु । मिंयाकेला प्वीगु शक्तिजक दु । मिं प्वीकीगु जा मनूनंहे खः । उकें मिं धयागु मनूया अधीनस्थ जुइ । उकें चित्त धैगुयाके सीके थ्वीकेगु स्वभाव गुण दःसां आत्मा मदेकं उकियागु प्रयोग ज्वीमखु ।

थननं प्रज्ञापारमिता दर्शनं धाइ -"गुथायत्तक ज्ञानया खँ दु, प्रज्ञाया खँ दु, थ्वनाप आत्माया ज्या मदु, छायधाःसानि, मिंयाके स्वयं च्यायेगु, प्वीगु गुण, स्वभाव दुगुलिं, मनूनं प्वीकल च्याकल धैगु जा केवल धायेगुहे जक खः । उकें चित्तयाके आत्म निर्णय यायेगु स्वभाव गुण दुगुलिं थ्वंहे अर्थात् चित्तंहे फुक थःगु व सम्बन्धितगु ज्याखँ याइगु खः, आत्मां मखु ।

वास्तवय् न्ह्यागु खँया अर्थनं पिनेजक स्वयां, बिचायानां मगाः, दुने थ्यंक दुहांवनाः, बिचायानाः थ्वीकेमाः, सीकेमाः ।

अहो विस्मयनीयासि गम्भीरासि यशस्विनी ॥
सुदुर्बोधासि मायेव दृश्यसे न च दृश्यसे ॥१६॥

प्यनाखँ
यशस्विनि अहो विस्मयनीया असि गम्भीरा अति माया इव सुदुर्बोधा असि दृश्यसे नदृश्यसे च ।

हीकाखँ
यशस्विनि = हे यशस्विनि, हे तधंगु जशकीर्ति थुलाच्वोंम्ह, हे यशकीर्तिया खानी जुयाच्वोंम्ह । अहो = अहो । विस्मयनीया = अजुगति क्यनीम्ह, बरा अद्‌भूतगु रुप दुम्ह, आश्चर्य जायाच्वोंम्ह, सापहे ताजूबम्ह । असि = खः । गम्भीरा = अति गम्भीरम्ह, थाःगाः कायेमफुम्ह, रहस्यं जायाच्वोंम्ह । असि = खः । माया इव = माया समानम्ह, जादू समानम्ह, चतकथें जाःम्ह, इन्द्रजाल तुल्यम्ह । सुदुर्बोधा = ल्वीके, खंके, म्हसीके थाकुम्ह, अचिन्त्यम्ह । असि = खः । दृश्यसे = खने दयेकिइ, न्ह्योने खने दयेक वै । नदृश्यसे च = खने मदयकीनं यो, न्ह्योने खने मदयेकनं च्वनेयो ।

मूखँ
अहो छलपोल गुजोम्ह धाःसेंनि स्वयं अजुगति जुयाबिज्याःम्ह । छायूधाःसानि छलपोल थये अथे धकाः थाःगाः कायेथाकूकाः च्वनाबिज्याःम्ह, अतिकं गम्भीर जुयाबिज्याःम्ह, यशकीर्तिया थुवा जुयाबिज्याःम्ह, ल्वीके, खंके, म्हसीके धैगु थाकूका च्वनाबिज्याःम्ह । छलपोल माया स्वरुप अर्थात् चतक समान जुयाच्वनाबिज्याःम्ह, छलपोलयात ल्वीके खंके म्हसीके धैगु साप थाकू । छलपोल गुबलें खनेदयेकाः प्रकट जुयाबिज्याइम्ह, गुबलें धाःसा खने मदेकाः दुबिनाच्वनाबिज्याइम्ह । छलपोलयात म्हसीकेतजा निर्विकल्प समाधिस च्वनाः मन ब्वैगु धैगुहे मदेकाः च्वनेफःसाजकहे छलपोलयागु गति सीकेगु उपाय दु, मफतसा मेगु छुं उपाय मदु । उकें छलपोल धैम्ह धन्य खः ।

बुद्धैः प्रत्येकबुद्धैश्च श्रावकैश्च निषेविता ॥
मार्गस्त्वमेका मोक्षस्य नास्त्यन्य इति निश्चयः ॥१७॥

प्यनाखँ
बुद्धैः प्रत्येक बुद्धैः च श्रावकैः च निषेविता त्वम् एका मोक्षस्य मार्गः अन्य न अस्ति इति निश्चयः ।

हीकाखँ
बुद्धैः = बुद्धपिन्सं, बोधिचर्य्या व्रत धारणा अनुत्तर बोधिज्ञान लाकाबिज्याःपिं महापुरूषपिन्सं, भिक्षुगणपिन्त, योगिजनपिन्त तथा उपासक उपासिकापिन्त लोकहित याये निम्तिं सद्धर्मयागु उपदेश कनाबिज्याइपिं तथागतपिन्सं । प्रत्येक बुद्धै च = प्रत्येक बुद्धपिन्सं, बोधिज्ञान लानाः लोकहित यायेगु मतिइ ल्वीकूसां

बुद्धभूमिस थ्यंके मफुनिपिं अर्थात् लँय् दथ्वी लानाच्वोंपिं ज्ञानी गुणी जूपिं प्रत्येक बुद्धपिन्सं नं । श्रावकैः च = श्रावकपिन्सं नं अर्थात् थ्व संसारस करपिनिगु भलसा मकासे शान्त भावं संघ सेवा याना लोकहितयागु कर्मस च्वनाच्वोंपिं ज्ञानीगुणीजूपिं श्रावकपिन्सं नापं । निषेविता = सेवा याकाच्वोंम्ह त्वम् = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । एका = छम्हजकहे । मोक्षस्य = मोक्षयागु, मुक्तियागु, निर्वाणयागु मार्गः = लँ, उपाय । अन्य = मेम्ह, मेपिं सुं । नअस्ति = मदु । इति = थ्व । निश्चयः = निश्चय खः, पक्का खः ।

मूखँ

छलपोल गुजोम्ह धाःसां नि बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध व श्रावक थ्व स्वखलः ज्ञानी गुणी योगी जुयाच्वोंपिं महात्मापिन्सं नं सेवा याकाच्वनाबिज्याःम्ह । छलपोल छम्ह जकहे जीवन मुक्तिया लँजुवा जुयाबिज्याःम्ह । छलपोल छम्ह बाहेक नं मोक्षया लँ क्यनीपिं धात्थे नं मेपिं सुं मदु । थुलि निश्चय जुल ।

व्यवहारं पुरस्कृत्य प्रज्ञप्त्यर्थं शरीरिणाम् ॥
कृपया लोकनाथैस्त्वमुच्यसे न च चोच्यसे ॥१८॥

फ्यनाखँ

व्यवहारं पुरस्कृत्य शरीरिणाम् प्रज्ञप्त्यर्थं लोकनाथैः कृपया त्वं उच्यसे च नउच्यसे च ।

हीकाखँ

व्यवहारं = व्यवहारयात, लोकव्यवहारयात, लोकाचारयात । पुरस्कृत्य = न्ह्योने तयाः, न्ह्याज्याकाः । शरीरिणाम् = प्राणीपिनिगु, सत्त्वप्राणीजनपिनिगु । प्रज्ञप्प्यर्थ = प्रज्ञप्तिया लागि, सकल प्राणीजनपिन्त ज्ञान, चेतना बीया निमित्त । लोकनाथैः = लोकेश्वरपिन्सं, लोकनाथं योगीगणपिन्सं, तथागतपिन्सं । कृपया = कृपातसे, दया माया कृपा तयाः, करूणां । त्वं = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । उच्यसे च = धायेकावं च्वन, चर्चा याकावं च्वन । न उच्यसे च = मधायेकावं नं च्वन, न्ह्यमथंकूसेनं च्वन ।

मूखँ

सर्वज्ञजूपिं योगीजनपिन्सं निर्विकल्प समाधि जोगस च्वनानं छलपोलयागु चर्चा व गुणयागु अन्त अर्थात् थाःगाः कायेमफु । थथे जूगुलिं लोक व्यावहारिक अवस्थायात अर्थात् लोकाचारयातहे न्हयोने तयाः न्ह्याज्याकाः लोकनाथ जुयाबिज्याःपिं महात्मापिन्सं, योगीजनपिन्सं, तथागतपिन्सं सकल प्राणीजनपिन्त ज्ञान, बुद्धि चेतना बीगुया निमित्तनं शिष्यगणपिं मुंकाः छलपोलयागुहे चर्चा यानाः छलपोलयागुहे गुण वर्णन यानाः, छलपोलयागुहे करूणायागु महिमा कनाः छलपोल 'प्रज्ञापारमिता' धैम्ह थथे च्वोंम्ह, अथे च्वोंम्ह धकाः उजँ दयेकाः व्याख्यायानाबिज्यात, गुलिसिनं धाःसा थुजोगु खँ प्रकाशय् हयाबिमज्याः ।

शक्तः कस्त्वामिह स्तोतुं निर्निमित्तां निरञ्जनाम् ॥
सर्ववाग्विषयातीतां या त्वं क्वचिदनाश्रिता ॥१९॥

फ्यनाखँ
निर्निमित्तां निरञ्जनाम् सर्ववाग्विषयातीतां त्वां इह स्तोतुं क शक्तः या त्वं क्वचित् अनाश्रिता ।

ह्रीकाखँ
निर्निमित्तां = गुगुं कारण अथवा निमित्त धैगुहे मदुम्ह । निरञ्जनाम् = निरञ्जन स्वरुपम्ह अर्थात् रुप आकार धैगुहे मदुम्ह । सर्ववाग्विषयातीतां = फुक धैथें वाणीया विषयपाखें तापाक च्वनाच्वोंम्ह अर्थात् गुगुं शब्दं नं थथे अथे धका वर्णन यायेमफुम्ह । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । इह = थन, थुगु लोकस । स्तोतुं = स्तुति यायेगु । कः = सु, सु प्राणी । शक्तः = समर्थ ज्वी । या = गुम्ह । त्वं = छलपोल, प्रज्ञापारमिता । क्वचित् = गनं नं । अनाश्रिता = आश्रित जुयाच्वंगु मदु, सुयागुं भरेनं च्वनाच्वंगु मदु ।

मूखँ
छलपोल जा निमित्त अथवा कारण धैगु हे छुं मदुम्ह, छलपोल जा दोषं मुक्त जुयाः निराकार जुयाबिज्याःम्ह, छलपोलया जा न स्थूल देह दु न सूक्ष्म देह हे । छलपोलयागु स्तुति पूवंक यायेफुम्ह सु दु धका थन, सुं नं मदु । छलपोलयात योगीजनपिन्सं ध्यान चक्षुं (दुने च्वंगु मिखां) जक खंके फैगु, मेगुलिं खंके फैमखु । छलपोल धैम्ह वचनं अगोचरम्ह, शब्दगुणंनं अगोचरम्ह (खंके थाकूम्ह) छलपोल सकलया अजि जुयाबिज्यागुलिं, छलपोलया गनं आश्रय माःगु मदु अथेनं सारा जगत्या आश्रय धाःसा छलपोलयाकेहे जुयाच्वन ।

सत्येवमपि संवृत्या वाक्पथैर्वयमीदृशैः ॥
त्वामस्तुत्यामपि सतीं तुस्तुसन्तः सुनिर्वृताः ॥२०॥

फ्यनाखँ
एवं सति अपि वयं संवृत्या अस्तुत्यां सतीम् अपि त्वां ईदृशैः वाक्पथैः तुस्तुसन्तः सुनिर्वृताः ।

ह्रीकाखँ
एवं सति अपि = थथे जूसां अर्थात् छलपोल प्रज्ञापारमिता धैम्ह वचन विषयपाखें सदां अगोचरम्ह जूसां । वयं = जिपिं, जि व जियेंजाःपिं, जियें जाःम्ह ल्हाकम्ह व मेमेपिं ल्हाकम्हपिंनं । संवृत्या = संचरणं अर्थात् आवरणं यानाः । अस्तुत्यां सतीम् अपि = स्तुति याःसां ल्वीके खंके

थाकूकाच्वोंम्ह, स्तुति याःसां सह मज्वीकाच्वोंम्ह । त्वां = छलपोलयात, प्रज्ञापारमितायात । ईदृशैः = थुजोगु । वाक्पथैः = शब्द मार्गयापाखें अर्थात् क्रमबद्ध जुयाच्वंगु वचनपाखें । तुस्तुसन्तः = स्तुति यायेत स्वैपिं जुयाः अर्थात् स्तुति याना । सुनिर्वृताः = आपलं आनन्दित जुयागु दु ।

मूखँ

हे प्रज्ञापारमिता, छलपोल धैम्ह वचन व विषययापाखें सदां अगोचरम्ह धैगु स्यूसां तबि, आवरणं अथवा मायां त्वोपुयातःपिं जिमिसं छलपोलयागु न्ह्याक्को स्तुति, भक्ति याःसां छलपोलयात ल्वीके खंके थाकु, खुसि याये थाकु । अथेनं क्रमबद्ध जुयाच्वंगु वचन पाखें छलपोलयागु स्तुति यानाः जिपिं आपलं आनन्दित जुयाच्वनागु दु ।

हे प्रज्ञापारमिता, छलपोलयागु स्तुति ध्वाथ्वीक पूर्वक जिमिसं यायेमफुसां तबि, जिमिसं संवृत्ति सत्यया लँ ज्वना सम्यक् रुपं वचनयागु द्वारं चित्त शुद्ध यानाः छलपोलयागु स्तुति न्हियान्हियं यानाः थ्वहे जुनिस जीवन मुक्ति इच्छा यानाच्वना । खतुं, छलपोलयागु स्तुति यायेगु देवलोकपिनिहे सामर्थ्य मदु, मेपिनि छु सामर्थ्य दै धका । अथेनं, छलपोलयागु तुतः ब्वनामात्रंहे लोकपिन्त मोक्षपद लाके फयेमाल धकाः मतिइ तयाः थ्व तुतः जिमिसं ब्वनागु जुल ।

> **प्रज्ञापारमितां स्तुत्वा यन्मयोपचितं शुभम् ॥**
> **तेनास्त्वाशु जगत् कृत्स्नं प्रज्ञापारपरायणम् ॥२१॥**

फ्यनाखँ

मया प्रज्ञापारमितां स्तुत्वा यत् शुभम् उपचितं तेन कृत्स्नं जगत् आशु प्रज्ञापारपरायणम् अस्तु ।

हीकाखँ

मया = जिं । प्रज्ञापारमितां = प्रज्ञापारमितायात । स्तुत्वा = स्तुति यानालि । यत् = गुगु । शुभम् = पुण्य । उपचितं = मुंकागु दु । तेन = व पुण्यपाखें । कृत्स्नं = फुक । जगत् = लोक । आशु = याकनं । प्रज्ञापारपरायणम् = प्रज्ञायागु परम पार थ्वीगु अर्थात् प्रज्ञापारमितायात ल्वीकेगु खंकेगु । अस्तु = फयेमाल, ज्वीमाल ।

मूखँ

हे प्रज्ञापारमिता, छलपोलयागु थुलि थ्व स्तुति यानागुलिं जित छुं भति गुगु पुण्य लाभ जुइगु खः उगु पुण्यया फलं थ्व सकल जगतया प्राणीपिन्त छलपोलयागु दर्शन प्राप्त जुयाः सर्वज्ञता फल लाभ जुयेमाल, अले इपिं सकलें नं मोक्ष पद थ्यनीपिं जुयेमाल ।

क्वचाःखँ

प्रज्ञापारमितायागु तुतः क्वचाल । आः गुगुनं बौद्ध धर्म दर्शन ग्रन्थ क्वचायेकेबलय् दकसिबे क्वय् न्ह्यथने माःगु नियम कथं थ्व "ये धर्मा हेतु" नांगु गाथा छपू थन ब्वये -

> **ये धर्मा हेतु प्रभवा हेतुंस्तेषां तथागतो ह्यवदत् ॥**
> **तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः ॥**

क्यनाखँ

ये धर्मा हेतु प्रभवाः तेषां हेतुं तेषां यः निरोधः च तथागतः हि अवदत् एवंवादी महाश्रमणः ।

टीकाखँ

ये = गुगु । धर्मा = धर्म (पदार्थत) । 'धर्म' शब्दया सामान्य प्रचलित अर्थ खः स्वभाव वा प्रकृति तथा सद्गति प्राप्तिया निम्तिं सुंनं महापुरूषपिन्सं पिकाःगु मत अथवा सम्प्रदाय । भीसं 'बौद्ध धर्म' धकाः धायेबलेनं थ्व धर्म भगवान बुद्धं पिकयाबिज्यागु धर्म धैगु बोध जूवै । अले ब्यवहारय्, थ्व धर्म शब्दं स्वर्गादि शुभ फल बीगु पुण्य कर्म अथवा सुखावती भुवनस वनेगु सत्कर्म आदिनं बोध याइ ।

तर बौद्ध धर्मस, भगवान बुद्धं बियाबिज्याइगु उपदेशस 'धर्म' शब्दया आपलं अर्थ दु, गथे कि -

१) धर्म शब्दं वेदना, संज्ञा तथा संस्कार थ्व स्वंगु अरुप स्कन्धयात संकेत याई

२) धर्म शब्दं बुद्धया उपदेशस च्वंगु सत्यया स्वभावयात तथा बुद्धं क्यनाबिज्यागु मार्गयात नं संकेत याइ

३) धर्म शब्दं तत्त्व अथवा पदार्थयात नं बोध याइ अर्थात् म्वानाच्वनेत माःगु तत्त्वयात नं ।

हेतु प्रभवाः = हेतुजन्य अर्थात् कारणं उत्पन्न ज्वीगु । तेषां = इमिगु । हेतुं = हेतु अथवा कारण । तेषां = इमिगु । यः = गुगु । निरोध = निरोध अर्थात् दिकेगु पनेगु । च = नं । तथागतः = तथागतं । हि = हे । अवदत् = धयाबिज्यात, कनाबिज्यात । एवंवादी = थथे धाइपिं । महाश्रमणः = महाश्रमणपिं खः अर्थात् थ्व महाश्रमणपिनिगु धापू खः ।

मूखँ

अर्थात् थ्व फुक धर्म (पदार्थ) हेतुपाखेंहे महाशून्यस उत्पत्ति जूगु खः । ब्वीगु, बूढा ज्वीगु व सीगु (जन्म, जरा व मृत्यु) धैगु नं हेतुंनहे उत्पत्ति ज्वीगु खः । अले थुगु हेतुयातहे तथागत धाये । छायधाःसानि गुगु प्रकारं जन्म जुयावल उगु प्रकारं मरण जुयावंगुयातहे तथागत धाये (यथायेन प्रकारेण आगत तथातेन प्रकारेण गत स्तथागत) ।

बौद्ध धर्म धा अथवा बौद्ध दर्शन । सीके माःगु ध्वीके माःगु मूलगु खँ थ्वहे, महावाक्य धाःसां थ्वहे, महामन्त्र धाःसां थ्वहे । अभ्फ तप्यंक धायेगु जूसा, बौद्ध धर्म अथवा बौद्ध दर्शनया मूद्वाया स्वापास ग्वयातःगु भराय् धंगु ताः चायेकेगु ताःचा नं थ्वहे खः । थ्व ताःचा ज्वनाः ताः चायेके सलकि जक हे जीवन मुक्ति अथवा निर्वाण पद सुलभ जुइ ।

वास्तवय्, हेतु विना धर्मया उत्पत्ति सम्भव मदु अथेहे हेतुविना दुःखया उत्पत्ति नं सम्भव मदु । उकें हेतुहे मुख्यगु तत्त्व जुल । अले बौद्ध धर्मस थुजोगु तत्त्वयागु ब्याख्या बैज्ञानिक पद्धतिकथं दयाच्वंगु जुल ।

हानं, हेतुयात निरोध यायेत स्मृतिरुपी सिं दुयाः संप्रजन्यया मि च्याकाः प्रज्ञारुपी भाजनय् सियाः निरोध (बिनाश) यायेगु कलात्मक पद्धति नं बौद्ध धर्मस कनातःगु, क्यनातःगु जुल ।

अले बौद्ध धर्म व दर्शनयागु अध्ययन व मननं तथा बौद्ध आचार्यपिनिगु धर्मदेशनायागु श्रमणं भ्फीगु प्रज्ञा (परम ज्ञान) परिशुद्ध जुजुंवनीगु जुल ।

थ्व "ये धर्मा हेतु" गाथा स्वयेबलय् सापहे चिकिचाधंगुथें च्वों, तर बौद्ध धर्म ग्रन्थस थ्व छगू सापहे तःधंगु व स्यल्लागु गाथा खः । हानं थ्व गाथा सापहे प्रभावकारी । भिक्षु अश्वजितया पाखें थ्व गाथा न्यनेमात्रहे शालिपुत्र व मौद्‌गल्यायनपिं थुलि प्रभावित जुल कि इपिं तप्यंक थः अनुयायी जूपिं परिव्राजकपिं ल्यूल्यू तयाः वेणुवने ध्यंक बिज्यात अले शाक्यमुनि भगवान् बुद्धयात साष्टाङ्ग दण्डवत् प्रणाम यानाः इमिसं प्रव्रजित ज्वीगु इच्छा यानाबिज्यात । अन भगवान् बुद्धं शालिपुत्र मौद्‌गल्यायन व इमि २५० परिव्राजकपिन्त प्रवजित यानाबिज्यात । अनंलि थुपिं शालिपुत्र मौद्‌गल्यायनपिं भगवान बुद्धया जीवन पर्यन्तं शिष्य जुयाबिज्यात । अले इमिसं श्रावक, प्रत्येक व महायानयागु धर्म देशना नेनाबिज्यात ।

भिक्षु अश्वजितं थ्व 'ये धर्मा हेतु' गाथा न्ह्यथनाबिज्यागु खँ थथे खः -

छन्हु राजगृहया लँय् भिक्षा फ्वफ्वं वयाच्वोंम्ह भिक्षु अश्वजितयात खंबलय् शालिपुत्र नां जुयाः च्वोंम्ह छम्ह जोगि (परिव्राजक) तसकं प्रभावित जुल । छाय्धाःसांनि व अश्वजित धैम्ह भिक्षु सापहे सुशीलम्ह, शान्तम्ह, ज्ञानीगुणीम्ह, प्रज्ञां थिनाच्वोंम्ह जुयाच्वन । थ्व खंबलय् शालिपुत्रं विनम्र भावं थथे प्रश्न याना बिज्यात -

हे आयुष्मान् ! छलपोलयागु धर्म छु ? छलपोलयात धर्म देशना याना बिज्याःम्ह गुरू सु ?

शालिपुत्रयागु थुलि खँ न्यनेमात्रंहे, शान्त प्रकृतिम्ह अश्वजितं धयाबिज्यात -"जिमि परमपूज्य जुयाबिज्याःम्ह गुरू शाक्यमुनि गौतम बुद्ध खः । जिमि गुरुं कनाबिज्यागु धर्म थ्वहे खः -

"ये धर्मा हेतु प्रभवा हेतुस्तेषां तथागतो ह्यवदत्"

थुलि न्यने मात्रंहे शालिपुत्र तसकं प्रभावित जुल । अनंलिं शालिपुत्रं थ्व खँ थः पासा मौद्गल्यायनयात कनाबिज्यात । थ्व 'ये धर्मा हेतु' गाथायागु खँ न्यनेमात्रंहे मौद्गल्यायन नं तसकं प्रभावित जुल । लिपा, थुपिं निम्हं भिक्षु अश्वजितया माध्यमं शाक्यमुनि भगवान बुद्धयाके शिक्षा दीक्षा कायेत बिज्यात । भगवान् बुद्धं नं थुपिं व थुमि पासापिं २५० परिब्राजकपिन्त प्रब्रजित यानाबिज्यात ।

लिपा थ्व "ये धर्मा हेतु" धैगु भगवान् बुद्धं आज्ञा दयेकाबिज्याःगु गाथास भगवान् बुद्धयाहे शिष्यपिन्सं मेगु थ्व बापु श्लोक तनाब्यूगु जुल ।

"तेषां च यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः"

हेतुयाकारणं गुलिनं उत्पति ज्वीगु खः, इमिगु निरोध यायेगु उपाय महाश्रमणया नायक जुयाबिज्याःम्ह शाक्यसिंह भगवान् बुद्धं आज्ञा दयेकाबिज्याःगु जुल ।

उबलंनिसें थ्व गाथा थये छस्वा जुयाः ई लिसे मदीक न्ह्यानाच्वंगु जुल -

"ये धर्मा हेतु प्रभवा हेतुस्तेषां तथागतो ह्यवदत्
तेषांच यो निरोध एवंवादी महाश्रमणः"

प्रज्ञापारमिता चर्या धारणी

त्रिरत्न वन्दना याये

ॐ नमो रत्नत्रयाय

"बुद्ध, धर्म व संघ" थ्व स्वंगः रत्नयात दुनुगलंनिसें नमस्कार ।

त्रिबोधिचित्त लुमंके

ॐ बोधि प्रणिधि, बोधि प्रस्थान, बोधि परिणामना

बोधिज्ञानयात नमस्कार । बोधिज्ञान दयेके धकाः संकल्प याना । बोधिज्ञानया लँय् न्ह्यज्याना वनाच्वना ।

बोधि प्रणिधि चित्त, बोधि प्रस्थान चित्त व बोधि परिणामना चित्त थ्व स्वंगू "त्रिबोधि चित्त" यात उत्पत्ति यायेफयेकेमाल । बोधिज्ञान दयेकाः बोधिज्ञानं स्वयेकाः च्वनेफयेमाल ।

अर्थात् सत्कर्मया निम्तिं संकल्प याये, सत्कर्मया निम्तिं शुद्धचर्या याये । धर्म यानाः, शुद्धचर्या यानाः गुगु पुण्य प्राप्त जुइ व फुक्क पुण्य उत्तमगु बोधियागु निम्तिं लःल्हानागुजुल ।

बोधि प्रणिधि धैगु संकल्प, इच्छा जुल । बोधि प्रस्थान धैगु मार्ग, लँ जुल । बोधि परिणामना धैगु फल, नतीजा जुल । न्हापां कल्पना यात, अनं प्रस्थान जुल, अनं थासय् थ्यन । अनं ज्याला दत । अले प्राणीपिनिगु हित व सुखया लागी हे व ज्यालादुगु फुक्क तोतेगु जुल ।

ज्यायानाः ज्याला काये, थःजक नये त्वने धैगुतकनं धाये मज्यूगु जुल, थुकिं तृष्णावादी, आत्मवादी, अहंवादी जुइ । अकें स्वर्ग, सुख, आनन्द धैगुतकनं ज्वनेमज्यू ।

सम्पूर्ण वस्तुयात त्याग याये फयेकेगुहे निर्वाण । थुजोगु निर्वाण प्राप्त यायेगु जिगु इच्छा । अले व प्राप्त जूगु निर्वाणतकनं सकल प्राणीपिनिगु हितया लागी लःल्हायेगु जिगु विचार ।

प्रणिधान याये

आकाश धातु पर्यन्ते स्थिता ये सर्व प्राणिनः ॥
ते उत्तमनाथ पदं प्राप्नुवन्त्विति ॥
तेषामेवाच अर्थेन शुद्ध चर्या करोम्यहम् ॥

गनतक आकाश धातु दैच्वन, अनतक च्वोंपिं सर्वसत्व प्राणीपिं फुक्क उत्तमनाथ पदय् थ्यंके फयेमाल धका चिन्तन यासे सकलया लागी शुद्धचर्या यानागु जुल ।

थ्व गाथा न्ह्याागु पूजाआजा यायेतनं 'बोधि प्रणिधि चित्त' उत्पत्ति यायेगु रुपय् ब्वनावया च्वंगु सँञ्भाषं ल्हानावया च्वंगु "नाम्ख्वा धाङ् न्याम्पै सेम्चेन् थाम्चे धाङ्" नांगु सँञ्भाषं ब्वनीगु गाथायागु अनुवाद खः । थ्व गाथायात ल्हासादेसं निसें नेपादेया श्री स्वयम्भू महाचैत्य थ्यंक म्ह्धु दानाः प्यदँत्या बिक दण्डवत् याना नेपालमण्डलया स्वनिगलस थ्यंकाबिज्याःम्ह क्यान्छया लामाजुं बौद्धचर्याया क्रमय् न्ह्यब्वया बिज्याःगु जुल ।

यलया उपासकपिं हर्षराज शाक्य व हर्षमान शाक्यपिनिगु अनुरोधकथं थ्व गाथायात सँञ्भाषं संस्कृत भाषास हीकाबिज्याःम्ह खः । पण्डित श्री रत्नबहादुर बज्राचार्य ।

ध्यान याये

लोकधातुष्वनन्तेषु यावन्तः ससुता जिनाः ॥
कायेन मनसा वाचा तान्सर्वान् प्रणमाम्यहम् ॥

आपलं आपा लोकस च्वना च्वंच्वोंपि गुलिनं जिन व जिन पुत्रपिं अर्थात् बुद्धपुत्र बोधिसत्त्वपिं दु वसपोलपिं सकलयात तनमन वचनं जिं प्रणाम याये ।

भद्रचरी गाथा ब्वने
नमः समन्तभद्राय

अथ खलु समन्तभद्रो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः
एतानेव लोकधातु परंपरानभिलाप्या-
नभिलाप्य बुद्धक्षेत्रे परमाणुरजः समान्
कल्पान्कल्प प्रसरानभिद्यो तयमानो भूयस्या-
मात्रया गाथाभिर्गीतेन प्रणिधानमकार्षीत् ॥

समन्तभद्र बोधिसत्त्वयात नमस्कार । बोधिसत्त्व महासत्त्व जुयाः बिज्याःम्ह समन्तभद्रं उपदेश योग्य लोकय् आपलं आपलं अर्ति उपदेश बियाः बुद्ध क्षेत्रस कल्पकल्पान्ततकयात जः बियाः थ्व भद्रचरीगाथा रुपी म्ये चिना थये शुभसंकल्प यानाबिज्याःगु जुल ।

यावत् केचित्दशदिशिलोके सर्वत्रियध्वगता नरसिंहाः ॥
तानहु वन्दमि सर्वि अशेषान् कायतु वाचमनेन प्रसन्नः ॥
क्षेत्र रजोपम काय प्रणामैः सर्व जिनान करोमि प्रणामम् ॥
सर्व जिनाभिमुखेन मनेन भद्रचरीं प्रणिधानबलेन ॥
एकरजाग्रि रजोपमबुद्धान् बुद्धसुतान् निषण्ण कु मध्ये ॥
एवमशेषत धर्मतधातुं सर्वधिमुच्यमि पूर्ण जिनेभिः ॥
तेषु च अक्षय वर्ण समुद्रान् सर्व स्वरांगसमुद्ररुतेभिः ॥
सर्व जिनान गुणान् भणमाना स्तान्सुगतां स्तवमि अहु सर्वान् ॥

थ्व लोकय् भिगू दिशास अतीत (वने धुंकूगु ई), अनागत (वैतिनिगु ई) व वर्तमान (जुयाच्वंगु ई) अर्थात् त्रिकालया नर श्रेष्ठ जुयाः च्वोंपिं गुलिनं तथागतपिं दु वसपोलपिं सकलयात तनमन वचनं प्रसन्न जुयाः जिं नमस्कार यानागु जुल । बुईच्वंगु चाया धूया प्रमाणं शरीरयात क्वछुका सकल

जिनपिन्त बुद्धपिन्त जिं बन्दनायानागु जुल । गुलिनं जिनपिं दु, वसपोलपिंके मन छ्वया भद्रचरीयागु ध्यानया बलं वसपोलपिं परमाणुयानं परमाणु समान जुयाः धर्मधातु मण्डलस च्वंगु बिज्याःपिं बुद्ध व बुद्ध पुत्र बोधिसत्त्वपिन्त जिं श्रद्धापूर्वक नमस्कार यानागु जुल ।

धर्म धातुस च्वना च्वंपिं तथागतपिनिगु गुबलसं क्षय मज्वीगु समुद्रयागुथें जाःगु गम्भीर ध्वनि सकल तथागतपिनिगु गुणगान यानाः जिं वसपोलपिनिगु स्तुति यानागु जुल ।

पुष्प वरेभिच माल्यवरेभिः वाद्य विलेपन छत्रवरेभिः
दीप वरेभिच धूप वरेभिः पूजन तेषु जिनान करोमि ॥
वस्त्र वरेभिच गन्ध वरेभिः श्चूर्णपूटेभिच मेरू समेभिः
सर्व विशिष्ट वियूह बरेभिः पूजनतेषु जिनान करोमि ॥
यावदनुत्तर पूजन उदारा तानधिमुच्यमि सर्व जिनानाम् ॥
भद्रचरीं अधिमुक्ति बलेन वन्दमि पूजयमि जिनसर्वान् ॥
यच्च कृतंमयि पाप भवेया रागतु द्वेषतु मोह वशेन ॥
कायतु वाचतु मनेन तथैव तंप्रति देशयमि अहु सर्वान् ॥
यच्च दशदिशि पुण्य जगस्य शैक्षाशैक्ष प्रत्येक जिनानाम् ॥
बुद्ध सुतानथ सर्वजिनानाम् तं अनुमोदयमि अहु सर्वान् ॥
यच्च दशदिशि लोक प्रदीपा बोधि विबुध्य असंगत प्राप्ताः ॥
तानहु सर्वि अध्येषमि नाथान् चक्रअनुत्तर वर्तनतायै ॥
येऽपिच निर्वृत्ति दर्शितु कामा स्तानहु याचमि प्राञ्जलि भूताः॥
क्षेत्ररजोपम कल्पस्थि हेतुं सर्व जगस्य हिताय सुखाय ॥
वन्दन पूजन देशन ताया अनुमोदनाध्येषणा याचन ताया ॥
येच्च शुभंमयि संचितु किंचित् बोधयि नामयमि अहु सर्वान् ॥

भिंगु भिंगु नस्वागु स्वांमालं क्वसायेका, नीलस्वं तुति चायेका, सिन्हलं तिका, छत्रं क्वीका, भिंगु भिंगु देवा च्याका, धूँधुपाँय् थना तथागतपिनिगु पूजापाठ जिं यानागु जुल ।

बांबांलागु वसतं पुका, ह्वाला ह्वाला नस्वावःगु सिन्हः तिका, अतिकं भिंभिंगु पूजाज्वलं छायपा याना तथागतपिनिगु जिं पूजा यानागु जुल ।

गुलिनं अनुत्तर पूजा दइ, अले थुजोगुहे पूजाया समाज्वलं दयेका भद्रचरी समाधिया बलं सकल तथागतपिन्त बन्दना यासे जिं पूजा यानागु जुल ।

राग द्वेष व मोहया बशय् लाना अर्थात् तन मन वचनया पाखें जिके गुगुंनं पाप दया च्वंगु जूसा, उजोगु फुक पापयात जिं देशना याना धका तथागतपिन्त इनाप यानागु जुल ।

भिगू दिशास गुलिनं सयेकेमाःगु, सीकेमाःगु शिक्षा दीक्षा दु तथा शिक्षा दीक्षा पार जुयाः शान्त गोचरस थ्यंकेमाःगु स्थिति दु, उकी तथागतपिन्सं, बोधिसत्त्वपिन्सं व लोकजनपिन्सं यानावंगु पुण्य कर्मत दु व फुकयात जिं दुनुगलंनिसें थःनालाच्वना । लोकय् प्रत्येक जिन (बुद्ध) पिनिपाखें ज्वीगु शिक्षा दीक्षा उपदेशं लाइगु पुण्य गुगु दैगु खः, उकियात सकल जिन व जिन पुत्रपिनिपाखें जिं अनुमोदन याके ।

ह्रानं भिगू दिशास च्वना लोकयात जः बियाः मत जूपिं, बोधिज्ञान प्राप्त याना पलिहलय् लः थें ज्वीधुंकूपिं फुक्क नाथपिन्तनं अनुत्तर धर्म चक्र प्रवर्तनया लागि जिं इनाप यानाच्वनागु जुल ।

ह्रानं बोधिज्ञान प्राप्तिया लागि कामना याना च्वनाबिज्याःपिं वसपोलपिन्त ल्हाहा ज्वजलपा छलपोलपिं सर्व लोकया हितया लागि व सर्व लोकया सुखया लागि कल्पकल्पान्ततक स्थिर जुयाः च्वनेमाल धका जिं इनाप यानाच्वना ।

जिं थथे बन्दनायासे, पूजायासे, देशन अनुमोदन, अध्येषण (इनाप) यासे तथा याचनायासे गुगु पुण्य मुंकागु खः, व फुक्क पुण्य कुशल मूल बोधिया लागि सकलयात सुख ज्वीमाः धैगु भाःपा लःल्हाना च्वनागु जुल ।

दण्डवत याये

चित्तेन ध्वावनं कृत्वा वाण्यातु धारणीं पठेत्
हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वा जानुभ्यां पृथ्वीं स्पृशेत्
शिरसा च नमस्कृत्वा एवं पञ्चप्रणामकैः ।
नमो रत्नत्रयाय । नमो मञ्जुश्रिये स्वाहाः ।
नमः सुश्रिये स्वाहाः । नमः उत्तमश्रिये स्वाहाः ।
ॐ आः सर्व तथागतेभ्यः काय वाक् चित्तं
निर्यातयामि काय वाक् चित्त तिष्ठतु मां रक्षन्तु स्वाहाः ।
नमो गुरुभ्यो नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमो सङ्घाय ।

चित्तं ध्यानयासे, वाणी (म्हुतुं) धारणी पाठ यासे, निपा ल्हाहा बिन्ति याना, पुलिं चुयाः, शिर क्वछुना भागियानागु जुल । मन, वाणी, ल्हाहा, तुति व शिरं पञ्च प्रणाम यानागु जुल ।

बुद्ध धर्म संघयात नमस्कार, गुरू मञ्जुश्रीयात नमस्कार, भिंगु उत्तमगु कल्याणगु धर्मयात नमस्कार, पवित्रगु उत्तमगु शासनयात नमस्कार, सम्पूर्ण तथा - गणपिन्त जिगु काय् वाक् चित्त समेतनं दोहलपा जुल, थ्व काय् (शरीर), वाक् (वचन) व चित्त (मन) यात छलपोलपिन्सं अधिष्ठानयाना रक्षायाना बिज्यायेमाल ।

सकल गुरूपिन्त नमस्कार, बुद्धयात नमस्कार, धर्मयात नमस्कार, संघयात नमस्कार ।

पूजाभाव दोहलपे

ॐ वज्र अर्घं, पाद्य, पुष्प, धूप, दीप, गन्ध, रस, नैवद्यादि, फलमूलादि छत्र, ध्वज, पताक, चामर, उत्पर, चीवरादि तत्सर्वं आत्मान् समर्पयामि ।

पवित्रगु उत्तमगु अर्घजल स्वां, धुपाँञ्, मत, सिन्ह, रस पदार्थ, नीबजि, सिसाबुसा, छत्र, ध्वजापताका, च्वामो, उस्य्ः (न्हायकँ व म्हयखापा दुगु पंखा) चीवर वस्त्र थुपिं फुक्कं आत्मासहितं दोहलपा यानागु जुल ।

रत्नमण्डल दोहलपे

अष्ट भृंगमयं मेरुश्चतुर्द्वीपोपशोभितं ॥
सप्त रत्नं समाकीर्णं ददेनुत्तरदायिने ।
गुरुभ्यो बुद्धधर्मेभ्यः सङ्घेभ्यश्च तथैवच ।
निर्यात्तयामि भावेन सम्पूर्णरत्नमण्डलं ।
इदं गुरुं रत्नमण्डलं निर्यातयामि ।

च्यागू च्वका दुगु, प्यंगू द्वीपं शोभायमान जूगु, सप्त रत्न (न्हय्गुः रत्न) थुनातगु सुमेरू पर्वत सर्वोत्तम जुयाच्वंगु बोधि बीपिं भिक्षु आचार्य गुरुजनपिन्त लल्हाये ।

गुरू, बुद्ध, धर्म व सङ्घयात श्रद्धातसे थ्व सम्पूर्ण रत्नमण्डल जि दोहलपे ।

पूजा समर्पण गाथा ब्वने

आदाय बुद्ध्या मुनिपुंगवेभ्यः निर्य्यान्तयाम्येष सपुत्रकेभ्यः ॥
गृन्हन्तु तन्मेवरदक्षिणीया महाकृपात्मा मनकम्पमानाः
अपुण्यवानस्मि महादरिद्रः पूजार्थमन्यन्मम नास्ति किञ्चित्
अतो ममार्थाय परार्थचिन्ता गृन्हन्तु नाथा इदमात्मशक्त्या ॥

श्रद्धामतिं कयाः हयागु बस्तु ल्हातिस तयाः जिं छलपोल तथागतपिन्त लिसें बोधिसत्व परिवारपिन्त लःल्हाये । जि पुण्यधर्म मगागुलिं तचोगु दरिद्र जुयाच्वना । जित आपालं दया मायातसे छलपोलपिन्सं जिं छलपोलपिन्त लःल्हानागु जिगु आत्मा समेतनं कृपातसे स्वीकार याना बिज्याहुँ ।

बुद्ध धर्म सङ्घयात वन्दना याये

ॐ सर्व बुद्धं नमस्यामि धर्मंच जिनभाषितं ।
संघंच शील सम्पन्नं रत्नत्रयं नमाम्यहम् ।

सकल बुद्धयात नमस्कार, तथागतपिन्सं आज्ञा जूगु धर्मयात नमस्कार, अथेहे शील सम्पन्नपिं संघयात नमस्कार, थ्व स्वंगुलिं त्रिरत्नयात नमस्कार ।

प्रतिज्ञा याये

कायिकं त्रिविधं पापं वाचिकंतु चतुर्विधं ।
मानसं त्रिप्रकारेण तत्सर्वं देशयाम्यहम् ।
प्राणातिपात अदत्ता दान, काम मिथ्याचार मृषावाद,
पैशुन्य, पारूष्य, संभिन्न अभिध्या व्यापाद, मिथ्या दृष्टि ।

शरीरं याइगु स्वंगू पाप, म्हुतुं याइगु प्यंगू पाप, मनं याइगु स्वंगू पाप थुपिं फुकं जिं पापदेशना यानागु जुल, जाहेर यानागु जुल, कनागु जुल ।

प्राणीपिन्त सास्ति यायेगु, खुया कायेगु, परस्त्री वा पुरूष गमन यायेगु, मखुगु खँ ल्हायेगु, चुगुली यायेगु, ब्वोबीगु, जापिन्त (मिलेजुपिन्त) फायेगु, जि सःस्यू धका घमण्ड यायेगु, सोमफु ज्वीगु (करपिनि उन्नति स्वेमफैगु), उल्टागु दृष्टिं स्वयेगु थें जागु थुलि भिंता पाप जिं तोतेगु जुल ।

प्रदक्षिणा याये

ॐ नमो भगवते रत्नकेतु राजाय तथागता-
यार्हते सम्यक् सम्बुद्धाय ॥ तद्यथा ॥
ॐ रत्ने रत्ने महारत्ने रत्नविजये स्वाहा ॥
ॐ नमो वशविक् त्रिकाल सर्वरत्न त्रयाय ॥
ॐ प्रदक्षेषु सुप्रदक्षेषु सर्व पाप विशोधने स्वाहा ॥
विश्वानाथं जिनं बुद्धं विश्वभद्रं जगद्गुरुम् ।
विश्वनाथं सदा वन्दे विश्वमूर्तिं नमाम्यहम् ॥

रत्नकेतु राज तथागत अर्हत् सम्यक सम्बुद्धयात नमस्कार । थ्व गथेधासा - रत्नयानं रत्न महारत्न विजय जूगु रत्नयात नमस्कार, थ्व भिंगू दिशा स्वंगू बखतसं फुक्क रत्नयात नमस्कार यानाः, प्रदक्षिणा यानाः (भक्तिभावतसे चाहिला) भिनकं प्रदक्षिणा यानागुलिं सम्पूर्ण पाप फुनावनेमाः धका नमस्कार याना ।

संसारया नाथ जुयाबिज्याःम्ह, जिन तथागत जुयाबिज्याःम्ह, संसारयात कल्याण यानाबिज्याःम्ह, संसारया नाथ जुयाबिज्याःम्ह छलपोलयात जिं सदां सर्व कालं नमस्कार यानागु जुल, वन्दना यानागु जुल, अर्चना यानागु जुल, स्तुति यानागु जुल, प्रार्थना यानागु जुल ।

स्वयम्भू धर्मधातु वन्दना याये

श्रीधर्मधातुमनिशं करुणावतारम् नागाधिवासन्हृदपंकज कर्णिकास्थम्
नैरञ्जनं निरूपमं खसमं महेशं ज्योतिस्वरूपमसमं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥
श्रुत्वासमं महिमते श्रवणेन दृष्ट्वा नेत्रेन रूपमनिशं चरणेन गत्वा हस्तेन
पूज्य चरणं मनसानुचिन्त्य ज्योतिस्वरूपमसमं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥
किं वर्णयामि तव रूपमचिन्त्यमेतत् जिव्हेन्द्रियेण भवदीयनुतिं करोमि
दोषोस्त्ववोष अथवा भवदीय एवम् ज्योतिस्वरूपमसमं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥
ज्योतिस्वरूपनुतिमिद्धकृतिं पठन्ति निक्लेश शुद्ध विलसं हृदयस्वभावः
पाठोब्ज कर्णिककणामृतमाप्नुवन्ति स्वायम्भुवेतिरुचिरेऽर्चिषितेलयंते ॥
इतिश्री स्वायम्भूपुराणेद्धृत शिखितथागतकृतं
श्रीस्वयम्भूस्तोत्र समाप्तम् ।

नागराजपिन्सं सदां बास याना च्वंगु पुखुलिइ ह्वया च्वंगु पलिस्वाँस च्वनाबिज्याःम्ह, करूणाया अवतार जुयाःबिज्याम्ह, निरञ्जन, निरूपम आकाशतुल्य जुयाबिज्याःम्ह, अनुपम ज्योतिस्वरूप जुयाबिज्याःम्ह, देवयानं देव जुयाबिज्याःम्ह धर्मधातुयात न्हियान्हिथं जिं प्रणाम यानागु जुल ।

छलपोलयागु महिमा सदां जिं न्हाय्पनं नेनागु जुल, छलपोलयागु रुप सदां मिखां खंका च्वनागु जुल, छलपोल याथाय् सदां सेवा याना वयाच्वनागु जुल, ल्हाहा ज्वजलपा याना सदां छलपोलयागु चरणस पूजा यानागु जुल, मनं छलपोलयात सदां लुमंका च्वनागु जुल । अनुपम ज्योति स्वरूप जुयाः बिज्याःम्ह छलपोलयात न्हियान्हिथं जिं प्रणाम यानागु जुल ।

अचिन्त्य रुप जुयाः बिज्याःम्ह छलपोलयागु वर्णन जिं थ्व म्हुतुं छु यायेफै धका । अथेनं छलपोलयागु स्तुति जिं यायेगु तोतेमखु । थुकी दोष गुण न्हयागुहे थदयेमाः, छलपोलं क्षमा यायेमाल । अनुपम ज्योति स्वरूप जुयाबिज्याःम्ह छलपोलयात न्हियान्हिथं जिं प्रणाम यानागु जुल ।

ज्योति स्वरूप जुयाः बिज्याःम्ह छलपोलयागु थ्व तुतः ल्केशं मुक्त जुयाः शुद्ध चित्तं मनस स्वाँ ह्वेका सुनां पाठ याइ, व पाठ याइम्हं पलिस्वांया ग्वलं पिज्वःगु अमृतविन्दु तुल्यगु अतिकं बाँलाना च्वंगु स्वयम्भूया ज्योति रुपस च्वने दयेके फयेमाल ।

प्रज्ञापारमिता हृदय धारणी ब्वने

ॐ नमो रत्नत्रयाय । ॐ नमो भगवत्यै आर्यप्रज्ञापारमितायै । तद्यथा । ॐ मुनिधर्मे, संग्रहधर्मे, अनुग्रहधर्मे, विमुक्तिधर्मे, सवानुग्रहधर्मे, वैश्रवण परिवर्तितधर्मे, सर्वकार्यपरिप्रापणधर्मे, समतानुपरिवर्तितधर्मे स्वाहा । ॐ प्रज्ञा धृति श्रुति स्मृति मति विजये स्वाहा । ॐ गते गते पारंगते पारसंगते बोधि स्वाहा ।

त्रिरत्नयात नमस्कार । छलपोल प्रज्ञापारमितायात नमस्कार । थ्व गथेधाःसा, बुद्धयागु धर्मस, सर्व धर्मस, महाकरूणाया धर्मस, निर्वाण धर्मस, बोधिचित्त धर्मस, नेनेमात्रं पुण्य प्राप्त ज्वीगु धर्मस, फुक ज्या सिद्ध ज्वीगु धर्मस, समताया ल्यूल्यू वनीगु धर्मस जिं थःत दोहलपे ।

थुगु प्रज्ञा धारण यायेगु, नेनेगु, लुमंकेगु बुद्धिं खंकागु, विजय प्राप्त ज्वीगुस जिं थःत दोहलपे ।

थुगुसिथं उगु सिथय् न्हयानावं च्वंगु, थुगुसिथं उगु सिथय् थ्यंकावं च्वंगु, अनन्तं अनन्त जुयाः न्ह्यानावं च्वंगु प्रज्ञाज्ञानयात आराधना याये, वन्दना याये संसारया बन्धनं मुक्त याइगु बुद्ध, धर्म व सङ्घस थःत समर्पण याये ।

प्रज्ञापारमितायागु स्तोत्र याये

प्रज्ञापारमिता नित्यं प्रज्ञारूपं निरूप्यताम् ।
प्रज्ञाभासं सदा वन्दे प्रज्ञामूर्तिं नमाम्यहम् ॥

छलपोल प्रज्ञापारमिता धैम्ह रुपहे मदुम्ह, अथेनं छलपोल सदानं प्रज्ञाया जः स्वयेका प्रज्ञामूर्तिं जुयाच्वना बिज्याःम्ह ख । छलपोलयात सदाकालं दुनुगलंनिसें नमस्कार यानागु जुल ।

प्रज्ञापारमिता म्हसीके

निर्विकल्पे नमस्तुभ्यं प्रज्ञापारमितेऽमिते ।
या त्वं सर्वानवद्याङ्गि निरवद्यैर्निरीक्षसे ॥
आकाशमिव निर्लेपां निष्प्रपञ्चां निरक्षराम् ।
यस्त्वां पश्यति भावेन स पश्यति तथागतम् ॥
तव चार्यगुणाढ्याया बुद्धस्य च जगद्गुरोः ।
न पश्यन्त्यन्तरं सन्तश्चन्द्र चन्द्रिकयोरिव ॥

हे प्रज्ञापारमिता ! छलपोलयात सहस्रकोटि नमस्कार दु । छलपोल जिमिके चैतन्यस्वरुप जुयाच्वनाबिज्याःगु दु । छलपोल सकल ज्ञानगुणं परिपूर्ण जुया, संकल्प विकल्प धैगुहे मदयेकाः अर्थात् मन ब्वैगु धैगुहे मदयेका, हानं रुप आकार धैगुहे छुं मदयेकाः च्वनाबिज्याःगु दु । छलपोलयात थन दु अन दु धकाः सुनानं धायेफुगु मखु । छलपोल दकभनं दुम्ह सर्वव्यापक जुयाच्वनाबिज्याःगु दु । अथेनं छलपोलयात खंके थाकु, ल्वीके थाकु । छलपोल समान मेपिं सुं मदु । छलपोलयाके छुं छता दोष धैगु मदु । छलपोलयात म्हसीकेया निमित्तं, छलपोलयागु दर्शनया निमित्तं ज्ञानीगुणी योगीजनपिं, भक्तजनपिं, उपासक उपासिकापिं रागद्वेष कामक्रोध पाखें छुत्ता जुयाः, चित्त धैगुहे ब्वैगु मदयेका निर्विकल्प समाधिस च्वनी ।

गथे कि सर्गः धैगु सदाकालं यच्चुसे च्वना च्वनी, अर्थात् सुपाँय्रूपी किचःकाचःहे दःसां उकिं वयात थीफैमखु, अथेहे व सर्गःसमान निर्लिप्त, निष्प्रपञ्च व निरक्षर जुयाः अर्थात् संसारया अनेक विषय वासनां मथीका, पञ्चस्कन्धादि (रुप स्कन्ध, वेदना स्कन्ध, संज्ञा स्कन्ध, संस्कार स्कन्ध व विज्ञान स्कन्ध) परिपञ्चनात अर्थात् सांसारिक जञ्जालत मदयेकाः, अक्षर स्वरूप नं मखु, शब्द स्वरूप नं मखु, थःगुहे स्वरूपस सदा चैतन्यशील जुयाः स्थिर जुयाबिज्यानाच्वोंम्ह छलपोल प्रज्ञापारमितायात गुम्ह मनुखं गुम्ह प्राणीं शुद्ध भावं त्याग तपस्या याना समाधिस च्वना, ल्वीका खंका म्हसीकिइ वहे मनुखं वहे प्राणीं तथागत भगवान् बुद्धयातनं ल्वीका, खंका म्हसीकिइ अर्थात् तथता (गुगु खः वहे आदिबुद्ध, स्वयम्भू, धर्मधातु, शून्यता) यात नं थ्वीका म्हसीकिइ ।

ज्ञानी गुणीपिं सज्जनपिं मनूतेसं सर्वगुण सम्पन्न जुयाः श्रेष्ठमध्येन दकसिवे श्रेष्ठ जुयाबिज्यानाच्वोंम्ह छलपोल प्रज्ञापारमिता व जगत्या गुरु जुयाबिज्यानाच्वोंम्ह तथागत भगवान् बुद्धया दथ्वी छुं पाना च्वंगु भेद वा अन्तर खनीमखु, तिमिला व तिमिलाया जःया दथ्वी पाना च्वंगु छुं भेद खनिमखुथेंनतुं ।

छलपोल प्रज्ञापारमिता "तथता" जुयाः च्वनाबिज्याःम्ह, अले भगवान बुद्ध "तथागत" जुयाः बिज्याःम्ह । मनुखं बोधिज्ञान जक दयेके फतधाःसा तिमिलाजः ल्यूल्यू वना तिमिला (चन्द्रमा) यात खंकीथेंनतुं, तथागतं क्यंगु लँ लिना "तथता" यात खंकिइ ।

वास्तवय् तथताहे तथागत प्रादुर्भाव जूगुलिं तथा तथागत तथतासतुं निर्वाण जूगुलिं, छलपोल प्रज्ञापारमिता व तथागत भगवान् बुद्धया दथ्वी छुं भेद मदु । यदि सुनानं छुं भेद खंकाच्वंगु जुलधाःसा तिमिला (चन्द्रमा) व तिमिलाजःया दथ्वी भेद खने तुल्यगु भ्रमजक खः ।

दशपारमिता गाथा च्वने

दान बलेन समुव्गत बुद्धो दान बलाधिगत तां नरसिंहः ।
दान बलस्य च श्रुयन्तिं शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥१॥
शील बलेन समुव्गत बुद्धो शीलबलाधिगत तां नरसिंहः ।
शील बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥२॥
क्षान्ति बलेन समुव्गत बुद्धो क्षान्ति बलाधिगत तां नरसिंहः ।
क्षान्ति बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥३॥
वीर्य बलेन समुव्गत बुद्धो वीर्यबलाधिगत तां नरसिंहः ।
वीर्य बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥४॥
ध्यान बलेन समुव्गत बुद्धो ध्यानबलाधिगत तां नरसिंहः ।
ध्यान बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥५॥
प्रज्ञा बलेन समुव्गत बुद्धो प्रज्ञाबलाधिगत तां नरसिंहः ।
प्रज्ञा बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥६॥
प्रणिधिबलेन समुव्गत बुद्धो प्रणिधिबलाधिगत तां नरसिंहः ।
प्रणिधि बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥७॥
उपाय बलेन समुव्गत बुद्धो उपायबलाधिगत तां नरसिंहः ।
उपाय बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥८॥
बल बलेन समुव्गत बुद्धो बलबलाधिगत तां नरसिंहः ।
बल बलस्य च श्रुयन्ति शब्दः कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥९॥
ज्ञान बलेन समुव्गत बुद्धो ज्ञानबलाधिगत तां नरसिंहः ।
ज्ञान बलस्य च श्रुयन्ति शब्दं कारुणिकस्य पुरे प्रविशन्तु ॥१०॥

दानपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । दानपारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं, थ्व दानपारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चयनं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे शीलपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । शील पारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व शीलपारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे क्षान्ति पारमितायागु बलं थ्व संसार रुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । क्षान्ति पारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व क्षान्ति पारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं 'कारुणिकस्यपुर' नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे वीर्य पारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । वीर्यपारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्वः वीर्यपारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे ध्यान पारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याम्ह छलपोल भगवान बुद्धयात नमस्कार । ध्यान पारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व ध्यान पारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चयनं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे प्रज्ञापारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । प्रज्ञापारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व प्रज्ञापारमितायागु सः नेनिपिं श्रद्धालुजनपिं निश्चयनं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे प्रणिधिपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याम्ह छलपोल भगवान बुद्धयात नमस्कार । प्रणिधिपारमितास सदां कुतः यानाबिज्यागुलिं छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व प्रणिधिपारमितायागु सः नेनिपिं सकल श्रद्धालुजनपिं निश्चयनं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे उपायपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । उपायपारमितास सदां कुतः यानाबिज्याःगुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व उपायपारमितायागु सः नेनिपिं सकल श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावतीभुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे बलपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । बलपारमितास सदां कुतः यानाबिज्याःगुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व बलपारमितायागु सः नेनिपिं सकल श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

अथेहे ज्ञानपारमितायागु बलं थ्व संसाररुपी समुद्र बांलाक पार यानाबिज्याःम्ह छलपोल भगवान् बुद्धयात नमस्कार । ज्ञानपारमितास सदां कुतः यानाबिज्याःगुलिंहे छलपोल मनुष्यमध्ये सर्वश्रेष्ठ जुयाबिज्यात । उकिं थ्व ज्ञानपारमितायागु सः नेनिपिं सकल श्रद्धालुजनपिं निश्चय नं "कारुणिकस्यपुर" नां जुयाच्वंगु सुखावती भुवने दुथ्यंकीपिं जुइ ।

धर्मदान याये

सिद्धयतु एतत् वृषमिति चिन्त्येत् साध्यतुमेतत् मनसा च भवान्
येन च षड्गति जुन्तरशेषो भवतो भुवने यातु हि वासः ।
मञ्जुश्री यथा जानति शूर सो च समन्तत भद्र तथैव ।
तेषु अहं अनु शिक्षयमानो नामयमि कुशलं इमु सर्वम् ।
भद्रचरीं परिणामयवाप्तं पुण्यमनन्त मतीव विशिष्टम् ।
तेन जगत् व्यसनौघ निमग्नं यात्वमिताभपुरिं द्रुतमेव ।

गुगु थ्व पुण्यकर्म चिन्तना यानागु खः व सिधल । थ्व पुण्य सफल ज्वीमाः धकाः मनं चिन्तना यानाः । थ्व जिं यानागु पुण्यया फलं थुपिं षड्गति प्राणीपिं छम्हहे ल्यंमदेक छलपोलयागु भुवनस बासं लाइपिं ज्वीफयेमाल । थ्व कुशल मूलयाके गये जा शूरा जुयाच्वोंम्ह मञ्जुश्री बोधिसत्त्वं सकभनं कल्याण ज्वीगु चर्या यानाबिज्याथें, अथेहे जिं नं वसपोलपिनि ल्यूल्यू शिक्षा पालन यानाः थ्व कुशल मूलयागु फलनं अथेहे ज्वीमाल । थ्व कल्याणगु चर्या यानागुलिं गुलिनं प्राप्त जूगु पुण्य खः, व सकल प्राणीयागु लागि समर्पण यानागु जुल । थुगु तधंगु पुण्यं थ्व दुःख रुपी समुद्रस लानाच्वोंपि जगत् प्राणीपिन्त ननानं अमिताभ भुवनस सुखावतीस बास लायेमाल ।

प्रज्ञा बँग्वः धुकू

प्रज्ञा = (क) मति, बुद्धि (ख) प्र = उत्कृष्ट, विशिष्ट, विशेष च्वन्ह्याःगु अतिकं उच्चगु । ज्ञा = ज्ञान, विशेषज्ञान (ग) परमज्ञान, अलौकिक ध्यानदृष्टि, मनब्वैधयागुहे मदैगु अवस्थाया ज्ञान, निर्विकल्प ज्वीगु अवस्थायाज्ञान, शून्यता, उच्चतम विवेक तथा पूर्णज्ञान । (घ) बौध्द आचार संहिताया छगू मुख्य अंग शील, समाधि व प्रज्ञा (च्वन्ह्याःगु बुध्दि) । **प्रज्ञाकरमति** = बोधिचर्यावतार शीक्षा-समुच्चययागु टीकाच्वोम्ह आचार्य । **प्रज्ञाकूट** = 'सद्धर्म पुण्डरीक' सूत्रस स्तूपसंदर्शन परिवर्तस उल्लेख जुयाच्वोंम्ह बोधिसत्त्व । **प्रज्ञा खड्ग** = प्रज्ञारुपी खड्ग । **प्रज्ञाचक्र** = 'गुहचसमाज' तन्त्र ग्रन्थस ध्यानीवुद्धपिन्त बियातैगु मन्त्रमध्ये छगू मन्त्र । (व्देष परिवार व समय परिवारयागु मन्त्र) । **प्रज्ञाचक्षु** = प्रज्ञारुपी मिखा । **प्रज्ञातत्व** = प्रज्ञाज्ञान, शून्यताज्ञान, गथेकिः- "बुद्धानां विषयोह्येष प्रज्ञातत्वं त्वमागत" - नामसंगीति (सम्पूर्ण बुद्धपिनिगु विषय (ज्याखँ) थ्वहे खः कि व प्रज्ञातत्व छलपोल बिज्याःगु, थ्व निश्चय) । **प्रज्ञादीप** = आचार्य नागार्जुन रचित 'मूल प्रज्ञा' यागु टीका । टीकाकार लेग दान ज्याद । **प्रज्ञान्तक** = मण्डलया प्यखे ध्वाखाय् च्वनीपिं रक्षकत मध्ये छम्ह, मेपिं स्वम्ह खः विघ्नान्तक, पद्मान्तक व यमान्तक । स्वपाः ख्वाः (तुयूगु, वोचूगु व ह्यांगु) खुपा ल्हाहादुम्ह, तुयूगु वर्णम्ह द्यो, मण्डलया दक्षिणपाखे च्वंगु ध्वाखास च्वनीम्ह ।

प्रज्ञापारमिता = (क) नव ग्रन्थमध्येया छगू ग्रन्थरत्न (ख) प्रज्ञापारमिता - प्यपाल्हाहादुम्ह, म्हासुगु वर्णम्ह, पलिस्वांस सफू तयाः ज्वनाजूम्ह देवी । धर्मचक्र मुद्रा ज्यानाच्वोंम्ह । निपाल्हाहातं खवो ल्हातिं पलिस्वाँस प्रज्ञापारमिता सफू ज्वनाच्वोंम्ह, जवों ल्हातिं चिन्तामणि ध्वजा ज्वनाच्वोंम्ह ।

प्रज्ञापारमिता = (क) सर्वोत्कृष्ट ज्ञान, परमज्ञान, दकसिबे च्वन्ह्याःगु बुद्धि । अलौकिक ज्ञान । 'शून्यता' दर्शन दुथ्यानाच्वंगु साहित्य । प्रज्ञापारमिता तःगुमछि प्रकारया दु, गथेकि :- (१) प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्र (संक्षिप्त मात्रिका) (२) प्रज्ञापारमिता हृदयसूत्र (विस्तर मात्रिका) आर्य पञ्चविंशतिका भगवती प्रज्ञापारमिता हृदयम् (३) वज्रच्छेदिका नाम त्रिशतिका प्रज्ञापारमिता (संसारे दकसिवे पुलांगु छापा सफू, चीने छापेजूगु, गुंगू शताब्दीस) ३०० पु श्लोक्या ल्याः दुगु प्रज्ञापारमिता थ्वयात त्रिशतिका नं धाइ । (४) अध्यर्धशतिका प्रज्ञापारमिता (५) स्वल्पाक्षरा प्रज्ञापारमिता (६) कौशिक प्रज्ञापारमिता (७) सप्तशतिका प्रज्ञापारमिता (मञ्जुश्री परिवर्त) (८) अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (८००० श्लोक) थुकी ३२ परिच्छेद दु । थुकीयागु धलः अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितास दुथ्याःगु दु । (९) पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (२५००० श्लोक) थ्वयात मध्यमा जिनजननी तथा शतसाहस्रिकायागु 'मूल' नं धाइ । (१०) अष्टादशसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१८००० श्लोक) । (११) शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१००००० श्लोक) लक्ष्यावती । (१२) एकाक्षरी प्रज्ञापारमिता (१३) सुविक्रान्तविक्रामिपरिपृच्छा प्रज्ञापारमिता सूत्र (जापानीभाषय् हीका तःगु प्रज्ञापारमिताया नां । थ्वयात गुलिसिनं अष्टसाहस्रिका

प्रज्ञापारमितायागु लघु रुप खः अथवा संक्षेप खः धाइ । गुलिसिनं धाःसा शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमितायागु लघुरुप व संक्षेप) (१४) सार्धद्विसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (जापानी भाषायागु) (१५) अध्यर्धशतिका (नामान्तरनय) प्रज्ञापारमिता । (१६) श्री परमाद्यनाम महायान कल्पराज, श्री परमाद्यमंत्रकल्प खण्ड, श्री वज्रमण्डलालंकारनाम महातन्त्रराज (१७) रत्नगुण संचय गाथा (१८) अष्टादशसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (१९) पञ्चपारमिता प्रज्ञापारमिता (पंचाशतिका) (२०) पञ्चपारमिता निर्देश (२१) देवराजप्रवर प्रज्ञापारमिता (२२) दशसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (२३) नागश्री प्रज्ञापारमिता (२४) प्रज्ञापारमिता नामष्टशतक (२५) एकाक्षरीमाला (२६) सूर्यगर्भा (२७) चन्द्रगर्भा (२८) समन्तभद्रा (२९) बज्रपाणि (३०) बज्रकेतु

(ख) नवश्लोकी प्रज्ञापारमिता (कमलपाद विरचित) - थुकीदुने महायान बौद्धदर्शन पद्धतिया फुक्क तत्वत दुथ्यानाच्वंगु दु । महायान बौद्ध धर्मस दकसिवे तधंगु गुण खः प्रज्ञापारमितास अभ्यास यायेगु, चर्या यायेगु प्रज्ञायात म्हसीकेगु । प्रज्ञा दतकि सत्यता थ्वीकेफै तर खँजक सयेकाः प्रज्ञा दैगु मखु । थःत थःमं बांलाःगु आचरणस तयेफतकि, थःत थःगु जीवन भिंकाः सुसंस्कृत यायेफतकि हे जक 'प्रज्ञा' ब्वल्हना वैगु खः । अकें प्रज्ञापारमिता धाये मात्रं हे दकसिवे च्वन्हयानाच्वंगु ज्ञान खः । प्रज्ञापारमितास खुता ज्ञान गुणं हा कयाच्वंगु दु :- १) दान - दयामाया भावं पुण्यकर्म यायेगु, दान वीगु । (२) शील - मभिंगु, मखूगु कर्म मयासे, स्वभाव भिंका ज्वीगु । (३) क्षान्ति - सहयाना ज्वीफयेकेगु, धैर्य याना ज्वीफयेकेगु । (४) वीर्य - साहसयाना ज्वीफयेकेगु, मग्यासे ज्वीफयेकेगु । (५) ध्यान - चित्त एकाग्र यायेफयेकेगु, मन धैगु मब्वेकेगु । (६) प्रज्ञा - दकसिवे च्वन्हयानाच्वंगु ज्ञानबुद्धि दयेकेगु ।

(ग) थुकीच्वंगु दान, शील, क्षान्ति व वीर्य धैगु नैतिक गुण खः । थ्व प्यता नैतिक गुण ब्वल्हना वःलिसे ध्यान योगयागु अभ्यास बःलाना वइ । ध्यान योगयागु अभ्यास बःलाना वलकि प्रज्ञास चित्त प्येपुपुं वनी । ध्यान योग आपलं च्वन्हयातकि सत्यता धैगु चुलुंचु खनेदयेक वयाच्वनी, अले थुजोगु अवस्थाय् 'जि' धयागु अहंकार हे धू जुयावनी, प्यखें बोधिज्ञानया जः जक खयाच्वनी ।

(घ) थ्व प्रज्ञापारमितास धर्म व दर्शन निगूलिं दुथ्यानाच्वंगु दु । थुकी दुथ्यानाच्वंगु धर्मय् दर्शन ल्येंपुयाच्वंगु दु । अले थुकी च्वंगु दर्शनय् धर्म ब्वल्हनाच्वंगु दु । प्रज्ञापारमिता साहित्यया मूलगु विषय खः 'शून्यता' यागु दर्शन । प्रज्ञापारमितायात पुजाभाव यायेकथं 'देवी' यागु रुपे (प्रतीक कथं) मान्यता नं वियातःगु दु । प्रज्ञापारमितां सर्वधर्म शून्यता अर्थात् फुक्क धर्म (अस्तित्वया तत्त्व) यात अनित्य माने याइ । 'प्रज्ञापारमिता' महायान बौद्ध दर्शनया निगुलिं सम्प्रदायं (माध्यमिक व योगाचार वा विज्ञानवाद) उतिकं मान्यता वियातःगु बौद्ध दर्शनया दकसिवे च्वन्ह्याःगु ग्रन्थ खः ।

(ङ) महाशून्यता - महान अनन्तायागु शून्यता । (च) प्रज्ञा+पारम्+इता - ज्ञानयात पारयाये धुंकूगु ज्ञानयागु उगुसिथे गन कि मेगु स्थिति हे मदु, दकसिवे च्वे च्वकाय् थ्यंकाच्वनेधुंकूगु प्रज्ञाज्ञान ।

(छ) आर्यताराया गुह्यरुप, शक्तिस्वरुपिणी देवी। (ज) धर्म - बुद्ध धर्म संघस छगू अङ्ग। गथेंकि :- विहारय स्थापनायाना त:म्ह बुद्धया जवे धर्मया रुपे प्रज्ञापारमिता तथा खवे संघया रुपे लोकेश्वर दयाच्वनी।

प्रज्ञापारमिता उपसिद्धान्त = "नशून्ये चरति नाशून्ये चरति, चरति प्रज्ञापारमितायाम्"। शून्यस जक चर्या यायेगु मखु, अशून्यस जक चर्या यायेगु नं मखु, चर्या यायेगु जा प्रज्ञापारमितास जक। **प्रज्ञापारमिता गुथि** = गुथियात संयुक्त जुया न्यायेके मा:गु गुथि, प्रज्ञापारमिता सफूयागु सुरक्षार्थं। **प्रज्ञापारमिता देग:** = प्रज्ञापारमिता स्थापनायाना दयेकात:गु ल्वहँया देग: नितजा:गु। किपूली बाधभैरव वनेगु लँप्वी। विचेला:गु। द्यो नं ल्वहँयाम्ह। कुछि हाकम्ह। सुन्दरमूर्ति। देग: नं साविक हे दनि। ३०० वर्षति पुलांगु खनेदु। - पं. हेमराज शाक्यया धापूकथं। **प्रज्ञापारमिता देवीया मूर्ति व ग्रन्थ (स्वनिगलय् च्वंगु जक)** = 'च्वसापासा' संस्था पाखें पिदंगु ऋतु पौ 'सितु' अङ्क ३ हेमन्त (कछला-थिंला), धर्मादित्य धर्माचार्य स्मृति अङ्कस पं. हेमराज शाक्यजुयागु छपू अनुसन्धानात्मक लेख (पूज्य गुरु धर्मादित्य धर्माचार्यजु नाप बौद्धकला अनुसन्धान) पिदंगु जुल। (ने.सं. १०८५)। उकी वियात:गु बौद्धकला अनुसूची मालाकथं 'प्रज्ञापारमिता' सम्बन्धी विवरण थथे खनेदु। थ्व क्रम ने.सं. १०७३ गुँलाथ्व तक कायम हे जुयाच्वंगु खनेदु। अर्थात् अनुसन्धाता शाक्यजुं यानाविज्यागु अध्ययन, अन्वेषणया ई पाखे थुकी छायातपिं प्रज्ञापारमिताया मूर्ति व ग्रन्थ मौजूद हे खनेदुगु जुल।

नां	वस्तुभेद	प्राप्त स्थान
प्रज्ञापारमितादेवी	काष्ठ	जेतवर्ण महाविहार (ज्योबाहा:)
प्रज्ञापारमितादेवी	काष्ठ	मणिमण्डप महाविहार (धौगाबही)
प्रज्ञापारमितादेवी	सुवर्ण	राजकीर्ति महाविहार (ईवावही)
प्रज्ञापारमिता	सुवर्ण	जयमनोहर महाविहार (सुवाहा)
प्रज्ञापारमिता व आर्यतारा।	सुवर्ण	लोककीर्ति महाविहार (न:बही)

प्रज्ञापारमिताधिष्ठिते = महायानी नित्याचार विधिस अद्य काइबले पेटबोलिस वैगु वाक्य, गथेंकि - 'प्रज्ञापारमिताधिष्ठिते श्री मञ्जुश्रीयाष्ठित भूमौ श्री नेपाल क्षेत्रे'। **प्रज्ञापारमिता पद्धति** = प्रज्ञापारमिता ग्रन्थस क्यनात:गु लँ। **प्रज्ञापारमिता पाठ** = काठमाडौं उपत्यकास फिन्निगू तीर्थ दु। उकी मध्ये छगू मुख्यगु तीर्थ ख: पुण्यतीर्थ (गोकर्ण)। थन ब्रत (अष्टमी) दनेबले पाठयायेमा:गु ग्रन्थ ख: 'प्रज्ञापारमिता'। **प्रज्ञापारमिता पिण्डार्थ** = आचार्य दिङ्नागं प्रज्ञापारमिताया बिषयले च्वयात:गु रचना। **प्रज्ञापारमिता विधिविधान** = प्रज्ञापारमितासम्बन्धी थितिरीति, नियम, गुथि। **प्रज्ञापारमिता मन्त्र** = प्रज्ञापारमितायात कया: दयेकात:गु मन्त्र गथेंकि :- "ॐ गतेगते पारंगते पारसंगते वोधि स्वाहा:" अनन्तं अनन्तजुया: न्ह्यानावनाच्वंगु बोधिज्ञानयात नमस्कार।

प्रज्ञापारमिता मूर्ति = वज्रासनस च्वनाबिज्या:म्ह प्यका ल्हाहादुम्ह प्रज्ञापारमिता देवीया मूर्ति। जवेच्वंगु ल्हाहातिस जपमाला, खवेच्वंगु ल्हाहातिस प्रज्ञापारमिता सफू, दथूयागु निपाल्हाहातिं धर्मचक्रप्रवर्तन मुद्रा ज्यानाच्वंम्ह गुलिगुलि मूर्तिस उपदेश मुद्रा नं दु, हानं गुलिं मूर्तिस ध्यान मुद्राया द्योने कलश नं दु। प्रज्ञापारमिताया मूर्तिस धर्मदेशनाया प्रतीक सुपाँय्, अनंलि पलिस्वाँ, अनंलि पलिस्वाँस वज्रासनस च्वनाबिज्याम्ह प्रज्ञापारमिता। **प्रज्ञापारमिता मुद्रा** = थुकिया लक्षण च्वय् वने धुंकल। **प्रज्ञापारमितास्तव** = अष्टसाहस्रिका, पंचविंशतिसाहस्रिका व सुबिक्रान्त बिक्रामिपरिपृच्छा प्रज्ञापारमितास दकसिवे च्वे ब्वयात:गु अनुष्टुप छन्दस चिनात:गु तुत:। प्रज्ञापारमितायात प्रशंसायानात:गु तुत:। थुकी जम्मा २० पु तुत: दु। थुकी ल्हाकम्हयागु छपु नं दु। फुकंयाना २१ पु। **प्रज्ञापारमिता स्तोत्र** = प्रज्ञापारमितायागु तुत:। गथेकि - "प्रज्ञापारमिता नित्यं प्रज्ञारुपं निरुप्यतां प्रज्ञाभासं सदावन्दे प्रज्ञामूर्तिं नमाम्यहम्"। **प्रज्ञापारमिता सफू पाठ तथा पूजा यायेगु थितिरीति** = "थ्वहे इलय् नेपालय् प्रज्ञापारमितायागु पाठ तथा पूजा यायेगु चलन नं वल तथा गुंगू धार्मिक ग्रन्थयात नवधर्म धका: विशेष मान्यता वीगु प्रथा नं वल। व गुंगू सफूया नां थ्व ख:। (१) अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (२) गण्डब्यूह (३) दशभूमि (४) समाधिराज (५) लङ्कावतार (६) सद्धर्मपुण्डरीक (७) तथागत गुहचक (८) ललितविस्तर (९) सुवर्ण प्रभास। थ्व च्वय्यागु गुंगू सफूमध्ये च्यागू सफू महायानीया प्रसिद्ध ग्रन्थ ख:। अले तथागत गुहचक छगूजक वज्रयानयागु ग्रन्थ ख:। थ्व छगू तान्त्रिक ग्रन्थ ख: तथा थुकी अनेक प्रकारयागु धोर बामाचारयागु विधान दु। **प्रज्ञापारमिता साहित्य** = प्रज्ञापारमितास च्वंगु बौद्ध साहित्य। **प्रज्ञापारमिता सिद्धान्त** = प्रज्ञापारमिता विषययात कया दयेकात:गु सिद्धान्त। **प्रज्ञापारमिता सूत्र** = महायानी बौद्ध दर्शनअन्तर्गत प्रज्ञापारमितासम्बन्धी सूत्र। महायान सूत्र। राजगृहस गृद्धकूट पर्वतय् च्वना: भगवान बुद्धं थ: शिष्य मचातनाप खँल्हाबल्हा यानाबिज्या:गु महायान दर्शन जायाच्वंगु प्रज्ञापार मिता सूत्र। **प्रज्ञापारमिता हृदय धारणी** = प्रज्ञापारमितास दुथ्याका: ब्वल्हंकात:गु मन्त्रपाठ। गथेकि :-

"ॐ प्रज्ञा धृति श्रुति स्मृति मति विजये स्वाहा:"
"ॐ गतेगते पारगते पारसंगते बोधिस्वाहा: ।"

प्रज्ञापारमितोपदेश शास्त्र = आचार्य मैत्रेयनाथं दयेकात:गु अभिसमयालंकार नांगु रचनायागुनतुं नां। **प्रज्ञापाल, प्रज्ञावर्मा, प्रज्ञागुह्य** = तिब्बतय् वना अन बौद्धधर्म प्रचार यायेगु सन्दर्भय् संस्कृतभाषा तिब्वती भाषाय् बौद्धग्रन्थ हीकीगुली योगदान ब्यूपिं बौद्ध आचार्यत **प्रज्ञापुरीमहानगरी** = येँ, ज्याथत्वाले च्वंगु शिलापत्रस अंकित नां "काष्ठमण्डप विक्रमशील महाविहार प्रज्ञापुरी महा-नगर"। कान्तिपुर मञ्जुपतन, काठमाडौं (काष्ठमण्डप), येँ। **प्रज्ञाब्वँ** = देखा काइबलय् प्रज्ञापारमितायागु

आभ्यन्तर पूजा याइबले महायानी (दीक्षा) दुपिन्त प्रदान याइगु भोजन। थुकी चतांमधि निपा नं दै अले ह्यांगु कोखा छ्पू नं दै। देखा मदुपिन्त चतांमधि छ्पाजक दै। चतांमधि - आकाश व पातालया प्रतिनिधित्व, खुताघासा - षट्गति संसार, स्यावजि पौबजि - प्रज्ञोपाय। **प्रज्ञामूर्ति** = भगवान बुद्धयात सम्बोधन याइगु खँग्वः (प्रज्ञामूर्ति, करुणामूर्ति)। **प्रज्ञाया थीथी लक्षण** = क) प्रज्ञा = शक्ति, बौद्धधर्मस वज्रयानअर्न्गत शक्ति पुजाया परम्परा चालू जूगु खः। (ख) प्रज्ञा = ज्ञान, उपाय = साधन (ग) प्रज्ञा = वज्र गंया प्रतीक। वज्र = शून्यया प्रतीक (घ) प्रज्ञा = मिंज्वाला थें छ्यौंदुम्ह कृष्ण यामारीया शक्ति, (ङ) प्रज्ञा = जवल्हातिं वरदमुद्रा ज्यानाच्वोंम्ह खवोल्हातिस पलिस्वाँ ज्वनाच्वोंम्ह, महासरस्वतीया प्यखेरं च्वोंपि प्यम्ह द्योपिंमध्ये न्हचोने च्वनीम्ह प्रज्ञा। थथेहे मेघा जवे, स्मृति खवे, पश्चिमे मति (च) प्रज्ञा = च्यापाल्हाःदुम्ह, वज्रज्वनाः दुष्टतेत दण्ड सजायँ बीम्ह मरिची नाप स्वापू दु (छ) प्रज्ञा = अक्षोभ्य शिरसदुम्ह यमन्तकयात अथवा ह्याउँम्ह यामारीयात घयेपुना च्वनीम्ह प्रज्ञा (थःम्ह हे सिर्जना यानाः) (ज) प्रज्ञा = निपाल्हादुम्ह भगवती।

प्रज्ञायान = प्रज्ञायानअन्तर्गत निगू दार्शनिक विचार पद्धतिया उदयजुल। व खः (१) माध्यमक (२) विज्ञानवाद। माध्यमकबादीतेगु धापूकथं फुक्क वस्तु स्वभावशून्य खः। विज्ञानवादीतेगु धापूकथं बाह्यवस्तु जातयात असत्, विज्ञानयात सत् खः, अले थुकी बोधिसत्त्वपिन्सं ग्वाहालि याइ धैगु विश्वास दु। **प्रज्ञावरधानी** = धारणीदेवी। श्वेतवर्णम्ह, निपाल्हादुम्ह, खवोल्हातिस ओचूगु पलिस्वाँस खड्ग दुम्ह, जवोल्हातिस विश्वबज्रदुम्ह। **प्रज्ञाबल** = प्रज्ञाज्ञानस अत्यन्त बल दयाच्वनीगु न्यागू बलमध्ये छगू। न्यागू बल खः (१) श्रद्धा बल (२) वीर्य बल (३) स्मृति बल, (४) समाधि बल (५) प्रज्ञाबल। **प्रज्ञाविमुक्ति** = बुद्धियागु आध्यात्मिक मुक्ति **प्रज्ञाविहार** = चीनया चाङचून शहरस च्वंगु बौद्ध महाविहार। **प्रज्ञावृद्धि** = फूच्चो क्वसंच्वंगु गोदावरीया तीर्थस मिथुन संक्रान्तिखुन्हु स्नानयात धाःसा 'प्रज्ञावृद्धि' ज्वी धैगु कथन दु। देवगुरु वृहस्पतिं नं मोल्हुया प्रज्ञावृद्धि यानावंगु तीर्थ धैगु कथन दु। **प्रज्ञाभ्यास** = प्रज्ञायागु अभ्यास, प्रज्ञायागु चर्या, ज्ञान संभार। **प्रज्ञाभिषेक (प्रज्ञाज्ञानाभिषेक)** = महायानी परंम्पराकथं देखा (दीक्षा) बीबले पञ्चस्कन्ध छेदनयाये फैगु धकाः तथा पञ्चतत्व प्राप्त याये धकाः महारस अर्थात पञ्चामृतयागु गोली नकीगु। थथे अभिषेक याइबले प्रज्ञां उपाययात तथा उपायं प्रज्ञायात नकीगु चलन दु। (मिजंतेसं मिसातेत, मिसातेसं मिजंतेत नकीगु) **प्रज्ञामन्त्र** = प्रज्ञापारमितायागु मन्त्र, गथेकिः- "ॐ गतेगते पारगते पारसंगते बोधि स्वाहाः"। **प्रज्ञामूल** = मूल मध्यमिक कारिका, मध्यमक शास्त्र। आचार्य नागार्जुनं प्रज्ञापारमिता शास्त्रयात कया ब्वल्हंकूगु दर्शन। **प्रज्ञायान** = महायानयाहे पर्याय (उथेंउथें अर्थ वैगु) महायानयाहे छगू कचा, शून्यताज्ञानं जायाच्वंगु बौद्धदर्शनया लँपु। **प्रज्ञास्कन्ध** = न्यागू स्कन्ध (प्रज्ञास्कन्ध, समाधिस्कन्ध, शीलस्कन्ध, विमुक्तिस्कन्ध, विभक्ति ज्ञान दर्शन स्कन्ध) मध्ये छगू। ज्ञान दयाच्वंगु गथेकि-सलाई बत्ताय् सलाई दु। व सलाई किल

कि च्याई धयागु ज्ञान दैगु । **प्रज्ञास्वस्तिचिन्ह** = प्रज्ञापारमिता देवीया ल्हातिस च्वंगु स्वस्ति चिन्ह । **प्रज्ञा** = शून्यता, प्रज्ञोपायस च्वंगु प्रज्ञा । **प्रज्ञाश्री** = प्रज्ञारुपी विभूति, प्रज्ञारुपी शोभा, प्रज्ञारुपी लक्ष्मी, प्रज्ञारुपी सरस्वती । **प्रज्ञाज्ञानाभिषेक** = महायानी परम्पराकथं दीक्षा बीबले पञ्चस्कन्ध छेद ज्वीगुया अर्थय् प्रज्ञां उपाययात, उपायं प्रज्ञायात पञ्चामृतया गोली नका: याइगु छगू गुह्य अभिषेक, विशेष रुपं दीक्षा बीगु आगमं सम्पन्न ज्वीगु क्रिया । **प्रज्ञेन्द्रिय** = न्यागू इन्द्रियमध्ये छगू । न्यागू इन्द्रिय ख: । (१) श्रद्धेन्द्रिय (२) समाधिन्द्रिय (३) वीर्येन्द्रिय (४) स्मृतिन्द्रिय (५) प्रज्ञेन्द्रिय । **प्रज्ञोपाय** = प्रज्ञा व उपाय, शून्यता व महाकरुणा, महायानी बुद्ध धर्मस न्ह्याचागु धर्मक्रिया यासां प्रज्ञोपाययात महत्व बियात:गु दु । अर्थात् शून्यता व महाकरुणायात छगूयात मेगुया पूरकया रुपे कयात:गु दु । थुकीयागु उपमा ख: - प्रज्ञाधैगु मुलुथें, उपाय धैगु सुकाथें, अर्थात् प्रज्ञोपाय धैगु मुलुसुकाथें । **प्रज्ञोपाय विनिश्चय सिद्धि** = च्यागूगु शताब्दिया तन्त्र प्रधान बौद्ध शोधग्रन्थ, थुजोगु मेगु निगू ग्रन्थ ख: (१) अद्वय सिद्धि (२) ज्ञानसिद्धि ।

तँसा

प्रज्ञाभूमि = दृष्ट तत्त्व जुयाच्वंगु प्रतीत्यसमुत्पादयात साक्षात्कार यायेफुगुलिं हे सिद्धार्थ गौतम बुद्ध जूगु, थ्वयात हे प्रज्ञाभूमि धाइ । **प्रज्ञापारमिता सपादलक्ष ग्रन्थ** = सवा लाख श्लोक दुगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्न । **प्रज्ञा रक्षा भगवती (लक्षावती)** = शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमितायात सम्बोधन याइगु श्रद्धासूचक नां । **प्रज्ञासमाधि** = प्रज्ञाज्ञान प्राप्त यायेगु छगू साधन । **प्रज्ञापारमिता पाठ** = स्वनिग:या द्वादश तीर्थय् गोकर्ण पुण्यतीर्थस पाठयाइगु । **प्रज्ञाधृक्** = गुह्यसमाज तन्त्र ग्रन्थस ध्यानी बुद्धपिन्त बियातैगु मन्त्रमध्ये छगू मन्त्र । **प्रज्ञाकूट** = सद्धर्मपुण्डरीक सूत्रस स्तूप संदर्शन परिवर्तनस उल्लेख जुयाच्वोंम्ह बोधिसत्त्व । **प्रज्ञापारमिता धारणी** = ॐनमो भगवत्यै आर्यप्रज्ञापारमितायै नमोरत्नत्रयाय तद्यथा ॐमुनिधर्मे संग्रह अनुग्रहधर्मे विमुक्तधर्मे सदानुग्रहधर्मे वैश्रवर्ण परिवर्त्तितधर्मे सर्वकार्य परिप्रापणधर्मे समतानुपरिवर्त्तितधर्मे स्वाहा । ॐ प्रज्ञाधृतिस्मृति स्वाहा ।

प्रज्ञापारमिता स्तोत्र

निर्विकल्पे नमस्तुभ्यं प्रज्ञापारमितेऽमिते ।
निरारम्भ निराकारे प्रज्ञादेवी नमाम्यहम् ।।

बखुंबाहाः (बःचाधंगु पारावत विहार)
प्रज्ञापारमिता चर्या गुथि

यल (ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. ११) या बखुंबाहाः । थ्वया लिकसं न्ह्यःनेसं ओमबाहाः, लिकसं लिउनेसं ज्यःबाहाः । थ्वहे निगू बाहाःया दथ्वी लानाच्वंगु जुल थुगु बखुंबाहाः । छता विडम्बना थ्वहे जुल, बखुंबाहालय् शाक्यमुनि भगवान् बुद्धया दिगि, मूर्ति छुं नं मदु । केवल नां जक "बखुंबाहाः" । तर थ्व बखुंबाहाःया प्रवेशद्वार धाःसा थ्वया मध्यभागय् फुसय् अतिकं भव्य व कलात्मकगु "वज्रसत्त्व" या अतिकं लक्ष्यणगु सिंयागु मूर्तियात मूर्त रूप बियातःगु जुल । थौं नं थ्व दर्शनीय तथा अतिकं महत्त्वपूर्ण जूगु जुल ।

जि* सीकातयागु कथं नेवाः जुजुपिनि पर्यायस - 'कचिंगः' कूनांजूपिं काजिपिन्सं व बखुंबाहाः दयेकूगु, तर थन बाहाःयागु विधिवत् पलिस्था मजूगु ।

जिगु जन्म वि.सं. १९७७ बैशाख ३० गते जूगु । जिमि अबुजु शङ्करराज (औपचारिक नां शङ्करदास) जोशीं मूद्गालय् "वज्रसत्त्व" दुगु छेँ - कचिंग काजिया अन्तिमम्ह सन्तान मानबहादुर कायस्थयाके न्यानाकाःगु जुल । जि थ्वहे छेँय् ब्वलंम्ह जुल । १९९० सालया भ्वखासं तःपाःगु न्यापाः भ्याः दुगु छेँ दुन । वज्रसत्त्व दुगु मूद्गः छगू जक ल्यन, थुगु थौंतक नं दहेदनी ।

ने.सं. १०९५ या ज्यापुन्ही कुन्हु, जिमिसं दिवंगत जुयादीम्ह अबुजु शङ्करराज जोशीया लुमन्तिइ बःचाधंगु दलान कोथाय् शाक्यमुनि भगवान बुद्ध स्थापना यानाः छगू न्हूगु बौद्ध परम्परा न्ह्याकागुजुल । थुम्ह भगवान बुद्धया सुन्दर मूर्ति यल भिन्छेँबाहाःया ल्वहंकःमिं बुद्धरत्न वज्राचार्य (नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानपाखें इन्द्र राज्य लक्ष्मी सिरपाः काःम्ह नांदंम्ह प्रस्तर मूर्तिकार) दयेकाः विधिवत् जीवन्यास तयाः मिखाकंकूगु जुल, भिन्छेँबाहाःयाम्ह हे पुरोहित शान्तराज बज्राचार्यया आचार्यत्वय् ।

शाक्यमुनि भगवान बुद्धं प्रतिपादन यानाबिज्याःगु बौद्धदर्शनया लिधंसाय् ईसाया प्रथम, द्वितीय शताब्दीपाखेयाम्ह आचार्य नागर्जुनं प्रतिपादन यानाबिज्याःगु माध्यमिक दर्शनया मूल ग्रन्थ

---

* थुगु ग्रन्थ न्ह्यब्वोम्ह सत्यमोहन जोशी

"प्रज्ञापारमिता" या विषयस सप्तविधानोत्तर पूजापाठ यायेगु, धारणी तुतः आदि ब्वनेगु, इलय् न्यलय् चर्चा परिचर्चा गोष्ठी यायेगु साप्ताहिक कार्यक्रम (न्हापां मंगलबार, लिपा तथा थौंतक सोमबार कुन्हु) न्ह्याकावयागु जुल । थुगु ज्याभ्वः न्ह्याकेगुली जिमित प्रेरणा ब्यूम्ह कल्याणमित्र दिवंगत जुया बिज्यायेधुंकूम्ह यल हःबाहाःया पूर्णबहादुर वज्राचार्य व प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्नया विषयस धर्म देशना यानाः लँ क्यनाबिज्याम्ह यें, सवलबहालया दिवंगत जुयाबिज्यायेधुंकूम्ह पं. जोगमुनि वज्राचार्य खः । थातं मदीक पाठपूजा व प्रवचनया ज्याभ्वः न्ह्याकाबिज्याम्ह पण्डित गुरू खः यल खाछैं निवासी गुणरत्न शाक्यजु, वसपोलं जिमिगु बखुंबाहालय् नीन्यादँ (२५ वर्ष) मयाक धैर्यं प्रज्ञापारमिता विषयक चर्चा परिचर्चा न्ह्याकाबिज्याःगु जुल ।

प्रज्ञापारमिताया थुगु क्रम नियमित रूपं न्ह्यासेंनि जिमिसं थुगु बखुंबाहायात "बःचाधंगु पारावत विहार" धकाः नां छुनागु जुल । "पारावत" या अर्थ खः बखुं (Pigeon) । अले अंग्रेजी भाषां ध्वयागु नां छुनागु जुल Little Pigeon's Hole Monastery ।

छभ्रः थुगु बखुंबाहाःया बःचाधंगु पारावत विहारय् - स्थानीय उपासक उपासिकापिं श्याम महर्जन, शान्ति महर्जन, चिरिमैं अवाले, ग्वाथे महर्जन, महन्त अवाले, नेमराज वज्राचार्य, द्रव्यरत्न शाक्य (मंगलमान) बुरमाया शाक्य, जोगभाइ महर्जन, पं. हेमराज शाक्य, प्रा. आशाराम शाक्य, अमीर शाक्य, लोकबहादुर शाक्यपिन्सं इलय्ब्यलय् उपस्थितजुयाः ब्वतिकाःगु जुल । जिपिं २ दँ पिने (चीनय्) वनेमाःबलय् कल्याणमित्र लोकबहादुर शाक्यजुं थःगु हःखा त्वालय् प्रज्ञापारमितायागु थुगु ज्याभ्वः त्वोमफीक न्ह्याकाबिज्याःगु जुल । लिपा जिपिं छैं लिथ्यंसेलि हानं बखुंबहाःया बःचाधंगु पारावत विहारय्तुं यथावत ज्याभ्वः न्ह्याकेखंगु जुल, गुगु थौंतकनं पं. नेमराज वज्रचार्यजुपाखें न्ह्यानाच्वंगु जुल । थुकी तंक आःजु (टंकमान शाक्य) या नं भूमिका दुथ्याःगु जुल ।

गुबलें गुबलेंला किपू, बुंग, थसि पूच्वःयापिं उपासक उपासिकापिंनं प्रज्ञापारमितासम्बन्धी धर्मदेशना न्यंबिज्याइगु जुल । अथेहे हानं - थन ज्वीगु चर्चा परिचर्चाय् बौद्ध विद्वानपिं भक्तिदास श्रेष्ठ, लोकदर्शन व वसपोलया तिरि बसन्ती वज्राचार्यपिं, अयोध्याप्रसाद प्रधान, लाभरत्न तुलाधर व पासापिं, दिवंगत जुया बिज्यायेधुंकूम्ह पं. रत्नबहादुर वज्रचार्यया शिष्यमचात । (सूर्यमान बज्राचार्य, चक्रराज शाक्य आदि) पिन्सनं ब्वतिकाःगु जुल । नन्दसिद्धि गुभाजु, धम्मवती गुरूमां, हेराकाजी सुइका, जर्मनीया प्रकाण्ड बौद्ध विद्वान व लेखक गुस्ताफ रोथ तथा सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्व विद्यालयया नांदंम्ह प्रो. जगन्नाथ उपाध्यायपिन्सं ब्वतिकाःगु जुल ।

अले जिमिसं "प्रज्ञापारमिता" ग्रन्थरत्नयागु पूजाविधि परम्परा कथं, इलय् न्यलय् नामसंगीनि अहोरात्र ब्वनेगु ज्याभ्वः, सप्तविधानोत्तर पूजा, यल पञ्चदान कुन्हु पञ्जरां फयेकेगु, स्थापना याना तयाम्ह शाक्यमुनि बुद्धया बुसाधँ (ज्यापुन्हीकुन्हु) न्यायेकेगु आदि ज्याभ्वःनं इलय् व्यलय् न्ह्याकावयाच्वनागु जुल ।

थथे बखुंबाहालय् पलिस्था यानागु बःचाधंगु पारावत विहारय् - प्रज्ञापारमिता चर्या गुथिया नामं थीथी ज्याभ्वः न्ह्याकावं च्वनाबलय्, जिमिसं प्रज्ञापारमिता विषयक थीथी सफूचात (प्रज्ञापारमिताया शरणस वने, प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्र, प्रज्ञापारमिता धारणी, प्रज्ञापारमिताया मूलँप्वी, प्रज्ञापारमिता शून्यताज्ञान, प्रज्ञापारमिता म्हसीकेगु ज्ञानया खँ मुना नं पिथनागु जुल । थ्वहे भ्वलय् ने.सं. १०९९ तछलागाः सप्तमी (वि.सं. २०३६ आषाढ २) शनिवाःकुन्हु जिमिगु प्रज्ञापारमिता चर्या गुथिपाखें हिरण्यवर्ण महाविहास (क्वाःबाहाः) विधिपूर्वक प्रज्ञापारमिता पाठ याकेगु ज्याभ्वःनं सुसम्पन्न जूगु जुल । उगु ज्याभ्वलय् ब्वतिकयाबिज्याःपिनिगु नां धलः थथे खः -

(१) मूलम्ह गुरूजु - श्री सिंहवज्र वज्राचार्य, क्वालखु (२) सहायकजूपिं - श्री आशारत्न वज्राचार्य न्याचुक, श्री हीराभाई वज्राचार्य न्याचुक, श्री भाइ गुभाजु वज्राचार्य न्याचुक, श्री हर्षरत्न वज्राचार्य (निथि पाठयाना बिज्याम्ह) क्वालखु, श्री विक्रम वज्राचार्य चुकबाहाः, श्री भीमराज वज्राचार्य, श्री कुलवज्र वज्राचार्य (चीरकाजी) क्वालखु, श्री शुक्रराज वज्राचार्य तःजः ।

पुजा तयाबिज्याम्ह श्रीमती पुनमाया वज्राचार्य क्वालखु, चीस्यात (प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्नया हेरचाह याइपिं पाःलात) श्री हर्ष साहु अकिबाहाः, श्री चिकचा छेँक (भतापो) । द्यःपाःलाजूम्ह श्री इन्द्र धास्वाः नागबाहाः, थपाजु चक्रेश्वर श्री बुद्धरत्न वज्राचार्य, बापाचा (अज्ञात) ।

प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्नया पाण्डुलिपि (Manuscripts) सुरक्षित यानातःगु छुंछुं थाय्‌बाय्‌या म्हसीका

१ भगवत्या प्रज्ञापारमिताया रत्नगुण सञ्चय गाथा
नेसं. २९५ स रूद्रदेव जुजुया पर्यायस च्वयातःगु थुगु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ एशियाटिक सोसाइटी अफ् बंगालया पुस्तकालयस सुरक्षित यानातःगु दु ।

२ नेसं. ४०४ पाखे अनन्तमल्ल जुजुया पर्यायस यलया जयमनोहर विहार (सकबाहाः) स च्वंम्ह बौद्ध विद्वान् सुगत रक्षितं च्वयावंगु (प्रतिलिपि दयेकूम्ह) थुगु ग्रन्थ ल्हासाया साक्य गुम्बाय् दु ।

श्रोत :- राजेन्द्र लाल मित्रया भूमिका

The Sanskrit Literature of Nepal पाखें

३ ल्हासाय् च्वंगु नांदंगु बिहार साक्य गुम्बा (Sa-Skya Monastery) स नेपाःया नरेन्द्रदेव व उदयदेवया संयुक्त राज्यकालय् च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

४ यलया जयमनोहर विहार (सकबाहाः) स च्वंम्ह बौद्ध विद्वान् सुगत रक्षितं च्वयातःगु अनन्त मल्ल जुजुया पालेयागु शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ रत्न नं दु ।

५ नेपाःया जुजु रूद्रदेवया पालय् च्वयातःगु स्वंगू अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ क्याम्ब्रीज विश्व विद्यालययया पुस्तकालयस दु । थुकी ल्हम विहार (Hlam Vihar) स च्वयातःगु धैगु उल्लेख दु ।

६ नेपाःया शङ्करदेव जुजुया पालय् च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ ल्हासाय् नोर (न्होर) गुम्बाय् ब्वयातःगु दु ।

७ थन नेसं. ३२३ स अरि मल्ल देव जुजुया पालय् च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञामारमिता ग्रन्थ नं दु ।

८ जुजु शङ्करदेवया पालय् च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ, नेसं. ५१५ स जयस्थिति मल्ल जुजुया पालय् यलय् च्वयातःगु अभयमल्ल भारोयागु प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ नं एससियाटिक सोसाइटी अफ् वंगालया पुस्तकालयस सुरक्षित यानातःगु दु ।

९ हर्षदेव जुजुया पालय् यलया गण्डिगुल्म विहारस च्वंम्ह बौद्ध विद्वान् जीवधरसिंहजुं च्वयातःगु अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता पञ्जिका ल्हासाया साक्या (ससाक्य) गुम्बाय् सुरक्षित जूगु दु । (नेसं. ११९ पाखेयागु)

१० नेसं. २०० स सिंहदेव जुजुया पर्यायस यलया मणिग्वल विहारस च्वनाः जयचन्द्र वर्मजुं च्वायवंगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

११ जुजु आनन्ददेवया पालय् च्वयातःगु (प्रतिलिपि दयेकातःगु) निगू अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ नेपाःया राष्ट्रिय अभिलेखालयस सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । ने.सं. २०० पाखेयागु

१२ जुजु आनन्ददेवया पालय् यलया गण्डिगुल्म विहारस च्वयातःगु (ने.सं. २८५ पाखेयागु) अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, शाक्यभिक्षु मञ्जुश्रीं च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, अभयमल्ल जुजुया पालय् च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (ने.सं. ३६७ पाखेयागु) नं क्याम्ब्रीज विश्व विद्यालयया पुस्तकालयस लण्डनय् सुरक्षित याना तःगु दु ।

१३ अभयमल्ल जुजुया पालय् यलया हरिपाल ठाकुरया नामं च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ (दर्ता नं. २२०३) ब्रिटिस म्यूजियस सुरक्षित यानातःगु दु ।

१४ ने.सं. ४० स शङ्करदेव जुजुया समयस च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता महाबोधि मण्डप विहारय् दु ।

१५ पण्डित अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानं च्वयातःगु शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता थँबहीया विक्रमशील महाविहारस सुरक्षित यानातःगु दु ।

१६ ने.सं. १२८ स राजा निर्भयदेव व रूद्रदेवया संयुक्त शासनय् च्वयातःगु,
ने.सं. १३५ स जुजु भोजदेव व लक्ष्मी कामदेवया संयुक्त शासनय् च्वयातःगु
अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता सेसिल वेण्डालया सफुतिइ न्ह्यथना तःगु दु ।

१७ ने.सं. ११९ पाखे गण्डीगुल्म निवासी सुवर्णकार राणां च्वयातःगु,
ने.सं. १८९ पाखे लम्जुङ निवासी जङ्ग रानां च्वयातःगु
अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता डोर गुम्बाय् लुयावोगु दु । श्रोत पेटेकया सफू ।

१८ कपितनगरया भिक्षु आनन्ददेवं नीलपत्रय् लुँ मसिं च्वयातःगु ने.सं. ३४५ पाखेयागु अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता यलया हिरण्यवर्ण महाविहारस सुरक्षित एवं पूजित जुयाच्वंगु जुल ।

१९ ने.सं. ३०५ स नीलपत्रय् लुँ मसिं च्वयातःगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता यलया रूद्रवर्ण महाविहारय् (उकुबहालय्) सुरक्षित यानाः नित्य पाठ यायेगु चलन दु ।

डानियल राइट्या संकलनय्
प्रज्ञापारमिता

सन् १८७० पाखे नेपालय् ब्रिटिश राजदूतावासय् च्वनावंम्ह थें कूटनीतिज्ञ ध्वयेकलं नेपालय् च्वनाः संकलन याःगु हस्तलिखित पुलां सफूया धलखय् जक क्वय् च्वयाथें भिन्गुंगू थान प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ दुध्याकातःगु दु । ध्वयेकयात थथे पाण्डुलिपिया सफू संकलन यानाब्यूम्ह बौद्ध विद्वान खः यल महाबौद्धया पं. गुणानन्द शाक्यजु ।

दर्ता नं.	ग्रन्थया नां	विवरण	दँ
८६६	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र	ने.सं. १२८
८६८	सप्तशतक प्रज्ञापारमिता		
११६३	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र	
११६४	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र	ने.सं. ५
११६५	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र	ने.सं. ३
१५४३	प्रज्ञापारमिता (२५०० श्लोक)	तालपत्र	
१५४४	प्रज्ञापारमिता, वृहत् ग्रन्थ धारणी सूत्र सहित	तालपत्र	ने.सं.
१५५६	सप्तशति (प्रज्ञापारमिता)		
	(अतिकं बांलागु लीयागु सफूकँ छाय्पा यानातःगु)		ने.सं.
१६२५	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता		ने.सं.
१६२६	प्रज्ञापारमिता भाग छगू		
१६२७	प्रज्ञापारमिता भाग स्वंगू		
१६२८	प्रज्ञापारमिता भाग न्यागू		
१६२९	प्रज्ञापारमिता भाग छगू		
१६३०	प्रज्ञापारमिता भाग निगू		
१६३१	प्रज्ञापारमिता भाग स्वंगू		
१६३२	प्रज्ञापारमिता भाग प्यंगू		
१६३३	प्रज्ञापारमिता भाग न्यागू		
१६४३	प्रज्ञापारमिता भाग न्यागू		
दर्ता मयानीगु	प्रज्ञापारमिता भाग न्यागू		

प्रज्ञापारमिता ग्रन्थरत्न (धर्म पुथि)*
संरक्षण व प्रदर्शन

येँय् (कान्तिपुरय्)

	बौद्ध दर्शन ग्रन्थ	वस्तुभेद	सुरक्षित स्थान
१	प्रज्ञापारमिता	तालपत्र, रञ्जनालिपि	खुंबाहाः
२	प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र, रञ्जनालिपि लुं च्वयातःगु	खुंबाहाः
३	प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र, रञ्जनालिपि वहलं च्वयातःगु	इतुंबाहाः
४	प्रज्ञापारमिता	हरितालपत्र, नेपाललिपि	छुस्याबही
५	प्रज्ञापारमिता वज्रच्छेदिका	नीलपत्र, तिब्बतीलिपि लुं च्वयातःगु	खुसिबही
६	शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र, रञ्जना लिपि	थँबही (विक्रमशील महाविहार) ने.सं. ३४४ अग्रहण शुल्क प्रतिपद दिने पण्डित जिनश्री ज्ञानेन स्वयमेवपार्जित द्रव्येन महत्कष्टेन नीलपत्रे जाम्बुनद सुवर्णेन सर्वज्ञ जनना आर्य भगवती शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता लिखयिता ।

* स्वनिगलय् येँ, यल व ख्वप व किपूया बौद्ध विहारस सुरक्षित प्रज्ञापारमिता ग्रन्थ रत्न,प्रज्ञापारमिता देवीया मूर्ति व किपा - श्रोत 'च्वसापासा' या त्रैमासिक पौ 'सितु', संकलनयाःम्ह पं. हेमराज शाक्य

यलय् (ललितपुर)

	बौद्ध दर्शन ग्रन्थ	वस्तुभेद	सुरक्षित स्थान
१	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र, रञ्जनालिपि	ओमबाहाः
२	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	रञ्जनालिपि	इबाहाःबही
३	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र, प्राचीन नेपाल लिपि, संवत् ४० भाद्रपद शुल्क रिवा पूर्णमास्या परम भट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वर श्री शङ्करदेव राज्ये	महाबौद्ध
४	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र रञ्जना लिपि लुँमसिं छ ध्वः अतः च्वयातःगु दथ्वी दथ्वी किपा दुगु	महाबौद्ध
५	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र, रञ्जनालिपि ने.सं. ३०५ जुजु गुणकामदेवया पर्यायस लुँमसिं च्वयातःगु थासय् थासय् जीर्ण जुयाच्वंगु	उकुबाहाः
६	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	हरिताल भों नेपाल लिपिं (नेवाः आखलं)	उकुबाहाः
७	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	नीलपत्र, रञ्जना लिपि संवत् ३४५ जुजु अभयमल्ल देवया पर्यायस कापित नगरया श्री आनन्द भिक्षुनं च्वयातःगु ।	क्वाबाहाः
८	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	तालपत्र, विविध रञ्जनादि विविध लिपि संयुक्त	इस्वाछेँ, पित्तबही

प्रज्ञापारमिता देवीया मूर्ति ब्वयातःगु
बाहाबही

यें (कान्तिपुर)

	नां	वस्तुभेद	प्राप्त स्थान
१	प्रज्ञापारमिता देवी	सुवर्ण लुँयाम्ह, कलात्मक मुकुट मदुम्ह	विक्रमशील महाविहार (थँबही)
२	प्रज्ञापारमिता देवी	काष्ठ (सिँयाम्ह) तिसाजक लुँसियातःगु	कृतिपुण्य महाविहार (लगंबाहाः)
३	प्रज्ञापारमिता देवी	सिँयाम्ह	स्रोहताङ्क महाविहार (नकबही)
४	प्रज्ञापारमिता देवी	सिँयाम्ह निकःल्हाहा जक दुम्ह	जाम्बुनद महाविहार (खुमबाहाः)
५	प्रज्ञापारमिता देवी	लुँयाम्ह प्याकःल्हा दुम्ह	जाम्बुनद महाविहार (खुमबाहा)
६	प्रज्ञापारमिता देवी	सिँयाम्ह स्वपाः स्वाःपा, झिन्निकःल्हाहा दुम्ह धर्मचक्र मुदित	जाम्बुनद महाविहार (खुमबाहा)

यलय् (ललितपुर)

१	प्रज्ञापारमिता देवी	सिँयाम्ह	जेतवर्ण महाविहार (ज्याबाहाः)
२	प्रज्ञापारमिता देवी	सिँयाम्ह	मणिमण्डप महाविहार (धौगाःबही)
३	प्रज्ञापारमिता देवी	लुँयाम्ह	राजकीर्ति महाविहार (इबाहाःबही)
४	प्रज्ञापारमिता देवी	लुँयाम्ह	जयमनोहर महाविहार (सुबाहाः)
५	प्रज्ञापारमिता देवी आर्यावतार	लुँयाम्ह	लोककीर्ति महाविहार (नःबही)
६	प्रज्ञापारमिता देवी	लुँयाम्ह	हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः)
७	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः)
८	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	दक्षिणलँगय् जःपास्वे (क्वाःबाहाः)
९	प्रज्ञापारमिता	सिजःयाम्ह	मातंतलाय् (क्वाःबाहाः)
१०	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	" "
११	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	" "
१२	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	" "

ख्वपय् (भक्तपुर)

	नां	वस्तुभेद	प्राप्त स्थान
१	प्रज्ञादेवी	लुँयाम्ह	जयकीर्ति महाविहार (थयुबही)
२	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	जेतवर्ण महाविहार (क्वथुबही)
३	प्रज्ञापारमिता	लुँयाम्ह	आँबाहाः

प्रज्ञापारमिता देवीया किपा (चित्र पौभाः)

येँय् (कान्तिपुर)

१	प्रज्ञापारमिता	पौबाहाः	कीर्तिपुण्य महाविहार (लगंबाहाः)

प्रज्ञापारमिता देवीयात पलिस्था यानातःगु देगः

(बुद्ध धर्म संघ, त्रिरत्नया प्रतीक कथं दयेकातःगु देगः दुने)

१	प्रज्ञापारमिता देवी	किपू (कीर्तिपुर)

प्रज्ञापारमिता
साहित्यनाप स्वापू दुगु लिधंसा खँ

भारत देशय् लुप्त जुयेधुंकूगु महायानी बौद्ध ग्रन्थत नेपालय् लुइकाः, विश्वया खुगू तसकं नांदंगु सफूकुथिइ इनाब्यूम्ह भाजु ब्रेन ह्यूगटन हड्सनयागु जीवनी च्वःम्ह सर डब्ल्यू हन्टरं छयाय् थथे खँ न्ह्यथंगु जुल -

बंगाल एशियाटीक सोसाइटीयागु सफूकुथिइ नेपालं लुइकाहःगु महायानी बौद्धग्रन्थत अध्ययन यानाः अनया ग्रन्थपाल डा. राजेन्द्रलाल मित्रं "नेपाःयागु संस्कृत बौद्धसाहित्य" (The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal) विवरणात्मक सूचीपत्र दयेकाः सफूया रूपय् गुगु पियन- व सफू भिंगुंगूगु शताब्दीया विद्वद् जगतय् दकसिबय् तःधंगु उपलब्धि जुल धाःसां छुं पाइमखु ।

थ्वहे सफुतिं भारत, यूरोप व अमेरिकायात महायानी बौद्ध ग्रन्थसम्बन्धी आपालं जानकारी प्रदान यात ।

भारतय् बंगाली साहित्य थ्वहे सफुतिइ च्वंगु स्रोत, साधन व सामाग्रीया लिधंसाय् आपालंब्वलंगु जुल। विश्वकवि रवीन्द्रनाथ ठाकुरं थःगु गुलिखे चिनाखँ व नाटकयागु लागी थ्वहे सफुतिं हलंज्वलं (Raw materials) छयःगु जुल, दसूकथं थथे-

कवि (विश्वकवि रवीन्द्रनाथ ठाकुर) जुयात अतिकं यःगु सफू "नेपाःयागु संस्कृत बौद्ध साहित्य" (The Sanskrit Buddhist Litereture of Nepal), कविजुं थः उखेयुखे चाःह्यूवनीबलय् न्ह्याबलें नापं यंकीगु जुयाच्वन । (छिन्नपत्र, पौल्याः ७४, मार्च १८९३) । "कथा" (सन् १९०० स पिथंगु) नांगु सफुतिइ च्वंगु च्यापु चिनाखँया श्रोत सामाग्री ला राजेन्द्रलाल मित्रजुयागु हे सफुतिं मालाः ल्ययाकयातःगु जुल, थ्व खँ चिनाखँ मुनाया न्ह्यखँय् धयातःगु नं जुल । मौलिक स्रोत सामग्रिइ कविं छुंछु हीकूगु दु, तर छुंछुं भतिचा जक अले थ्व खँ चिनाखँया नियमकथं पायछि नं जू । "कथा" स च्वंगु क्वय् न्ह्यब्वयागु चिनाखँय् च्वंगु बाखंया हलंज्वलं 'नेपाःयागु संस्कृत बौद्ध साहित्य सफुतिं हे काःगु भीसं खंकेफु, गथेकि-

श्रेष्ठ विक्ष (अवदान शतक ल्याः ५५, पौ ३३ पाखें), पूजारिणी (अवदान शतक, ल्याः ६, पौ २० पाखें), मस्तक विक्रय (महावस्तु अवदान, पौ १५३–४ पाखें),परिशोध (महावस्तु अवदान, पौ १३१ पाखें) अभिसार (बोधिसत्त्वावदान, कल्पलता ल्याः ७२ पौ ६६ पाखें), सामान्य क्षति दिव्यावदानमाला, ल्याः १० पौ ३११ पाखें), नगरलक्ष्मी (कल्पद्रुमावदान, ल्याः १६ पौ २९६–७ पाखें), । पूजारिणी व परिशोध धयागु निपु चिनाखँ लिपा नृत्य-नाटिका (Dance-drama) य् हीकूगु जुल ।

विश्वकवि रवीन्द्रनाथ ठाकुरजुया 'राजकुमारी मालिनी' पात्र महावस्तु अवदान (पौ ११८ पाखें) याम्ह हे खः, कविजुं थःगु नाटकय् व मिसायात मालिनी नामं नायिका यानातःगु खः । थथेहे महावस्तु अबदान (पौ १३८–४१ पाखें) व कुश जातक (पौ १०८ पाखें) 'राजा' (१९१० स पिदंगु, अरूप्रतन (१९२० स पिदंगु) व श्रापमोचन (१९३१ स पिदंगु) कृतित दयेकूगु खनेदु । अचलायतन (१९११ स पिदंगु) स ब्वयातःपिं गुलिं गुलिं पात्रत नं पाञ्चक अवदान (पौ ३०९–१२) पाखेंहे कयातःगु खनेदु । नाटकय् छचलातःगु बौद्ध मन्त्र नं 'नेपाःया संस्कृत बौद्ध साहित्य' सफुतिइ हे दुगु जुयाच्वन ।

विश्वकवि रवीन्द्रनाथ ठाकुरं 'चाण्डालिका' कृतिइ (१८११ स पिदंगु)थ्व नं न्ह्यथनातःगु दु कि उकियागु कथावस्तु शार्दूलकर्ण अवदान (पौ २१८) पाखें प्राप्त जूगु खः ।

थथेहेतुं मेमेपिं बंगाली कविपिन्सं नं राजेन्द्रलाल मित्रजुं पिकाःगु सफुतिं हे बाखं दुथ्याकूगु जुल ।

'नेपाःया संस्कृत बौद्ध साहित्य'य्

च्वमि आलोक रे

परिचय, राजेन्द्रलाल मित्र (१८२२-८१)

"<u>The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal</u>, of which the poet (Rabindra Nath Tagore) was very fond, was invariably carried by him in his travels. (of. Chinnapatra, letter No. 74 dated March, 1893) That for at least eight poems of Katha (1900) the source-materials have been gleaned from Rajendralala's book is mentioned in the introductory notices of the poetical collection. The poet has made certain modifications of the original source; but these are slight and, therefore, justified by poetical law. In Katha we find that the story elements of the following poems are taken from The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal: 'Pujarini' (Avadana Sataka, No. 54, P. 33), 'Mulya Prapti' (Avadaana Sataka, No. 6, p. 20), 'Mastaka Vikraya' (Mahabastu Avadana, pp. 153-4), 'Parisodh' (Mahabastu Avadana, p.131),'Avisar' (Bodhisattvavadana kalpalata, No. 72, p. 66),'Samanya Kshati' (Divyavadanamala, No.10, p. 311), 'Nagar Lakshmi' (Kalpadrumavadana, No. 10, p. 296-7). The poems 'Pujarini' and 'Parisodh' were later transformed into two dance-dramas, Natir puja (1926) and Syama (1939) respectively. Tagore's Princess Malini is a character from Mahavastu Avadana (p. 118); he makes her a heroine of his play titled Malini (1896). The sources of Raja (1910), Arupratan (1920) and Sapmochan (1931) may also be traced to Mahavastu Avadana (pp. 138-41) and Kusa Jataka (p. 108). Some of the characters of Achalayatana (1911) are adapted from Panchaka Avandana (pp. 309-12). The Buddhist 'Mantras' used in the play are also to be found in the Sanskrit Buddhist Literature of Nepal. Tagore writes in the prefactory notes on Chandalika (1933) that he had got the story from Sardulakarna Avadana (p. 219).

Some other Bengali poets, too, adapted stories from Rajendralala's book."

Alok Ray : Introduction
Rajendralala Mitra, The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal

***

"निगूगु योगदानया प्रसङ्ग ख: संस्कृत अर्थात् संस्कृत भाषाय् च्वयात:गु बौद्धग्रन्थ कृति, गुगु कि भाजु हड्सनं नेपालय् आपालं संस्याय् लुइकादिल । नेपालय् थथे महायानी बौद्ध ग्रन्थ आपालं सुरक्षित दु धइगु खँ वय्क:या समय न्ह्यः सुनानं मस्यूगु जुल । अले वय्कलं लुइकादीगु महायानी बौद्ध ग्रन्थया प्राप्तिं बौद्ध इतिहासय् हे पूर्णतः ह्यूपा:ह:गु जुल, थ्व खँ थुगु शताब्दीया पूर्वार्द्धपाखे यूरोपय् न्यनावन । गुलि महायानी बौद्ध ग्रन्थ वय्कलं लुइकादिल थुकियागु पूरा ल्याः सीमदु, अथेनं विश्वास या:कथं वय्कलं लुइकादीगु ग्रन्थत बांलाक ब्वथलाः पञ्जीकरण यात धाःसा २००गू निं थ्यनी । थुज्व:गु कृतियागु ३८१ प्व:यागु प्रति यूरोपया विद्वान्पिनि न्ह्य:ने उपलब्ध जूवनेमाः धइगु हेतुं वय्कलं इनाब्यूगु जुल । अले बङ्गालया एशियाटीक सोसाइटीयात जक हे १७९ थीथी कृति दुगु ८६ प्व: वय्कलं ल:ल्हानादिल, थथे हे लण्डनया शाही एशियाटीक सोसाएटीयात ८५ प्वः, इन्डिया अफिस लाइब्रेरीयात ३० प्वः, बोडलियन लाइब्रेरी अक्सफोर्डयात ७ प्वः, सोसाइटी एशियाटीक व एम् बर्नफयात १७४ प्वः । थ्व लिपा न्ह्यथनागु संकलन जक फ्रान्सया बिब्लियोथेक नेशनलय् दुथ्याकात:गु जुल ।

नेपा:यागु संस्कृत बौद्ध साहित्य,
च्वमि राजेन्द्रलाल मित्र

***

"The second contribution refers to Sanskrit Buddhist works, of which Mr. Hodgson discovered a great number in Nepal. The existence of these was before his time perfectly unknown, and his discovery has entirely revolutionized the history of Buddhism as it was known to Europeans in the early part of this century. The total number of works discovered is not known, but it is believed that the works when carefully arranged and indexed will amount to about two hundred. Copies of these works to the total number of 381 bundles have been distributed so as to render them accessible to European scholars. Of these eighty-six bundles comprising 179 separate works were presented to the Asiatic Society of Bengal; 85 to the Royal Asiatic Society of London; 30 to the India Office Library; 7 to the Bodhleian Library, Oxford; 174 to the Societe Asiatique, and M. Burnouf. The last two colletions have since been deposited in the Bibliotheque Nationale of France;"

Rajendralal Mitra

The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal, Preface xxxv-xxxvi

***

"भारतय् महायानी बौद्ध धर्मसम्बन्धी सफूत पूर्णरूपं हे तनावन । थुज्वःगु सफूया अनुवाद ग्रन्थ धाःसा चिनिया भाषाय् ,जापानी भाषाय् व तिब्बती भाषाय् दुगु जुल । महायानी बौद्ध ग्रन्थ साहित्य आपालं यानाः संस्कृत भाषाय् तथा ल्वाकज्याःगु संस्कृत भाषाय् च्वयातइगु जुल । बौद्ध ग्रन्थया अध्ययन अन्वेषण याइपिं विद्वान्तय्सं संस्कृत भाषाय् च्वयातःगु बौद्ध ग्रन्थ प्रायः न्हनेहे धुंकल जुइ तक नं धायेगु यात ।

सन् १८३३ स अंग्रेज सरकारयापाखें नेपालया राजधानी काठमाडौंस भाजु ब्रेन ह्यूगटन हड्सन आवासीय राजदूत नियुक्त जुल । वय्कलं स्वनिगलय् सन् १८४३ या अन्त्यतक थःगु ओहडायागु ज्या यानादीगु जुल ।

थुगुहे इलय् वय्कलं स्वनिगलय् संस्कृत भाषां च्वयातःगु बौद्ध ग्रन्थया पाण्डुलिपि ३८१ प्वः मुंकादिल । वय्कलं थःम्हं लुइकागु फुक्क महायानी बौद्धग्रन्थ सम्पादन व प्रकाशनया लागिं थीथी प्रज्ञाप्रतिष्ठान व सफूकुथियात लःल्हानादिल । थनंनिसेंतिनि सीदत कि संस्कृत भाषाय् च्वयातःगु बौद्धग्रन्थत पाली भाषाय् च्वयातःगु बौद्धग्रन्थपाखें आपालं पानाच्वंगु दु धइगु । अले, थ्व नं सीदत कि चीन, जापान, तिब्बत आदि देशय् च्वंगु महायानी बौद्धग्रन्थत संस्कृत भाषाय् च्वयातःगु महायानी बौद्ध ग्रन्थनाप आपालं ज्वःलानाच्वंगु दु धइगु ।"

माध्यमिक दर्शन परिचय, पौ ३–४

च्वमि जयदेवसिंह

"Books on Mahayana Buddhism were completely lost in India. Their translation existed in Chinese, Japanese and Tibetan. Mahayana literature was written mostly in Sanskrit and mixed Sanskrit. Scholars who had made a study of Buddhism hardly suspected that there were books on Buddhism in Sanskrit also.

Mr. Brian Houghton Hodgson was appointed Resident at Kathmandu in Nepal in 1833, and served in this capacity up to the end of 1843.

During this period, he discovered there 381 bundies of manuscripts on Buddhism in Sanskrit. These were distributed to various learned societies for editing and publication. It was then found out that the Buddhism in the Sanskrit manuscripts was greatly different from that of the Pali Canon, and that the Buddhism in China, Japan, Tibet etc. was very much similar to that of the Sanskrit works."

Jaidev Singh
An Introdoction to Madhyamika philosophy, pg. 3-4

***

भाजु हड्सनं नेपालं लुइक्राःयंकूगु महायानी बौद्ध ग्रन्थत बङ्गाल एशियाटीक सेसाइटीयात नं प्राप्त जुसेलि, उगु इलय् अनया पुस्तकालयस ग्रन्थपाल जुयाच्वनादीम्ह विद्वान् डा. राजेन्द्रलाल मित्रजुं नेपाःपाखें वःगु महायानी बौद्ध ग्रन्थया छगू विस्तृत सूची (Catalogue) दयेकाः 'नेपाःया संस्कृत बौद्ध साहित्य' (The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal) नामं छापासफू सन् १८८२ स न्हापां पिकयादिल । लिपा वय्कलं हे सन् १८८८ स महायानी बौद्ध नवग्रन्थमध्यय् दकसिबय् च्वन्ह्यानाच्वंगु दार्शनिक सफू 'अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता' नं छापासफूया रूपय् पिथनादिल । थनंलि नेपालय् लुइकाः यंकूगु महायानी बौद्ध ग्रन्थया थीथी प्रचार भारत व भारतंपिने यूरोपपाखे नं न्यनावंगु जुल । थ्वहे प्रसङ्गय् अष्टसाहस्रिकायागु प्रस्तावनाय् थथे च्वयातःगु जुल ।

"अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितायागु दकलय् न्हापांगु संस्करण श्री राजेन्द्रलाल मित्रपाखें सम्पादित जुयाः सन् १८८८ स बिब्लियो-दिका, कलकत्ताय् पिथंगु जुल । थुगु संस्करण खुगू हस्तलिखित ग्रन्थय् आधारित, गुंगूमध्यय् न्यागू ला थीथी विद्वान्पिसं नेपालं लुइकूगु जुल, अले छगू मूल नेपाःयागु बंगाली लिप्यन्तर खः ।"

"The Astasahasrika Pragyaparamita was first edited by Rajendralal Mitra (R in marginal references) and published in Biblio-theca, Calcutta, 1888. this edition was based on six Mss, five of which were obtained by different scholars from Nepal and one was a Bengali transcript of a Nepalese original."

Dr. P. L. Vaidya : Introduction

The Older Editions of Astasahasrika

***

"नेपाःयापिं मनूत, विशेषयानाः नेपाःस्वनिगल व पूर्वी नेपालया अतिकं सुसभ्य जुयाच्वंपिं नेवाःतसें याःगु छगू दकसिबय् तःधंगु योगदान खः, इमिसं बौद्ध संस्कृतय् च्वयातःगु महायानी बौद्ध साहित्ययागु सम्पूर्ण हस्तलिखित ग्रन्थत सुरक्षित यानातःगु । मनुष्य जातियागु लागी (थेरवाद) बुद्धधर्मया पाली साहित्ययागु फुक्क हस्तलिखित ग्रन्थत सुरक्षित यानातःगुया श्रेय लङ्का (श्रीलङ्का) यात दुथें तथा लङ्कां हे पाली साहित्य बर्मा (मोन्स व बर्मीतय्त) यात, क्याम्बोडियायात व स्याम (थाइलायण्ड) यात लःल्हाःगु खः । थथेंतुं नेपाःयापिं मनूतसें महायानी बौद्धधर्मयागु मौलिक संस्कृत ग्रन्थ विषयत ततःधंगु अमूल्यगु हस्तलिखित ग्रन्थत सुरक्षित यानातःगुलिं तःधंगु उपलब्धि जूवल । थुज्वःगु हस्तलिखित ग्रन्थत चिनिया भाषां, कोरियाली भाषां, जापानी भाषां, तिब्बती भाषां, मंगोल भाषां व मन्चू भाषां नं हीकूगु जुल, अले थुकिं हे बुद्ध धर्मयात अति गहन जुयाच्वंगु दार्शनिक विकास (चिनियातय्त, जापानीतय्त, तिब्बतीतय्त, व मंगोलतय्त) ब्यूगु जुल । थ्व फुक्क नेवाः वज्राचार्यतय्सं

व मेमेपिं विद्वान्तय्सं खूब बांलाक प्रतिलिपि दयेकातःगु हस्तलिखित ग्रन्थय् सुरक्षित यानातःगु जुल, गुगु बखतय् कि थुज्वःगु हस्तलिखित ग्रन्थयागु स्रोत जक तनावंगु मखु कि थुज्वःगु हस्तलिखित ग्रन्थयागु लुमन्तितक नं समस्त भारतभूमिइ तनावनाच्वन, केवल भारतंपिने चिनिया व तिब्बती अनुवादय्सम्म थुज्वःगु ग्रन्थ जीवित रूपय् खनेदयाच्वंगु जुल । उकिं भ्कीसं नेपाःपाखें अमूल्य जुयाच्वंगु महायानी बौद्ध ग्रन्थत गथे कि ललितविस्तर, दिव्यावदान, महावस्तु, कारण्डव्यूह, अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, अभतम्स सूत्र, सद्धर्मपुण्डरीक, सौन्दरानन्द आदि प्राप्त यानाकाये खन ।"

डा. सुनीतिकुमार च्याटर्जी
भारत व नेपाल, १९६३

***

"One great service the people of Nepal, particularly the highly civilised Newars of the Nepal Valley and Eastern Nepal, did was that they preserved the entired Mss of Mahayana Buddhist literature in Buddhist Sanskrit. If it was to the credit of Ceylon to have preserved for mankind the entire Mss of the Pali literature of Hinayana (Thervada) Buddhism, and at the same time pass it on to Burma (the Mons and the Burmese), to Combodia and to Siam, It was similarly the great achievement of the people of Nepal to have preserved the equally great and valuable Mss of the original Sanskrit texts of Mahayana Buddhism. These were translated into Chinese, Korean, Japanese, Tibetan, Mongol and Manchu, and these gave to the Buddhist religion some of its profoundest philosophical developments (among the Chinese and the Japanese, the Tibetans and the Mongols); and they were preserved in manuscripts carefully copied by the Newar Vajracharya and other scholars, when all traces of such Mss. and even their very memory were lost to the rest of India - the texts surviving outside India only in Chinese and Tibetan versions. We have thus been enabled to obtain from Nepal Mahayana texts of priceless value like the Lalita- Vistara, the Karanda-Vyuha, the Asta- sahasrika pragyaparmita, the Avatamsa-sutra, the Saddharma-pundarika, the Saundarananda' etc."

Dr. Suniti Kumar Chatterji;
India and Nepal, 1963

***

लोक साहित्य परिषद् - छपुलु

स्थापना : ने.सं. ११०४ वि.सं. २०४१ सन् 1984

आतकया दुने परिषद्पाखें पिदंगु सफू धल :

१.	नेवा: लोक साहित्य	-	संकलन
२.	नेपा:या लोकबाजा	-	संकलन
३.	लोक साहित्य	-	संकलन
४.	स्वयम्भूलाल श्रेष्ठया ल्यया च्वखँ	-	संकलन
५.	लोकसाहित्यविद् करुणाकर बैद्यया जीवनी	-	मदनसेन बज्राचार्य
६.	भाषानिभा: प्रेमबहादुर कसाया जीवनी	-	" "
७.	लोक गायक लोकरत्न तुलाधरया जीवनी	-	" "
८.	पुलांम्ये मुनामि मानदास तुलाधरया जीवनी	-	" "
९.	लोकसाहित्य परिषद्या मूसंस्थापक सत्यमोहन जोशीया जीवनी	-	" "
१०.	सत्यमोहन जोशीया च्वखँमुना नेवा: व नेवा: लोक साहित्य	-	" "
११.	"इनाप" हलंज्वलं	-	" "
१२.	नेपाललिपि गुथिया हलंज्वलं धल:	-	" "
१३.	नेपालभाषाको बाल लोकगीत प्रथम भाग	-	हरिगोविन्द श्रेष्ठ
१४.	सत्य वर्णमाला	-	सत्यमोहन जोशी
१५.	इमिगु लुमन्ति (कविता)	-	आनन्द 'भूमि'
१६.	छिमिगु लुमन्ति (कविता)	-	आनन्द 'भूमि'
१७.	नेवा:तय् दकलय् सकलय् त:जिगु नख: म्हपुजा (थी थी च्वमिपिसं प्वंकात:गु विचा: मुना)	-	सत्यमोहन जोशी
१८.	नेवारहरुको महान चाड म्हपुजा किन र कसरी	-	सत्यमोहन जोशी
१९.	म्हंगसय् नापला:म्ह (पूधा: खँल्हाप्याखं)	-	सत्यमोहन जोशी
२०.	खँल्हाप्याखँ (नाटक) या मुना खँ	-	सत्यमोहन जोशी
२१.	लोककवि गणेशलाल श्रेष्ठया लोकंव्हा:गु म्येमुना	-	न्ह्यब्वम्ह: देवकी श्रेष्ठ
२२.	अनाला व बुढिकन्याया बाखं	-	न्ह्यब्वम्ह: राधादेवी जोशी
२३.	जि व जिया दुने (च्वखँ मुना)	-	विष्णु "अल्पज्ञ"
२४.	स्वनिग:या ल्वहँहिति	-	बुद्धाचार्य शाक्य
२५.	नेवा: संस्कृति व नेवा: दर्शन	-	बलदेव जुजु
२६.	म्हब्व खँग्व: मुना	-	विजयरत्न बज्राचार्य
२७.	हेमराजया हस्तलिपिकला	-	मुंम्ह: सत्यमोहन जोशी
२८.	धापूखँ मुना (नेवा: उखान, बखान, छुनाखं)	-	मुंम्ह: शंकरबहादुर मल्ल
२९.	लोकसाहित्य परिषद् व सिरपा:	-	संकलन
३०.	Legends of Lalitpur & Related Tales	-	Satya Mohan Joshi
३१.	The Nepalese Folklore Society & Folklore Society Prizes	-	Collection
३२.	हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वा:वाहा:) स विराजमान "अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता" म्हसीकेगु लिधंसा हलंज्वलं	-	मुंम्ह: सत्यमोहन जोशी

ISBN 999338082-2
9789993380825

शाकु : शाक्य अफसेट प्रेस प्रा. लि., ओमबहा: फोन : ४२६०२८९, ४२६०६०८